

84(07)
K 59

Козлов А.В., Шербак С.В.,
Козлов Р.А.

Азбука
літературознавства

Кривий Різ
1995

1714

588 861

8У(07)

К 59

Козлов А.В., Щербак С.В., Козлов Р.А.

АЗБУКА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

588861

допущено
Міністерством Освіти України
як навчально - методичний
посібник
для студентів - філологів
педінститутів
спеціальності 07.19.00.
„Українська мова і література“

Київ - 1995

Державний педагогічний
університет

БІБЛІОТЕКА

• 6

Г 94

КОЗЛОВ А.В., ШЕРБАК С.В., КОЗЛОВ Р.А.

Азбука літературознавства: - Навчально-методичний посібник. -
Київ, 1998. - 130 с.

Оволодіння змісту і форм навчання було постійною потребою, і тому цей посібник є однією зі спроб таких пошуків. У ньому вперше подаються короткі теоретичні обґрунтування тематики, деякі нові тлумачення літературознавчих категорій, введено цілий розділ "Прийоми творення образів", тематично-комплексний виклад провідної термінології літературознавства з опором на базові поняття з методології та теорії мистецтва.

Особливу увагу звернуто на аналіз твору.

Методичні вказівки подаються і до кожного окремого розділу, і до всього матеріалу взагалі.

РЕЦЕНЗЕНТИ: доктор філологічних наук, професор Лубина М.І.,
кандидат педагогічних наук, професор Шевченко П.І.,
доктор філологічних наук, професор Хропко П.П.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР -

доктор філологічних наук, професор Фролова К.П.

РЕДАКТОРИ: кандидат філологічних наук, доцент Скрипка З.М.,
кандидат філологічних наук, доцент Строк Л.Б.

ТЕХНІЧНІ РЕДАКТОРИ: Литвин О.В., Гужва Ч.І., Маєвр Н.П.

Тиражування і розповсюдження без дозволу заборонено.

© Козлов А.В., Шербак С.В., Козлов Р.А. Азбука літературознавства, 1998.

ISBN 5 - 337 - 00530 - 9

ВСТУП

Потреба в нових формах навчання завжди була надзвичайно актуальною, але сьогодні, коли на руїнах попередньої системи освіти поки що проростає не щось нове й оригінальне, а здебільшого педагогічний чортополох, особливо важливо не помилитися у виборі не тільки методів, засобів та форм, а й послідовсім цілей виховання та навчання.

З такими установами й писався цей посібник для учнів, абітурієнтів та перш за все студентів філологічних факультетів.

Літературознавство, як відомо, це ціла система наук про процес виникнення словесної творчості, про процес написання письменником конкретного твору, про літературний процес в цілому, про зміст і форму окремого твору, методи творчості і т.д. і т.ін.

Весь цей комплекс наук про літературу складають передусім такі її галузі як "історія літератури", "літературна критика", "теорія літератури", "бібліографія" та ряд інших, що тим чи іншим чином сприяють науковому вивченню художньої літератури як виду мистецтва.

Літературна критика, що ставить собі за мету визначити справжню /"всю", чи хоча б найважливішу, сьогоденну, сучасну літературному критикові/ цінність твору чи ряду творів у художньому, суспільному, естетичному, гедоністичному та інших планах.

Історія літератури визначає й вивчає час, суспільні /об'єктивні/ та побутові /суб'єктивні/ умови й причини виникнення в свідомості письменника задуму написати той чи інший твір, спостерігає за процесом /чи "історією"/ написання його, зв'язки й детермінанти /чинники, що щось зумовлюють/ якості твору, зміст і форму в їх зв'язках з самим життям, впливи та взаємовпливи між митцями тощо.

Теорія літератури як одна з основних галузей літературознавства має свою специфіку. Її особливість цієї галузі науки про літературу полягає насамперед в узагальнено-абстрактному способі осмислення людиною суті літератури як виду мистецтва;

цілого літературного процесу, змісту і форми твору, ознак, функцій і способів творчості письменника і т.ін. А будь-які узагальнення та абстрактні поняття вимагають значних інтелектуальних зусиль при їх сприйманні. До того ж учневі чи студентові-філологів вузу мало просто осмислити і засвоїти систему теоретичних знань – такі знання і в період навчання в школі та вузі, і особливо в майбутній практичній виховній роботі в школі або й просто при читанні твору літератури мають стати безпосереднім і щохвилиним теоретико-методологічним керівництвом у процесі пізнання і навчання. І тут самих лише зусиль тільки вчителя чи викладача мало – потрібна складна і систематична самостійна робота учня і студента.

Згадаймо, як учителі й викладачі з'ясовують на перших уроках і заняттях в курсу теорії рівень підготовленості своїх слухачів. Одні проводять фронтальні або вибіркові опитування, інші роблять це у формі спілбесіди, а найчастіше вони вдаються до письмових самостійних робіт.

Так, рік у рік учням і студентам першого курсу уже на перших заняттях рекомендується відповісти письмово на ряд питань, серед яких обов'язково є й такі: За що я люблю літературу? Як я хотів би вивчати літературу? Для чого література вивчається в школі і в вузі? і т.п. І здебільшого відповіді дітей і студентів бувають трафаретними: "Література – це прекрасно, а як можна не любити прекрасного", "Літературу треба вивчати ґрунтовно і старанно" / щось більше скидається на обіцянку, ніж на відповідь взагалі/ і "Література вивчається в школі, щоб навчити дітей прекрасного".

Зіставивши такі відповіді з програмовими вимогами до випускників класів шкіл і гімназій, а також філологічних спеціальностей, ми з великими зусиллями породжуємо в собі надію на те, що протягом п'яти років майбутній спеціаліст "значно поглибить і розширить" коло своїх знань про літературу в цілому і про її суспільні та освітньо-виховні завдання /функції/ в школі зокрема.

Цікавими і нестандартними лекціями, гостро дискусійними чи глибоко аналітичними уроками, практичними та семінарськими заняттями / а часом і просто наказовими інтонаціями та

екзаменаційною оцінкою/ прагне викладач "донести" учня й студента до "кондиції" майбутнього спеціаліста. Але практика показала: внаслідок саме такого процесу навчання випускаються в основному "задовільно підготовлені вчителі". Але тут привертає увагу не стільки "задовільність" /тобто майже "посередність"/, скільки пасивний стан студента в процесі його підготовки - він, бачте, кимось підготовлений. Так, напевно йому самому й не годиться думати, "відкривати", оцінювати й переоцінювати.

Нова організація навчального процесу у вузі /мається на увазі і зменшення кількості аудиторних годин, і акцент на самостійне навчання студентів/ ставить перед студентом цілу низку проблем: як самостійно ознайомитися з курсом теорії літератури; як при вступі і уже з перших днів життя у вузі настроїти свої апарати мислення і мовлення на професійний лад; як підготувати себе до найвишого, теоретичного, рівня сприймання, осмислення, оцінювання та відображення явищ літератури; як осмислити суспільну суть і роль письменника; що взяти за критерії для більш-менш чіткої диференціації всього неймовірного багатства творів художньої літератури й досягнення літературного процесу як цілісного і в той же час досить розчленованого самою історією потоку подій і явищ; як характеризувати та аналізувати окремі твори; які найважливіші види самостійної роботи в курсі теорії літератури можуть бути виконані сьогодні та ін.

Ось коло основних завдань, що постають перед абітурієнтом і студентом, який вирішив працювати самостійно.

Для активізації самостійного мислення і діяння студентів уже кілька років підпряд кафедри української літератури педінститутів ведуть активні пошуки форм та способів поліпшення самостійної роботи студентів, вдосконалюють контроль за її результатами, розробляють всілякі порадики та методичні посібники. Саме в цьому плані виник задум і нашого посібника.

Мета і основне завдання посібника - дати студентові найзагальніші поняття про способи і шляхи самостійного вивчення літературознавства в цілому і "теорії літератури", зокрема, в педагогічному інституті, показати деякі з'язки нестандартно-

го, а часом і концептуального осмислення суті, змісту форми, ознак та функцій деяких важливих явищ художньої літератури і літературознавчих понять про них і при цьому: по-перше, познайомити з основними категоріями й поняттями методології творчості; по-друге, представити художню літературу й науку про неї як складову частину художньої творчості в цілому й як складову частину мистецтвознавства; по-третє, "осучаснити" зміст найважливіших /опорних/ категорій і понять літературознавства; по-четверте, подати весь термінологічний мінімум не в традиційному / алфавітному/ порядку, а в порядку тематично-смысловому, тобто в тій послідовності, в якій він вивчається в уаі.

Структура даного посібника така: вступ, чотири основних розділи і кілька підрозділів, заключна частина і "Основна рекомендована література". Розділи I-й, II-й і III-й містять у собі основні питання курсу; перелік і визначення термінів, згрупованих за темами; подаються й деякі конкретні методичні рекомендації щодо вивчення кожної окремої групи термінів, теми і пілого розділу. У четвертому розділі подаються поради щодо вивчення термінологічного мінімуму в цілому. В заключній частині ще раз вибудовується система термінів і наводиться ряд схем для різних типів аналізу твору художньої літератури. В розділі "Основна рекомендована література" студент знайде не тільки назви основних підручників, а й літературознавчі та енциклопедичні джерелачники.

Одразу маємо сказати: цей посібник розраховано не на сліпе й бездумне засвоєння написаного, не на легку роботу пам'яті, а на важку і вдумливу самостійну роботу учнів і студентів, до здатні до збирацьких пошуків, до аналітичного й роздумливого спостереження над явищами й уміння самостійно визначати сутність спостережуваного, його якості, цінності й призначення. Тобто, ми пропонуємо не легку прогулянку в галузь художньої творчості та науку про неї - ми кличемо до роздумів про них.

Розділ I. ОСНОВИ МЕТОДОЛОГІЇ ПІЗНАННЯ І ТВОРЧОСТІ

Під гаслами боротьби проти марксизму-ленінізму прийняття про методологію / як основу будь-якої людської діяльності - практичної, художньої чи наукової/ сьогодні настільки дискредитовано, що навіть людині без будь-яких переконань не залишається нічого іншого як повірити в досить підступну, бо геть безперспективну, казку про те, що все на світі йде від Бога. І тому люди нерідко кидаються з однієї крайності/ все ще кожному право розпочинають тепер хоча вже й не з марксистської, а, навпаки, антикомуністичної "методологічної шапки"/, в іншу - іноді дослідники відмовляються від попереднього визначення будь-якої позиції, від будь-яких попередніх розмов про підходи, методи, принципи чи методики своєї роботи.

Ми не збираємося нікого вчити тому, як слід визначати свої суспільно-світоглядні позиції перед початком тієї чи іншої форми діяльності - завдання цього розділу значно простіше:

1. Ознайомити читачів цієї книги з основними поняттями про людину взагалі, про її свідомість, форми людської свідомості тощо.
2. Дати поняття про спосіб і метод, підхід і принцип людського мислення й діяння.
3. Вказати спільне й відмінне в практичній, художній і науковій формах свідомої діяльності людини в цілому.

На виконання кожного з цих завдань буде спрямовано певний підрозділ даного розділу.

I. Людська свідомість і її основні форми а/ Людина і її свідомість

ЛЮДИНА - це такий представник тваринного світу, який у процесі всієї попередньої еволюції набув можливості розвиватися і самовдосконалюватися: фізично, інтелектуально і духовно; оволодівати багатьма сигнальними системами одночасно / в тому числі й словесною мовою/; діяти / приймати/ практично, творчо й теоретично.

- СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ** - це контрольований процес сприймання, осмислення, оцінювання й відображення нею самою предметів, явищ, процесів, абстрактних понять та людей реальної чи вигаданої дійсності.
- СПРИЙМАННЯ** - це процес відчування органами чуттів людини подразників реальної дійсності.
- ОСМИСЛЕННЯ** - це процес виявлення / пізнання людиною в кожному предметі, явищі, в іншій людині / як в об'єкті пізнання/ тощо їх змісту, форми, ознак /якостей/, функцій / призначень/ та суті / чогось найважливішого, визначального/.
- ОЦІНЮВАННЯ** - це процес визначення людиною справжньої цінності / важливості, значимості/ предметів, явищ, процесів, інших людей / як об'єктів пізнання/ та їх змісту, форми, ознак, функцій, сутності.
- ВІДОБРАЖЕННЯ** - це процес відтворення людиною сприйнятого, осмисленого й оціненого нею самою в формі практичної дії, художнього образу, наукового поняття тощо / людина може відображати мімікою, жестом, вчинком, дією, діяльністю, творчістю взагалі, способом життя взагалі та ін./

При цьому слід пам'ятати, що "потік" чи реалізація свідомості й свідомої діяльності досить рідко відбувається / здійснюється/ саме за такою "схемою" - іноді людина сприймає й одразу реагує на той чи інший подразник. Це також своєрідне "відображення". Іноді людина дає оцінку явищу, предметові чи іншій людині без будь-якого / не те що глибокого й всебічного/ їх осмислення. Ще дехто й деколи "переповідає" /відображає/ щось почуте чи побачене не тільки без осмислення, а й без оцінювання. Всі ці, та подібні дії або вчинки / а саме вони, на

чаль, складають більшість форм людської діяльності взагалі/ не є свідченнями високосвідомої діяльності людини. Справді свідомими можуть бути лише ті вчинки й дії, думки та порухи душі, котрі базують на контрольованому процесі сприймання, глибокого осмислення реалістичного оцінювання та правдивого відображення. Але й тут людина може свідомо відступити від глибини осмислення та від реалістичності оцінювання й відображення.

б/ основні форми людської свідомості:

В цілому можна сказати, що форм вияву свідомості й свідомого діяння є надзвичайно багато, але найважливіших серед них три:

ПРАКТИЧНА СВДОМІСТЬ - це процес такої свідомої діяльності людини, під час якої вона обґрунтовує свої дії й діє тільки в практиці життя і в наслідок якої людина одержує практичні уявлення, вміння чи знання, тобто практичний життєвий досвід свідомого існування в природі і суспільстві.

ХУДОЖНЯ СВДОМІСТЬ - це процес усвідомлення людиною факторів реальної чи вигаданої дійсності шляхом творення з них емоційно-цілісних / художніх/ людей чи образів / моделей/ або шляхом засвоєння таких людей / образів чи моделей/, створених іншими людьми. Наслідком художнього усвідомлення завжди виступають повноцінні / чи й неповноцінні/ художні моделі / образи/ предмети, явищ, людей, процесів тощо.

НАУКОВА СВДОМІСТЬ - це процес такого усвідомлення людиною факторів реальної чи вигаданої дійсності шляхом об'єктивного і безпристрасного пізнання в них змісту, форми, ознак, функцій і сутності, у процесі якого поєднуються практична діяльність / експе-

риментальне отримання фактів/, моделювання з теоретичним мисленням /формування гіпотез, аналіз, синтез тощо/. Наслідком наукової діяльності можуть бути вдосконалені і принципово нові предмети, явища, наукові поняття, категорії, закони, концепції теорії тощо.

В реальній дійсності в цілому можуть існувати всі ці три форми свідомої діяльності в "чистому" вигляді, /є люди, які діють тільки практично, тільки творчо, "художньо", чи тільки науково, теоретично /однак абсолютна більшість цих, думок і вчинків переважної кількості людей постійно поєднують у собі і практичну, і художньо-образну, і понятійно-наукову форми свідомої діяльності одночасно.

в/ основні рівні вияву людської свідомості:

Етику, мораль, звичай, право, політику, філософію, ідеологію і т.ін. нерідко називають формами свідомості, але найелементарніші спостереження над процесом еволюції і свідомості окремої людини, суспільної формалії і людства в цілому свідчать: кожна людина розпочинає свою свідому діяльність не в філософії чи праві, а зі сфери матеріальних стосунків і не завжди "доростає" до свідомого мислення і діяння в галузі філософії, ідеології і т.ін. А тому-то пропонується визнати такі етапи еволюції свідомості, тобто, такі рівні свідомості:

**ІНСТІНКТИВНО-ІНТУІТИВНИЙ
РІВЕНЬ СВДОМОСТІ**

- це процес самоусвідомлення окремою людиною чи суспільством своєї природно-генетичної сутності, отже вияву таких елементів свідомості, що виникають спочатку на основі інстинктів та інтуїції, які однак піддаються в решті решт людському контролю і навіть осмисленому поясненню; це осмислення людиною своєї власної природи /натури/, своїх природних можливостей і схиль-

ностей.

- МАТЕРІАЛЬНИЙ РІВЕНЬ СВІДОМОСТІ** - це процес усвідомлення людиною будь-
яких матеріальних факторів свого
власного існування й діяння, функціо-
нування людського суспільства взагалі,
реальної чи вигаданої дійсності
в цілому.
- СОЦІАЛЬНИЙ РІВЕНЬ СВІДОМОСТІ** - це усвідомлення людиною себе самої,
реальної чи вигаданої дійсності через
систему соціально-структурних одиниць
і поділу суспільства на осіб, родини,
роди, племена, клани, класи, а також
через систему норм поведінки людей,
що диктуються цим соціальним поділом,
соціальною приналежністю людини до
певної соціальної групи.
- ЕТИЧНИЙ /ЕТИКЕТНИЙ/ РІВЕНЬ СВІДОМОСТІ** - це усвідомлення людиною себе самої,
реальної чи вигаданої дійсності че-
рез систему правил поведінки людини
в родині, в громаді і в суспільстві
в цілому.
- МОРАЛЬНИЙ РІВЕНЬ СВІДОМОСТІ** - це усвідомлення людиною себе самої,
реальної чи вигаданої дійсності че-
рез систему моральних принципів спів-
життя людини в родині, громаді і в
суспільстві в цілому.
- ЗВИЧАЄВИЙ РІВЕНЬ СВІДОМОСТІ** - це усвідомлення людиною самої себе,
реальної чи вигаданої дійсності через
систему звичаїв, традицій, обрядів
та ритуалів певного етносу / нації /;
через систему свят і гулянь народу.
- ПРАВОВИЙ РІВЕНЬ СВІДОМОСТІ** - це усвідомлення людиною самої себе,
реальної чи вигаданої дійсності через

систему законів та юридично-правових регламентацій поведінки, що встановлюються державою і регулюють життя та діяльність особи і маси людей у суспільстві.

**ПОЛІТИЧНИЙ РІВЕНЬ -
СВІДОМОСТІ**

це усвідомлення людиною самої себе, реальної чи вигаданої дійсності через систему і форму влади, через систему міжкласних, міжнаціональних та міжнародних стосунків у суспільстві, в певному регіоні планети і в світі в цілому.

**ФІЛОСОФСЬКИЙ РІВЕНЬ -
СВІДОМОСТІ**

це усвідомлення людиною самої себе, реальної чи вигаданої дійсності через систему законів і закономірностей виникнення і розвитку матерії та духу в цілому; через систему найзагальніших категорій і понять про природу і буття людини і людства взагалі.

**ІДЕОЛОГІЧНИЙ РІВЕНЬ -
СВІДОМОСТІ**

це усвідомлення людиною самої себе, реальної чи вигаданої дійсності через систему всіх або хоча б усіх найважливіших ідей існування і діяння особи, особистості, людини, роду, нації, народу, суспільства чи людства, якими вони керуються в процесі свого існування, діяння та розвитку.

**ЕСТЕТИЧНИЙ РІВЕНЬ -
СВІДОМОСТІ**

це усвідомлення людиною себе самої, реальної чи вигаданої дійсності через систему понять про добро і зло взагалі, про ідеал і антиідеал, про прекрасне і огидне, красиве і потворне, високе і низьке, гармонійне і дисгармонійне тощо; про трагічне, драматичне і комічне; через систему принципів визначення цих

понять та через систему критеріїв будь-яких оцінок взагалі.

ПЕДАГОГІЧНИЙ РІВЕНЬ - СВІДОМОСТІ

не усвідомлення людиною самої себе, реальної чи вигаданої дійсності через систему цілей, методів і прийомів самовиховання, самоосвіти, виховання, навчання і освіти людей у родині, в колективі, громаді, в класі, нації і в суспільстві в цілому.

Згідно, кожна окрема людина не має будь-яких принципово "відмінних", раз і назавжди та ще й для всіх визначених "міток", "границь" чи "меж" між кожною паров щойно перелічених рівнів. Більше того, і окрема людина, і група людей, і вже ціле суспільство можуть діяти свідомо на двох, трьох / а то й більше / рівнях свідомості одночасно. І все ж таки основні / вирішальні / свої рішення й дії, вчинки й конфлікти / протиріччя / людина вирішує то на одному, то на іншому рівнях свідомості. А частіше всього людина в кожний конкретний період свого життя й існує, й думає, й діє лише на одному рівні свідомості - міняє цей рівень тільки в якихось важливих причин та умов.

г/ найзагальніші поняття про світогляд людини:

Дуже часто люди вживають найзагальніші / і навіть абстрактно незрозумілі поняття "погляд", "світогляд" тощо. А слід розрізняти складові частини чи етапи світогляду:

ТОЧКА ЗОРУ

- це місце знаходження, вихідне положення, виходячи з якого людина усвідомлює певні компоненти змісту і форми, окремі ознаки, функції та сутність предметів, явищ, процесів / як об'єкти пізнання в цілому/.

Точки зору бувають: просторові, часові, матеріальні, соціальні, етикетні, моральні, звичаєві, правові, політичні, філософські, естетичні, педагогічні тощо.

ПОЗИЦІЯ -

це така система точок зору, яка не тільки складає певну їх єдність, а й диктує людині такий тип мислення, який може диктувати людині тип поведінки, або й робити її передбачуваною для інших людей за певних умов, за певної реальної ситуації.

Позиції бувають: часові, просторові, матеріальні, соціальні, етикетні, моральні, звичаєві, правові, політичні, філософські, ідеологічні, естетичні, педагогічні та ін.

ПРИНЦИП -

це така система позицій, яка не тільки складає певну їх єдність, а й робить той чи інший тип поведінки людини обов'язковим або майже обов'язковим за будь-яких умов.

Розрізняють такі основні типи / групи / принципів: матеріалістичні та ідеалістичні, соціологічні, принципи етикету, моралі, звичаїв і права, політики, філософії, ідеології, естетики, педагогіки тощо.

СВІТОГЛЯД -
ЛЮДИНИ

це система таких точок зору, позицій і принципів усвідомлення людиною самої себе, реальної чи вигаданої дійсності, яка визначає і її поведінку, і спосіб життя та діяльності в конкретному реальному оточенні, в світі в цілому.

Отже, багатозначність поняття "погляд" і категорія "світогляд" мають і свої певні "мечі" та конкретні визначення: погляд - це система чи певна комбінація точок зору, позицій чи принципів; а світогляд - це достатньо визначена система усвідомлених людиною систем точок зору, позицій та принципів.

п/ основні об'єкти пізнання в літературі:

Людина і людство пізнають не тільки все те, що існує в реальному світі, а й те, що людям удалося домислити, вифантазувати, вигадати тощо. І все ж основними об'єктами вивчення залишаються предмети, істоти, явища, процеси і люди – найважливіші ділчі на планеті Земля.

ПРЕДМЕТ	-	це така частина матеріального світу, яка пізнається як нежива.
ІСТОТА	-	це така частина матеріального світу, яка пізнається як жива.
ЯВИЩЕ	-	це зовнішній вияв змін, реакцій, перетворень, що відбуваються у природі чи в суспільстві.
ПРОЦЕС	-	це безпосереднє здійснення змін, реакцій, перетворень, що відбуваються в природі чи в суспільстві.
ЛЮДИНА	-	це такий представник тваринного світу, який у процесі еволюції набув унікальних можливостей для інтелектуального, психологічного, фізичного та інших видів розвитку; набув можливостей оволодівати словесною мовою, що виділило його з-поміж тваринного оточення і зробило його основним мешканцем планети Земля.

е/ основні параметри пізнання:

ЗМІСТ	-	це все те, що можна сприйняти; або сприйняти і осмислити; або сприйняти, осмислити і опініти; або сприйняти, осмислити, опініти і відобразити.
ФОРМА	-	зовнішній вигляд і внутрішня будова /структура/ предметів, явищ, процесів, людей тощо або їх змісту.

ОЗНАКИ, ЯКОСТІ, ВЛАСТИВОСТІ	-	не такі вияви особливостей змісту та форми, які, як правило, свідчать про шкідливість чи корисність предмета, явища ... і можуть бути сприйняті, осмислені та опінені людиною як позитивні, негативні, цінні, небезпечні чи безцінні взагалі.
ФУНКЦІЇ	-	не природні чи штучні / людиною придумані/ призначення предметів, істот, явид, людей, процесів тощо.
СУТНІСТЬ	-	не те найважливіше, найцінніше чи найсуттєвіше в змісті, формі, ознаках чи функціях предмета, істоти, явища і т.ін., що складає його найвищу значимість і цінність / на момент пізнання його людиною або й взагалі/.

Зрозуміло, що люди знайшли й постійно знаходять все нові й нові аспекти пізнання об'єктів дослідження / історія виникнення, процес становлення, загальний процес еволюції, наслідки існування і т.д./, однак зміст, форма, ознаки, функції та сутність завжди залишаються найважливішими.

2. Основні методи практичної, художньої та наукової діяльності.

Розглянуті в попередніх підрозділах три основні форми людської свідомості не придумані штучно і не просто існують самі по собі - вони настільки відмінні одна від одної, що вимагають від людини навіть помітно відмінних способів і методів праці / переважно практична форма свідомості/, творчості / переважно художня/ та діяльності / передовсім науково-теоретична/.

а/ основні методи практичного освоєння світу:

Практика життя людини найчастіше пов'язана з досвідом усіх попередніх її поколінь, а тому в ній дуже багато від інстинктів, підсвідомої інтуїції та найпримітивніших форм чи способів

діяльності.

ІНСТІНКТ

- це такий вияв набутого тисячами попередніх поколінь людей життєвого досвіду, котрий не потребує вже ні будь-якого осмислення, ні попередньо обдуманого оцінювання. Частіше всього інстинкт діє за схемою "подразнення-реакція", а іноді й за іншими схемами: "сприймання-відображення", "подразнення-відображення" тощо. При цьому, слід пам'ятати, що у людини є і природні, і суспільні інстинкти.

ІНТУІЦІЯ

- це спосіб зовсім неосмисленого або напівосмисленого рішення проблеми, до якого людина приходять або за рахунок дуже розвинутої інстинктивно-інтелектуальної обдарованості, або внаслідок великого життєвого досвіду, або внаслідок поєднання і першого й другого.

СПОСІБ СПРОБ І ПОМИЛОК

- це такий спосіб практичного освоєння світу людиною, котрий базується на безпосередньому і не спланованому пошуку нею вирішення якоїсь проблеми шляхом послідовного виконання всіх можливих дій та операцій.

ЕКСПЕРИМЕНТ

- це майже той самий спосіб спроб і помилок, але не вже метод, оскільки проводиться за принципом плановості.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

- це визначення змісту, форми, ознак, функції і суті об'єкта пізнання шляхом системного, чи систематичного споглядання за всіма їх проявами, без будь-якого втручання дослідника.

Примітка: звичайно, це - лише основні способи і методи

практичної діяльності /праці/ людини.

б/ основні методи художньої діяльності /творчості/:

- НАІВНИЙ РЕАЛІЗМ** - це такий спосіб образно-емоційного відтворення світу, при якому митець не стільки творить, скільки моделює факти, предмети та явища тільки реальної дійсності і тільки такими, якими він їх усвідомлює. При цьому митець майже ніколи не вдається до уяви й фантазії.
- РЕАЛІЗМ** - це такий спосіб відтворення фактів, предметів, явищ і процесів реальної та вигаданої дійсності, при якому вони відображаються такими, якими вони є в реальній дійсності чи у якійсь вигадці, уяві.

в/ основні методи наукової діяльності:

- ІНДУКЦІЯ** - метод, суть якого полягає у виведенні загальних висновків, закономірностей і законів на основі конкретних фактів і знань / визначення загального з допомогою конкретного/.
- ДЕДУКЦІЯ** - метод, суть якого полягає у виведенні конкретних знань і характеристик на основі загальних висновків, закономірностей і законів / виведення конкретного від загального/.
- АНАЛІЗ** - метод, суть якого полягає в усвідомленні / СООВ/ предметів, явищ, процесів тощо шляхом розщеплення об'єкту пізнання на складові частини і вивчення кожної з частин окремо.

- СИНТЕЗ** - метод, суть якого полягає у виведенні загальних знань чи висновків про об'єкт пізнання на основі знань і висновків про кожну складову частину цього об'єкту зокрема, тобто, на основі знань, здобутих шляхом аналізу.
Примітка: методи аналізу та синтезу, зокрема, доповнюють один одного настільки, що їх не слід розривати.
- МОДЕЛЮВАННЯ** - метод, суть якого полягає у створенні моделей / копій предметів, явищ, процесів або умов їх існування / з метою полегшення вивчення об'єкту пізнання.
- ПРОГНОЗУВАННЯ** - метод, суть якого полягає в достатньо обгрунтованому, але не завжди гарантованому передбаченні певних дій, явищ чи їх наслідків або в такому ж передбаченні можливої появи нових предметів, явищ, процесів, типів людей тощо.
- НАУКОВЕ ПЕРЕДБАЧЕННЯ** - метод, суть якого полягає в обов'язковому, повному й остаточно обгрунтованому передбаченні конкретних дій, подій, процесів та їх наслідків або обов'язкової появи конкретних явищ, предметів, процесів, типів людей тощо.

Розділ "Методолого-теоретичні основи курсу "Теорія літератури" для студента, який опанував уже базовими курсами суспільних наук, фактично не містить у собі нічого принципово нового, а є лише певним систематизованим узагальненням усього того з методологічних понять та категорій, що стосується безпосередньо його майбутньої професійної літературознавчої педагогічної діяльності, але учневі школи чи іншого середнього закладу все це стане у великій пригоді, адже всі вони / а особливо випуск-

ник педвузу! / мають гранично чітко розрізняти не тільки форми та рівні свідомості людини, точки зору і позиції, об'єкти і параметри пізнання, форми та принципи освоєння світу, методи і результати практичного, теоретичного / наукового / і художнього осягнення реальної дійсності, не тільки якнайповніше визначити кожний окремий термін, а й докласти всіх зусиль до того, щоб усі ці поняття перейшли до складу їх постійного і професійно-лексичного активу, тобто і учні, і особливо студенти в продовж 5-ти курсів мають самостійно сформувати вміння бачити суспільну основу і самого життя, і тих явищ літератури, зі змістом яких їм доводиться знайомитися взагалі.

Інша справа з учнями та й першокурсниками, котрі ні в школі, ні при абітурієнтській підготовці до власне методології практично не мали ніякого відношення. Цим людям слід ґрунтовно обговорити всі питання з учителем та з викладачем теорії літератури на уроках, на практичних та консультантійних заняттях. Можна це зробити й в індивідуальному порядку. Ми пропонуємо такий вид роботи: першокурсники / в міру своїх сил / самостійно вишуковують визначення і тлумачення методологічних термінів, понять та категорій і навіть обмінюються своїми знахідками на одному з додаткових занять / мають на увазі самостійні заняття, передбачені навчальним планом /, а потім викладач, читаючи чи слухаючи визначення всіх термінів і понять у системі, дає загальноприйняті і свої власні тлумачення тих слів, які студентам знайти не вдалося, пояснює, уточнює все те, що у студентів викликало сумнів, непорозуміння чи навіть незгоду з віднайденими поясненнями слів.

Кілька зауважень про зміст окремих підрозділів даного розділу.

Першим іде підрозділ "Свідомість" не тільки тому, що першокурсник досить добре знає про такі складові пропеси свідомості, як сприймання, осмислення, опіювання та відображення, і навіть не тому, що вже у першому семестрі викладається психологія, де також розкриваються проблеми людської свідомості / хоча це справді вирішальні фактори /, а ще й для того, щоб студент з перших днів роботи над словником засвоїв: нічого з того, що вивчаєш, не можна просто запам'ятовувати і переказува-

ти - все треба, сприйнявши, глибоко осмислити, вірно опініти і знайти йому найдоступнішу для себе самого / а пізніше і для учнів/ форму ВІДОБРАЖЕННЯ / тлумачення, пояснення/. Це повинно стати непорушним правилом не тільки в роботі над словником, а й у всій подальшій навчально-пізнавальній діяльності майбутнього вчителя.

Вважаємо, що і в учнів, і у студентів, і особливо у викладачів може викликати сумнів факт розрізнення форм свідомості і рівнів свідомості / так називаються наступні підрозділи/. І, справді, суспільствознавці етику, мораль, політику, філософію та ідеологію називають переважно формами свідомості. Правда, вони при цьому подають до складу форм і мистецтво, науку, релігію тощо, забуваючи, що і в релігії, і в науці / а тим більше, в мистецтві/ знаходять своє осмислення та відображення ті самі етика, мораль і т.д. Більше того, вже елементарне знайомство з свідомістю дитини, підлітка, дорослої людини і людини похилого віку показує:

а/ щойно народжене немовля спочатку сприймає маму, інших людей і предмети інстинктивно-інтуїтивним шляхом і відповідно реагує на них / відображає їх/, тобто "спрацьовує" природно-генетичний / підсвідомий або напівсвідомий/ фактор і рівень осягнення світу;

б/ все дитинство людини, а потім і все подальше її життя / особливо здоров'я та стосунки з іншими людьми/ будуються на тому, на скільки свідомо й продумано / раціонально/ дитина харчувалася, одягалася і т.д., тобто, на скільки усвідомлювалося нею її ставлення до матеріальних цінностей та праві, як єдиного джерела цих цінностей;

в/ там же, в дитинстві, і особливо в юності закладаються основи соціальної самосвідомості, свідомості й грамотності;

г/ в той же час і пізніше людина опановує найважливіші правила поведінки серед людей / етикет/;

д/ потім починаємо жити за принципами моралі... А до глибокого розуміння провідних ідей часу та основних законів розвитку матерії і суспільства / тобто, до філософії та ідеології/ приходимо значно пізніше. А дехто так і не осягає таких рівнів свідомості в глибокій старості. Звідси впливає простий висно-

вок: практика, художня творчість, науково-теоретична діяльність--
форми свідомості, а соціологія, етикет, мораль, звичай, право,
політика, філософія, ідеологія та естетика - рівні, "сходинок",
 по яких / від соціо- до естетики/ піднімається / еволюціонує/
 наша індивідуальна, класова, національна, народна, суспільна і
 навіть загальнолюдська свідомість.

Необхідно сказати і про відмінність між поняттями "точка зору" і "позиція". По-перше, замість обох них досить відмінних понять дуже часто вживають помітно "розпливчасте" / за його переносним і багатограним значенням / слово "погляд" і ним ще більше змішують попередні поняття. По-друге, словосполучення "точка зору" означає щось конкретне і одиничне уже в своєму етимологічному значенні обох лексичних складників / і "точка", і "зір" мають значення дуже конкретні/, а слово "позиція" означає не конкретне положення чи місце знаходження її носія в часі, просторі, суспільстві, етикеті, моралі і т.ін., а якесь узагальнене, скоріш принципове відношення чи ставлення до людей, явищ, правил етикету, принципів моралі, тих чи інших законів юриспруденції, політичних чи філософських положень, до ідей сучасності. Отже, "точка зору" - це одиничне, миттєве або ж недовготривале, / а тому - досить мінливе/ місцезнаходження або положення людини в часі, просторі чи в якихось суспільно-матеріальних або суспільно-духовних умовах. А "позиція" - це помітно стабілізоване місцезнаходження або положення людини в часі, просторі, суспільстві, бо воно базується на цілій системі більш-менш однотипних точок зору.

Підрозділи "Основні об'єкти пізнання", "Основні параметри пізнання" та "Основні форми пізнання" пояснень, очевидно, не потребують, але загальне поняття про принцип може викликати подив: у сучасній пресі, на телебаченні і по радіо можна прочитати і почути таке, що відбиває бажання розглядати будь-які принципи.

І все ж слід пам'ятати: будь-яке суспільство виробляє свої принципи - провідні магістралі кожної окремої людської цивілізації, прогресу духу і діяльності людей на планеті. В епоху правлячих і підневільних та конфліктуючих між собою класів і партій класовість і партійність як принципи життя існують і

діють постійно, і більшість людей на планеті, знаючи програми цих класів і партій, голосує за представників від них, за ту чи іншу їхню програму. А це і є наочний вияв даних принципів. Ісцьменники й інші митці не є виключенням.

Про зміст основних термінів у галузі практичної і наукової діяльності людей багато говорити не доводиться – всі наведені в цих підрозділах терміни, поняття та категорії тлумачаться лише однозначно, а студент при потребі має добрати ще й альтернативні дефініції.

Розділ II. ОСНОВИ ТЕОРІЇ МИСТЕЦТВА

Теорія мистецтва як наука про художню творчість взагалі – не явище надзвичайно складне і на сьогодні ще настільки не сформоване, не розроблене і навіть остаточно не визначене, що про нього й говорити важко. То мотивами, суттю, принципами та функціями художньої творчості людини займаються філософи /Платон, Арістотель, Вольтер та ін./; то на якомусь етапі розвитку мистецтво стає трохи не основним об'єктом вивчення такої науки як естетика /Гегель, який, крім суто філософських праць про мистецтво в цілому, написав ще й 12 томів власне мистецтвознавчих праць, але назвав їх "Лекціями з естетики"; М.Каган, Д.Борсв та ін./; то мистецтвознавством займаються самі митці /Горакія. Буало, Гете, Шілер, Франко, Леся Українка та ін./, то сам пренес художньої творчості і її наслідки оголошуються трохи не основними об'єктами культурології.

Зібрати все це в єдину систему поглядів на мистецтво взагалі до сьогодні ніхто ще не наважився, якщо не рахувати спробу М.Кагана бодай оглянути й дещо систематизувати все це багатство матеріалів у книзі "Морфология искусства" /1972/.

То ж ми, звичайно, не будемо ставити за мету ознайомити учнів і студентів-філологів з усією теорією мистецтва, а виходимо з неї тільки те, без чого не можна обійтися в курсі "Теорія літератури", при вивченні і викладанні будь-яких літературознавчих дисциплін, тобто науки про один із найпоширеніших видів художньої творчості в цілому. А найважливішим, напевне, є: що таке мистецтво взагалі, мотив і метод творчості, мета творчого пошуку тощо.

Розділ "Основи теорії мистецтва", крім уже вказаного, містить у собі й поняття та категорії більш загального плану - творчість взагалі, авторство тощо.

ОСНОВНІ ПИТАННЯ РОЗДІЛУ І ТЕРМІНИ ДО НИХ

I. Основні поняття про творчість і мистецтво взагалі:

Слово "творити" і поняття "творчість" передбачають такий процес діяльності, в наслідок якого виходить щось відоме, але дещо прикрашене, вдосконалене, переінакшене або й просто принципово нове, винайдене, відкрите вперше. Звідси й складність і в розумінні такого процесу, і в тлумаченні змісту слів на його позначення. Маємо десятки тлумачень і пояснень. І все ч спробуємо сформулювати найдоступніше, найточніше бодай на сьогодні.

- ТВОРЧИСТЬ** - це такий задум / ідея/, така діяльність людини, в процесі і внаслідок чих появляються прикрашені, вдосконалені, перероблені й перепризначені або й просто принципово нові предмети, явища чи пронеси, вдосконалені властивості предметів, навіть нові природні та суспільні явища й пронеси матеріального чи духовного характеру.
- ХУДОЖНЯ ТВОРЧИСТЬ** - це така творчість, у процесі та внаслідок якої виникають художні моделі предметів, явищ чи процесів реальної дійсності або художні образи предметів, явищ чи процесів реальної чи вигаданої дійсності.
- ХУДОЖНЯ МОДЕЛЬ** - це таке відображення конкретного предмета, явища, процесу чи конкретної історичної особи людини з реального життя, які зберегли в художньому чи публіцистичному творі не тільки свої сут-

ність і цілісність, а й свої конкретні назви та імена, дії, вчинки тощо - все, що може бути історично перевірено й підтверджено.

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ - це предмет, явище, пропес або людина реальної чи вигаданої дійсності, подані в усій багатогранності їх зв'язків з навколишнім світом, цілісно, емоційно й "оживлено" або уособлено, тобто дієво, тобто, це також своєрідна модель чогось із реальної чи вигаданої дійсності, але модель повністю вигадана, вигадана відповідно до якихось принципів, канонів чи правил творчості в цілому.

2. Основні види мистецтва:

ВИД МИСТЕЦТВА - це такий тип художньої творчості, котрий зумовлюється матеріалом, інструментом і способом творення художнього образу чи художньої моделі.

ТАНЕЦЬ - творення настроїв, уявних станів, художніх моделей чи образів шляхом чітко або системно ритмізованих рухів людського тіла / іноді з використанням деяких предметів, ефектів тощо/.

МУЗИКА - творення настроїв, уявно-ситуаційних станів, художніх моделей чи й навіть / дуже рідко/ образів шляхом компування чітко чи системно ритмізованих звуків у мелодію, гармонійне чи дисгармонійне поєднання звуків і акордів, у певні фрази, типи самовираження композитора чи музиканта тощо.

- СПІВ** - творення настроїв, уявно-ситуаційних станів, художніх моделей чи образів шляхом компонування звуків людського голосу в мелодію, вираз настрою в почуття або пафос.
- ІМІТОМІМА** - творення / або передача/ настроїв, станів, почуттів, художніх моделей і навіть цілих образів засобами всього людського тіла, але перш за все мімікою обличчя.
- ГРАФІКА** - творення настроїв, станів, художніх моделей або й образів предметів, явищ чи людей шляхом компонування однаковокольорових чи різнокольорових ліній, штрихів тощо.
- ЖИВОПИС** - творення настроїв, уявно-ситуаційних станів, художніх моделей і образів предметів, явищ, людей і т.ін. шляхом компонування кольорів, їх відтінків і т.ін. на певній площині.
- СКУЛЬПТУРА** - творення художніх моделей, композицій чи художніх образів шляхом ліплення, вирізування / відовбування/ їх об'ємно-змістових форм із найрізноманітніших речовин і матеріалів.
- АРХІТЕКТУРА** - творення таких об'ємно-будівельних форм, у яких передаються і загальний менталітет населення певного регіону планети / бодей основні ознаки його звичаїв, обрядів та будівельних традицій/, і принципово нові форми будівель, і настрої, моделі та образи предметів... реальної чи вигаданої дійсності.

ТЕАТР - умовно-реальне втілення / своєрідне "оживлення" і вогоблення / характерів чи образів, дій і подій драматургії у вічутні емоції, настрої, почуття, дії і вчинки людей тощо шляхом акторсько-режисерського наслідування, перетілення чи простого умовного моделювання. Оскільки у театрі використовуються живопис, музика, спів, танець та інші види художньої творчості, цей вид мистецтва називається синтетичним.

БАЛЕТ - не такий синтезований вид мистецтва, в якому переважає високохудожній театралізований танець.

КІНО - такий синтетичний вид мистецтва, в якому для створення уявлень, моделей чи образів використовуються і театр, і література, і музика та живопис і багато інших видів художньої творчості, але основним залишається "рухома картина".

ЕСТРАДА - такий синтетичний вид мистецтва, в якому використовуються практично всі види мистецтва, але найчастіше - художня література, виразне читання, пантоміма, спів ...

Примітка: Види мистецтва колись розрізнялися за тим, який із язичеських богів "відав" тим чи іншим видом творчості, яка з муз "надихала" митця / Платон навіть жанри "віддавав" Богові/, але поступово люди осмислили природу поділу мистецтва на види.

3. АВТОР І АВТОРСТВО.

АВТОР - людина, що вдосконалила чи самостійно

створила або відкрила щось принципово нове: предмет, матеріал, інструмент, пристрій, наукову чи науково-методичну працю, твір мистецтва тощо, сформуливала наукову чи будь-яку іншу ідею, концепцію і т.ін.

- СПІВАВТОР** - один із членів групової чи колективної виробничої, наукової або художньої творчості.
- АВТОРСТВО** - це переконаливо і беззаперечно доведена належність чогось результату творчості її справжньому творцеві і право людини називатися творцем результату її творчості.
- МИТЕЦЬ** - це автор будь-якого художнього твору; людина, що взагалі займається художньою творчістю.
- ОБРАЗ АВТОРА** - це таке уявлення читача / слухача, глядача .../ про автора твору мистецтва, яке впливає безпосередньо з самого конкретно твору чи з усієї творчості даного автора.
- СТИЛЬ / МАНЬРА/ АВТОРА** - такі вияви / прояви/ творчого методу, підходу, стилю та поетики творчості, такі специфічно особистісні ознаки пропесу й характеру творчого мислення, така індивідуально-суб'єктивна увага до якихось тем, проблем та ідей, котрі проявляються і в кожному окремому творі, і в усій / чи майже в усій/ творчості митця в цілому.
- ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ПРЕДМЕТА** - це таке художнє відтворення реального чи вигаданого предмета, в сутності, змісті,

формі, якостях, функціях або діях якого наявні бо-
дай елементи уособлення чи хоча б ознаки одухотво-
рення.

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ЯВИЩА - це таке художнє відтворення реального або вигадано-
го природного чи суспільного явища, в сутності,
змісті, формі, ознаках, функціях або в процесі про-
тікання якого наявні бодай елементи одухотворення
чи уособлення.

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ПРОЦЕСУ - це таке художнє відтворення реального чи вигаданого
процесу, в сутності, змісті, формі, ознаках, функ-
ціях чи протіканні якого наявні бодай елементи сусп-
ільної духовності або уособлення.

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ЛЮДИНИ - це таке образно-художнє відтворення чи створення лю-
дини в її природно-стадкових, портретних, матері-
альних, соціальних, етикетних, моральних, звичає-
вих, правових, політичних, філософських, ідеологіч-
них, естетичних, педагогічних виявах чи характери-
стиках, в якому обов'язково відчувається і цілісно-
загальнений і разом з тим особистісно-неповторний
комплекс проявів духовності / духу зла чи добра/,
або й бездуховності.

Примітка: В залежності від того, наскільки повно
і всебічно показана людина в художньому творі, на-
стільки й повноцінним вважається образ людини в ці-
лому - чим менше сторін і якостей людини зображено
в творі, тим біднішим постає її образ.

МИСТЯЦТВО,

отже, - це сприймання, осмислення, опіювання й відображен-
ня людиною предметів, явищ, процесів та людей реаль-
ного чи вигаданого світу в художніх моделях чи ху-
дожніх образах.

4. Основні методи, нагачми й течії художньої творчості:

Митець діє також дуже часто за тими ж принципами, що й

практик / то він взагалі не може пояснити, чк він творить; то він лише здогадується як воно в нього виходить; то ще якась напівсвідомість , однак великі майстри художньої творчості працюють словна свідомо і глибоко продумано, іноді - планово.

Примітка: категорія "реалізм" таке багатозначне, що охоплює і процес примітивного копіювання реальної дійсності, і художнє її моделювання, і / як говорив Арістотель/"наслідування"її, і класицистично "закуту" творчість на ідеали і зразки, і справді вільну в методах, але реалістичну в сутності життя творчість.

РЕАЛІЗМ - це об'єктивно-правдиве сприймання, осмислення, /загальне опінювання та художньо-образне відтворення предметів, явищ, процесів і людей реальної чи вигаданої дійсності в їх типово-еволюційному розвитку. Тобто, це, як казав Арістотель, філософічне бачення природи, людини, суспільства і світу в цілому.

Примітка: Реалізм як окремий метод у галузі художньої творчості не існує. Він постійно інтерпретується / модифікується/ то в одній, то в іншій формі / від наївного реалізму до неореалізму/, хоча окремі письменники всіх часів і народів в окремих творах досягали й досягають справді глибоко реалістичного світовідтворення.

НАЇВНИЙ РЕАЛІЗМ - це такий спосіб художньої творчості, при якому мистець відтворює предмети, явища і людей реальної дійсності або уявлення тільки такими, якими він їх сприймає, осмислює та опінює без будь-яких регламентацій процесу творення.

ПРИМІТИВІЗМ - це течія мистецтва / переважно живопису/, представники якої намагаються творити під наївних реалістів.

КЛАСИЦИЗМ - метод підкреслено тенденційної, але загалом реалістичної творчості, що базується на цілому ряді принципів / дворянська класовість, ідеалізм, замовчування негативного тощо/, канонів / єдність часу, місяця та дії - в драматургії, багато інших/ та

регламентація.

- ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНИЙ КЛАСИЦИЗМ** - такий напрям у межах класицизму, творчість представників якого базується на підкреслено релігійній тенденційності і на ряді церковних канонів та приписів щодо вибору змісту і форми творів.
- РЕАЛІЗМ ВІДРОДЖЕННЯ** - це такий напрям у класицизмі, котрий відзначається пошуками нового змісту і нових форм творів не тільки й не стільки в реальному й сучасному для митців житті, скільки в міфології, мистецтві та історії стародавнього / переважно античного / світу або в пошуках паралелей між давнім і теперішнім життям.
- РЕАЛІЗМ ПРОСВІТІТЕЛЬСТВА** - це такий напрям у класицизмі, котрий, все це залишаючись глибоко тенденційним, під впливом не бачених до того науково-практичних відкриттів та атеїстично-наукового осмислення реальності і вірувань максимально наблизився до об'єктивно-правдивого світобачення.
- БАРОККО** - одна з таких течій класицизму, які виникли в ньому на завершальному етапі його розвитку і відзначилися схильністю до формалізму. Барокко, крім того, вирізняється з посеред них не тільки вишуканістю форм, а й складністю та підкресленим умовно-символічним змістом творів.
- ФОРМАЛІЗМ** - це така течія в межах класицизму, представники якої під впливом формальної канонізації творчості вдавалися до штучного формотворення.
- РОМАНТИЗМ** - це такий переважно реалістичний метод художньої творчості, носії якого розпочали з протесту проти будь-якого принципово-канонічного тиску на митця, але дуже швидко сформулювали і свої власні принципи / унікальність чи екзотичність об'єктів зображення, унікальність чи екзотичність умов; надпотужні характери і пристрасті; крайній антагонізм

тощо/, і свої засоби та прийоми творчості/, гострі зіставлення, антитези, глибокий психологічний аналіз, гіперболізування, фантазування, містифікація.../.
і свої цілі / співчуття знедоленому, бунтарський, майже анархічний протест проти будь-яких утисків людини і першовсім особистості/.

СЕНТИМЕНТАЛІЗМ - це один із перших і основних напрямків романтизму, представники якого, протестуючи проти дворянсько-класової тенденційності класицизму, співчутливо зверталися до представників знедолених верств народу, викривали найбільш очевидні причини страждань і пристрастей останніх.

РОМАНТИЗМ ПЕРЕТВОРЕНЬ - це такий напрям у романтизмі, представники якого під впливом наукових відкриттів, занепаду релігії, географічних і політичних завоювань XVII-XVIII ст. ставили за мету творчості розв'язання проблеми можливості оновлення людини і суспільства, способу життя і цілого світопорядку.

МІСТИЧНИЙ РОМАНТИЗМ - це такий напрям у романтизмі, представники якого, звільнивши свою свідомість від релігійного диктату, давали волю своїй уяві і фантазії у всіх галузях людської діяльності, включаючи й забобонне міфотворення.

КРИТИЧНИЙ РЕАЛІЗМ - це такий переважно реалістичний метод художньої творчості, представники якого, розчарувавшись у романтичних поривах і фантазуваннях, вдавалися до критицизму як головного принципу світобачення і розробляли цілу масу заперечувальних загобів та особливо прийомів / від гуманного й дружельного та критично-оптимістичного гумору, до безпощадно-заперечувальної сатири - травестія, бурлеск, гротеск, нищівне іронізування тощо/.

ОПТИМІСТИЧНИЙ КРИТИЦИЗМ - це такий напрям у критичному реалізмі, представники якого кінцевим методом будь-якого висміювання

ставили виховання людини і вдосконалення суспільства та цілого світопорядку.

РУТНАЦІЯНИЙ КРИТИЦИЗМ - це такий напрям у критичному реалізмі, представники якого критикували тільки або переважно з метою повного загеречення певних типів людських рис чи характерів, суспільних умов та устроїв тощо.

НАТУРАЛІЗМ - це такий напрям у критичному реалізмі, представники якого вдаються до дуже деталізованих і вульгарно достовірних описів природи людського життя.

ДЕКАДАНС /декадентство/ - це така течія в критичному реалізмі, творчі якої під впливом всезагальної і безпровітної-песимістичної критики своїх попередників приходили до повного розчарування в житті в цілому, а тому й проповідували занепадницькі настрої і стани окремих особистостей чи й навіть груп людей / переважно високо освічених, але вкрай обмежених інтелігентів/.

НЕОРЕАЛІЗМ - це такий / порівняно з попереднім/ найбільш реалістичний і принципово новий метод художньої творчості, представники якого вперше не стільки інтуїтивно, скільки глибоко осмислено засвоїли всі найкращі методологічні досягнення творчості всіх попередніх поколінь і на цій основі виробили свою більш-менш струнку систему принципів та прийомів / від наївно-реалістичних устремлінь примітивістів до реалізму документалістів/.

НОВОРЕАЛІЗМ - / термін, вперше поданий Лесею Українкою/ - це перший напрям неореалізму, що виник ще в XIX ст. в творчості багатьох найпрогресивніших письменників на основі поєднання класицистичного пошуку ідеалу, романтичного пориву до оновлення, критично-оптимістичного прагнення виправити світ і пошуку принципово нового ідеалу людини та суспільства, і нового типу стосунків між людьми.

- ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НЕОРЕАЛІЗМ** - /термін подано в Італії/ - не такий напрям нового типу художньої творчості, представники якого, будучи в цілому неореалістами сучасності, схиляються більше до оптимістичного критицизму з очевидним відтінком натуралізму тощо.
- СОЦІАЛІСТИЧНИЙ РЕАЛІЗМ** - не такий напрямок у межах неореалізму, представники якого під впливом соціалістичної революції, а також під тиском ідеологічних протистоянь повністю віддавали перевагу пролетарській та комуністичній тенденційності, що нерідко приводило до ігнорування інших, не менш важливих принципів реалістичного образного мислення.
- СІРРЕАЛІЗМ** - не така течія в межах неореалізму, представники якої прагнули шляхом вульгарно реалістичних та психо-аналітичних спостережень осмислити взаємозв'язки між тваринною природою людини і її духовністю.
- НАПІВРЕАЛІЗМ** - не відтворення предметів, явищ, процесів і людей реального світу або створення вигаданих предметів і явищ як правдоподібних, правдивих лише в суті і основних функціях своїх.
- ФАНТАЗУВАННЯ** - не такий спосіб домислювання неможливого в реальній дійсності, який веде до створення вигаданої дійсності.
- МІСТИФІКАЦІЯ** - не створення не тільки не правдивого, а й навіть неправдоподібного, але такого, що надзвичайно хвилює людей, збуджує їхню увагу й страх перед невідомим, але теоретично допустимим.
- АБСТРАКЦІОНІЗМ** - не таке створення не існуючих в реальній дійсності предметів, явищ, процесів або їх деталей, які можуть нашоувувати людину на роздуми про реальність.

АНТИРЕАЛІЗМ - це такий спосіб творчості, основною метою якого є створення предметів, явищ і процесів, котрі неможливі в реальній дійсності і дезорієнтують читача, глядача, слухача тощо.

КЮБІЗМ - це така формалістична течія, що виникла в межах неореалізму і спримувала своїх представників на те, щоб вони надавали своїм творам геометричних форм.

БУТУРИЗМ - течія в межах художньої літератури, представники якої намагалися передавати емоції, настрої, стани і навіть почуття лише засобами звуків і звукосполучень людської мови.

АБСУРДИЗМ - це така течія, представники якої / під впливом декадансу та край складних стосунків і умов реальної дійсності / художньо доводять безперспективність і навіть абсурдність людського існування.

МІСТИЦИЗМ - така течія в мистецтві, представники якої відображають не реальну і навіть не вигадану дійсність, а насамперед уявлення, видіння і образи хворобливої містифікації окремих людей.

АБСТРАКЦІОНІЗМ - течія, представники якої не відтворюють, а власне вигадують такі абстрактні лінії, форми та образи, яких немає і бути не може у реальній дійсності.

Хотілось би, щоб основою / суттю / таких надзвичайно складних явищ, як метод, напрям і течія в художній творчості, студенти вважали не тільки й не стільки добір життєвого матеріалу, не спосіб написання твору і не життєву подібність / чи неподібність / художнього образу з реальним його "прообразом" як результату творчості / окремо взяті на жаль, такі концепції все ще побутують у посібниках /. Насамперед треба розглядати принципи / точніше - певну групу чи систему принципів і цілей / сприймання, осмислення, оцінювання та відображення реальної дійсності

митцем, виходячи з яких він і добирає матеріал, і спосіб творення, і навіть цілі творчості відісно, комплексно. Тобто, метод – це поєднання матеріалу, спосіб його відбору, спосіб написання твору, розстановка акцентів уваги, спосіб осмислення й переосмислення реального життя, цілі творчості в наслідок чого виходить саме даний твір.

При цьому слід пам'ятати: і мотивом творчості, і принципом / чи системою принципів/ світорозуміння, і засобами та прийомами образного втілення осмисленого, і навіть шляхами подачі митцем результатів своєї праці читачам, глядачам тощо та й самим типом "споживача" образної продукції наділяє митця не методологія і теорія мистецтва / яких митець нерідко просто й не знає - у всякому разі так було в усі попередні тисячоліття/ і навіть не теорія конкретного виду мистецтва / в даному випадку теорія літератури/, а саме життя - тип, спосіб і рівень сприймання, осмислення, оцінювання й відтворення світу сучасниками ху-дожника, тобто сам той світопорядок, у якому випало митцеві народитися, сформуватися, творити і залишити свої "образні сліди". А коли ми про якогось генія говоримо, що він переріс свою епоху, творив не для своїх сучасників, а для майбутнього, то і тоді ми усвідомлюємо щонайпряміші зв'язки такого творця з його часом як ґрунтом, з якого він виріс і який він "переріс".

Друге, на що хочеться звернути увагу студента, це на тлумачення значення категорії "реалізм" взагалі:

По-перше, фактично всі наявні на сьогодні тлумачення виходять з того, що в основі реалізму лежить принцип правдивості. Однак дуже багато вчених, називаючи реалістичним зображення типових характерів у типових обставинах при достовірності деталей, нерідко до розряду реалістичних творів / а значить, і методів/ включають лише ті, в яких життя відображається саме у формі типових умов, типових характерів і достовірних деталей, забуваючи про можливість передачі правди життя і з допомогою міфічних образів, уособлень, символів, фантастичних творінь і навіть абстракцій, в яких немає правдоподібних деталей і в яких типові умови й характери приховані в алегоріях.

По-друге, типові обставини, характери й деталі / як ознаки реалістичності/ наявні в народній творчості, в античній лі-

тературі, в літературі середньовіччя, Відродження, Просвітительства і навіть в абсолютній більшості великих і визначних творів грубо канонізованого класицизму та "розкутого" романтизму. Зовсім інна розмова про те, як саме, в чому і для чого обирались, інтерпретувались і тлумачилися ті чи інші типові життєві факти на кожному новому етапі розвитку людства; чому і на яких типах суспільних відносин та характеристик акцентували художники свою увагу; чому і з якою метою античні митці в центрі уваги ставили богів, героїв і морів; чому і з якою метою художники християнського середньовіччя провідними героями свого часу вважали Мартир Божу, Ісуса Христа та Його учнів, святих і великомучеників, аскетів тощо; чому і з якою метою творці мистецтва епохи Відродження та Просвітительства / хоч ми їх розглядаємо як реалістів/ майже не виходили за межі життя пануючих класів / як очевидної суспільної меншості/; чому і для чого романтики головним об'єктом свого осмислення і відображення обирали унікальні типи характерів і типово унікальні / мається на увазі типово екстремальні, типово екзотичні, типово романтизовані і навіть вифантазовані/ обставини.

По-третє, теоретики літератури і мистецтва, досить глибоко усвідомлюючи, що між методами немає чітких меж, і в той же час намагаючись якнайчіткіше визначити кожен з них шляхом протиставлення один одному, часто-густо класицизм і романтизм вважають не-реалістичними методами - так наче й справді у творах класицизму та романтизму замальовані не вибрані з якихось причин типові суспільні умови, не об'єктивно існуючі народи, не реально панівний клас феодалів, не нації, не типові владки і керівники держав та полководці, не сильні духом і пристрастями типи прогресивних діячів і утискувачів, бунтівників-одинок, рішучих і свідомих протестантів тощо, а якісь абстрактні, футуристичні звукосполучення чи витвори абсурдизму і декадансу.

По-четверте, про наївний реалізм, класицизм, романтизм, критичний реалізм і неореалізм у цілому, напевне, слід говорити не як про методи-антиподи, а як про еволюційні варіанти - зумовлені рівнем людської цивілізації та інтелекту, соціально-економічними, етичними, моральними, правовими, політичними, філософськими та ідеологічними умовами кожної із суспільних форма-

цій модифікації одного і того самого явища / реалізму/.

По-п'яте, кожна з цих методологічних варіанцій реалізму не повинна розглядатися нами і як щось статичне, закріплене і дане на якісь тисячі, сотні чи десятки літ. Всі вони проходять, як мінімум, три основні стадії розвитку: спочатку зародження і становлення; далі - розвиток і активне функціонування методу, під час яких найбільш помітно виявляються його основні ознаки, найчіткіше формулюється суть його провідних принципів, канонів та критеріїв; нарешті - занепад і виродження. А теоретики мистецтва найчастіше обмежують, на щаль, час життя того чи іншого методу лише періодом його розквіту. Етапи становлення й занепаду, в процесі яких спочатку формуються, а потім і ставляться під сумнів і важливість принципів та канонів, і навіть цінність творчих досягнень представників затухаючого методу, частіше всього недооцінюються, адже саме в період занепаду виникають такі напрями, течії і стилі одного й того ж методу, які, поступово, все далі й далі відходячи від основних методологічних настанов своїх попередників, нерідко приходять до їхньої протилежності - до напівреалістичного і навіть до нереалістичного світовідтворення / хоча слід обов'язково відзначити: такі художники в своєму особистому житті сповна реалістично усвідомлюють світ, сповна реалістично відображають його своїм особистим побутом і своїм особистим духовним життям/.

У даному розділі окремо подані методи реалістичного типу в переліком основних наслідків і методи напівреалістичного характеру. А всі методи, що, на нашу думку, є своєрідними еволюційними варіаціями реалізму в цілому, подано в "розчленованому" вигляді - поділені, як мінімум, на три основні етапи - зародження, розвитку й занепаду.

З такою концепцією реалізму взагалі та поділу процесу його еволюції не вказані в словнику періоди можна не погодитися й величати даний підрозділ так, як порадить викладач, але подумати над сказаним треба дуже уважно.

Що ж до поділу всіх методів на "реалістичні" і "напівреалістичні", то тут можна було б провести і дискусію на курсі, в групі або в гуртожитку. Але зауважимо: диспут може бути плідним і цікавим тільки тоді, коли диспутанти не обмежуються зна-

Йомством з творами авангардистів ХХ ст., а й відновлять у пам'яті знання про формалістичні пошуки античних митців, вивчать напам'ять і навішують на плакатах вірші-хрести, вірші-квадрати, макаронічні твори та акровірші середньовічних і пізніших поетів, ознайомляться з поезією Іоанна Величковського, з творами "чистого мистецтва" і "штуки для штуки", знайдуть ефектні уривки /місця/ з натуралістичних, сюрреалістичних та інших творів.

Розділ III. ОСНОВИ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Літературознавство як система наук про літературу взагалі чи про якісь окремі її риси та аспекти складається передовсім з таких його провідних галузей, як :літературна критика, історія літератури, теорія літератури, бібліографія тощо.

А. ЛІТЕРАТУРНА КРИТИКА - це така галузь літературознавства, яка, переважно оперативно реагуючи на появу нових творів і явищ художньої літератури або й літературознавчих праць, визначає їх художню, суспільну, естетичну, гедоністичну чи ще якусь іншу цінність не шляхом глибокого, всебічного й обґрунтованого аналізу, а скоріш методом інтуїтивно-спостерегального сприйняття. І тому літературна критика завжди / або майже завжди/ носить на собі й ознаки суб'єктивно-кон'юнктурного спостереження. Твори ж об'єктивного критика завжди базуються на справді науковому аналізі твору чи явища.

Літературна критика реалізується в таких основних жанрах:

- ВІДГУК** - коротка / на одну-дві сторінки/ праця, в якій частіше всього подається первісне враження критика від появи нового твору, від процесу прочитання та усвідомлення його.
- РЕЦЕНЗІЯ** - невелика / на кілька сторінок/ праця, в якій констатується факт появи твору чи явища художньої літератури на певному літературному фоні і в такому ж контексті; коротко характеризується зміст, форма, ознаки, призначення та сутність / ідея/ твору і дається йому більш-менш обґрунтована оцінка.
- СТАТТЯ** - праця на кілька або й більше десяти-двадцяти сторінок, у якій ставиться проблема дослідження; робиться огляд праць, у яких дана проблема так чи інакше розв'язується значно ґрунтовніше, ніж у відгуку та рецензії. Характеризується твір / чи явище/ і подається помітно обґрунтована оцінка того, що піддається критиці.

ЛІТЕРАТУРО-КРИТИЧНИЙ ОГЛЯД - це така літературно-критична праця, в якій у хронологічній чи, в тематично-проблематичній послідовності ведеться спостереження за процесом виникнення, розвитку, функціонування й відмирання ряду творів чи явищ літератури, за процесом зниження чи підвищення їх цінності в мистецтві і в суспільстві в цілому.

Найвищою і найважливішою метою діяльності літературного критика є: проконстатувати факт появи нового твору чи явища в літературному процесі; визначити його місце в цьому процесі; ознайомити читача зі змістом і формою та основними ознаками й призначенням твору шляхом коротких, але об'єктивних і точних характеристик названих параметрів; дати максимально реалістичну й об'єктивну оцінку твору / явищу / в контексті інших творів / явищ /.

Б. ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ - це така галузь літературознавства, яка ставить собі за мету вивчити процес формування світогляду й характеру письменника; умови його творчості; історію виникнення конкретних творів чи явищ літератури; пізнати їх зміст, форму, ознаки, призначення та ідейний зміст; їх художню, суспільну та естетичну цінність і суспільну роль, місце в національній і світовій літературі тощо. Способи й методи діяльності історика літератури можуть бути найрізноманітнішими: від найпростішого спостереження до найскладніших історико-та діалектико-еволюційних зіставлень.

Основними наслідками діяльності історика / чи істориків / літератури можуть бути:

ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНА СТАТТЯ - це така вагома літературознавча праця, в якій більш-менш ґрунтовно аналізується стан розробки поставленої проблеми, визначається її актуальність, визначаються основні методи дослідження, подається хід і всі основні положення дослідження та найголовніші висновки, одержані таким шляхом; подаються всі основні джерела наукової та фактичної інформації.

ДИСЕРТАЦІЙНЕ-ДОСЛІДЖЕННЯ - не таке самостійне і оригінальне дослідження одним автором того чи іншого значного твору або явища, в якому є всі названі при визначенні жанру історико-літературної статті фактори дослідження, але все те виконується на дуже високому науковому рівні, глибоко і всебічно обгрунтовано й доказово.

ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД - не достатньо обгрунтоване багатим і різноманітним матеріалом та фактами спостереження за процесом виникнення, розвитку й занепаду ряду якихось творів чи явищ літературного процесу, певного /переважно - значного/ історичного відрізка часу /періоду/.

ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНА - МОНОГРАФІЯ - не така надзвичайно вагома, масштабна й науково вивірена літературознавча праця одного або й кількох авторів, у якій ставиться якась дуже важлива й масштабна проблема і вирішується вона майже повністю й всебічно. Монографія частіше всього виходить у світ окремою книгою.

Завдання історика літератури не тільки видаються, а фактично є набагато складнішими, вагомішими й відповідальнішими за завдання літературного критика - його праці пишуться, частіше всього, не стільки на злобу дня, а на багато десятиліть, а мочє й на століття, адже висновки його дослідження мають бути вивіреними і фактажем об'єкту дослідження, і самою історією життя і творчості цілого народу.

В. ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ . Одразу відзначимо, що абсолютна більшість термінів, введених до складу даного розділу, тлумачаться в літературознавчих словниках досить по-різному, а тому є серед них і такі, зміст яких не тільки все це викликає дискусію, а й зважається не визначеним зовсім або не визначеним остаточно. В цьому плані особливо показовим є вирішення питань диференціації всього потоку творів художньої літератури за родами, видами та канрами, поняття про засоби і прийоми творчості тощо.

Пропонуємо перед тим, як розглядати суть категорії "рів літератури" взагалі, в основних рисах ознайомитися з суттю категорії "зміст твору літератури", бо поняття "рів літератури" означає найсуттєвіше із усього того, що можна в творі сприйняти, осмислити, оцінити та відобразити, тобто не найсуттєвіша частка змісту – авторське ставлення до об'єкта зображення.

А в остаточному варіанті ми б так рекомендували визначити категорію роду: РІВ ЛІТЕРАТУРИ – не такий спосіб диференціації творів, який базується на найсуттєвішому факторі змісту кожного окремого твору і літератури в цілому – на суб'єктивно-особистісній, об'єктивно-загальноприйнятій / або й загальнолюдській / чи відчужено нейтральній позиції письменника щодо зображуваного в творі.

У першому випадку, тобто, коли автор тільки для того й пише, щоб усім / або майже всім / своїм твором виявити тільки своє, суб'єктивно-особистісне бачення світу і своє особисте ставлення до об'єкта змалювання, маємо справу з ліриком "чистої води". І найкращим варіантом сприймання, осмислення, оцінювання та відображення всього цього студентом міг би стати його самостійний добір кількох власне ліричних творів типу "Пісні про рушник" А.Малишка, "Мені тринадцятий минало" Т.Шевченка /коротка родова характеристика цих творів/.

Коли письменник протягом написання твору виходить не зі своїх особистих точок зору та позицій, а тільки з позицій, ідеалів та антиідеалів чи критеріїв загальноприйнятих, притаманних цілому суспільству чи й навіть людству / об'єктивних /, а-під його пера може вийти тільки вір епічного характеру. Епічний характер у такому випадку вір збереже й тоді, коли й сам автор вадумає виступати ще й у ролі безпосереднього оповідача / від першої, "відчуженої" особи/.

Творень драми, якого студенти нерідко / на зразок "епіки" / називають "драміком", не просто формально "виходить з гри". Він віддає художній час і художній простір / що в ліриці належав йому особисто, а в епосі – йому ж, але "узагальненому" / в розпорядження представників конфліктуючих осіб, груп чи сил суспільства, персонажів. А це значить, що і суб'єктивно-особистісні точки зору, позиції та критерії письменника / втративши навіть

саму можливість виявитися в авторському "я", і його ч об'єктивно-загальносуспільні погляди та критерії / які лиш зрідка можуть виявитися у формі авторських ремарок, деяких зауважень - у п'єсі/ формально і навіть по суті відходять на задній план твору. А в центрі уваги протистояння таких суспільних антагоністів, кожен з яких по-своєму симпатичний авторові і може стояти або на власних суб'єктивно-особистісних позиціях / не трапляється часом тоді, коли в п'єсі це неповторна, здебільшого історична особистість, що кидає виклик цілому суспільству/, або на позиції певної соціальної групи / у мистецтві класового суспільства цей варіант трапляється найчастіше/; на суб'єктивно-особистісних позиціях самого автора / тоді матимемо справу з ліричним героєм у п'єсі/ або й на позиціях об'єктивного загальносуспільного порядку / тобто, виступати носієм загальносуспільних поглядів і виразником загальнонародних інтересів/. Найявніші у драмі чітко визначених суб'єктивно-особистісних, групових, класових, національних, народних, расових, загальносуспільних, а то і загальнолюдських позицій - одна з найважливіших ознак суспільної та естетичної зрілості самого автора твору.

Все це варто глибоко і всебічно обдумати, розглянути на вмісті конкретних творів і обговорити на практичних заняттях не тільки для з'ясування самої суті драми як роду літератури, не тільки для того, щоб побачити принципову відмінність роду літератури від виду, а й для вироблення навичок бачити зміст твору глибоко й всебічно. До того ж, більш або менш чітка роздільна диференціація літератури веде і до вірної оцінки позицій письменника, що завжди було найважливішим, а в драматургії - ще й найважчим.

Переходячи до роботи над розділом "Вид літератури", необхідно ще раз пригадати принципи та критерії поділу мистецтва на види і найважливіші специфічні ознаки художньої літератури як виду мистецтва взагалі. Тут треба спинитися на формі твору, на основних природних особливостях людського мовлення та на структурних ознаках людської словесної мови.

Логіка мислення підказує, що і осмислення змісту категорії "вид літератури", і сама її суть ґрунтуються на розумінні форми

/ зовнішнього вигляду і внутрішньої будови/ твору в цілому і мови як будівельного матеріалу твору художньої літератури.

Якщо ми сказали, що зміст твору – не все те в ньому, що можна сприйняти, осмислити, опініти і відобразити, то формою повинні бути і зовнішні ознаки вираженого змісту / мають на увазі багатоманітні текстологічні характеристики/, і особливості мовних засобів та прийомів передачі інформації / змісту/ твору – в школі не називалось "особливості мови твору" і характеризувалось з точки зору доступності мови, книжкового чи народнорозмовного походження, лексичного багатства тощо – і, нарешті, внутрішня структура мовного потоку, для характеристики якої найважливіше значення мають: постійна і чітка / менш поширена/ або непостійна і нечітка / значно поширеніша/ ритмізація мови однієї людини та діалогізація.

Спочатку треба встановити, чи слід драматургію, призначену в основному для втілення на сцені, причислити до власної художньої літератури, чи, може, її треба вважати якимось специфічним видом мистецтва і розглядати як додаток до театрального мистецтва, самостійним видом художньої творчості.

Якщо комусь така постановка питання здається неправомірною і несерйозною, то звернімося до фактів: і поет, і прозаїк, хоч ким вони є з точки зору роду літератури – ліриком чи епіком, спримовують потік відтвореної ними художньої інформації переважно в одному напрямку: від себе – до читача. В книжковому результаті виходить, що інформація твору і поезії, і прози має дещо "відкритий" характер і "цементується" переважно авторським началом. Зворотний потік інформації читача про цілий твір, і зокрема про його форму та зміст, у принципі, існує / відгуки, рецензії, статті, дослідження тощо/, але все-таки вона виникає й існує потім уже поза самим твором. А зміст і потік інформації діалогізованого твору будуються / конструюються/ таким чином, щоб усі інформації обов'язково розчленовувалася на своєрідні частинки / монологи, репліки, діалоги та полілоги/, в яких не автор, а нібито персонаж спримує свої питання чи думки або до самого себе і сам же дає на них відповідь /монологи/, або звертається до якогось іншого персонажа і тим самим спонукає його до відповіді чи протидії словом / діалог/, або три і біль-

ше персонажів / кожен зі своєї позиції! / діють один на одного чи на когось із присутніх словом майже одночасно / полілог/. Значить, у поезії абсолютно переважає принципово інша структура мовлення і мислення – така розчленована і "закрита в собі" інформанція, частини якої пов'язані між собою не логікою розповіді чи викладу, а самим розвитком подій / конфлікту/. До того ж у поезії майже зовсім відсутні авторські описи, роздуми, відступи, характеристики та багато іншого, що в поезії і в прозі складає значну / а то і основну/ складову частину змісту і форми твору.

Отже, об'єктивні підстави для того, щоб драматургія посіла особливе місце в художній літературі, безумовно, є. І її специфіка полягає передусім у формі твору – в діалогізації мови.

Висновок: ВИД ЛІТЕРАТУРИ – це такий спосіб диференціації творів літератури, який базується на найочевидніших факторах форми твору / на зовнішньому вигляді і внутрішній структурі мовних конструкцій, а точніше – на характері ритмізації мовного потоку чи його діалогізації/. Або ВИД ЛІТЕРАТУРИ – це така літературознавча категорія, яка означає протек диференціації всіх творів літератури за типом ритмізації мовного потоку в них.

Звідси стане зрозумілим, що: ПОЕЗІЯ – це такий вид літератури, твори якого написані постійно і чітко ритмізованою і переважно монологізованою мовою; ПРОЗА – такий вид літератури, твори якого написані найбільш природно ритмізованою і переважно розповідною мовою; ДРАМАТУРГІЯ – такий вид літератури, твори якого написані / незалежно від характеру ритмізації/ діалогізованою мовою. Але в останньому випадку слід уточнити певну умовність: якщо діалог побудовано у формі мовної конструкції, що називається "пряма мова", тобто, коли автор сам у "словах автора" називає ім'я того, хто виголошує / чи "думас"/ ту частину речення, що власне і називається "прямою мовою", то такий тип розмови персонажів найчастіше застосовується в прозі і зрідка в поезії; діалог же в драматургії будується таким чином, що імена діючих осіб називаються ще до початку подій твору, а ім'я діючої особи ставиться перед кожною його реплікою / яка б за розмірами вона не була – навіть перед "безслівною" реакцією персонажа/.

Нинішнє систематичне змішування самої суті понять "рід літератури", "вид літератури" і "жанр літератури" було знесене ще в XIX ст. По-перше, це відбувається тому, що в основі лежить етимолого-семантична подібність усіх трьох базових слів даних категорій "рід", "вид" і "жанр" - вони означають, відповідно, "рід", "вид", "різновид" / "вид"/. По-друге, все це не тільки розмиває межі між родо-видо-жанровими утвореннями, не тільки нівелює в нашій свідомості специфічні особливості кожного окремого роду / лірики, епосу і драми / та виду / поезії, прози та драматургії /, а й приводить до того, що ми будь-які твори про кохання та природу називаємо "ліричними", драматургію майже постійно називаємо "драмою" і т.д., і т.п.

Запропонований підхід дозволяє принципово і досить чітко розрізнити категорії "рід" і "вид" у самій суті.

Далі варто пригадати про те, що дехто з учених про "жанр літератури" сповна серйозно говорить як про форму твору, і тут же ведуть мову про те, що роман від повісті, а повість від оповідання, наприклад, відрізняються не тільки / і не стільки / розміром чи іншими структурно-формальними ознаками, скільки змістом - часово-просторовими і суспільними масштабами тематики, конфліктів, проблематики та ідейно-образного осмислення, кількісно-якісними характеристиками образної системи тощо. І виникає реальне протиріччя. Більше того, виникає ряд запитань: жанр літератури - це форма чи зміст? Що важливіше для визначення жанру: ознаки форми чи компоненти змісту? а може категорія "жанр літератури" не має ніякого відношення до форми твору, оскільки роман від повісті, і навпаки, відрізняються передовсім часово-просторовими та суспільними масштабами тематики, проблематики, конфліктів тощо - основними й очевидними складниками змісту?

Мабуть, ми повинні прийти до переконання: для визначення жанру літератури необхідно враховувати цілий комплекс факторів змісту і форми одночасно. Більше того, всім зрозуміло і без особливих доказів, що два, три, чи більше творів лише тоді можуть належати до одного й того жанру / чи утворити його /, коли вони мають подібні, схожі або близькі всі або хоча б усі основні / визначальні / фактори змісту та форми. І тільки тоді студент зможе осмислити, що ЖАНР ЛІТЕРАТУРИ - це такий спосіб ди-

ференціації творів літератури, який базується / на відомому від роду та виду літератури/ не на одному / нехай і найважливішому/ компоненті окремо змісту чи окремо форми, а на подібності цілого комплексу всіх основних компонентів змісту і форми одночасно. Або: ЖАНР ЛІТЕРАТУРИ - не така літературознавча категорія, що означає проріс поділу / диференціації/ всіх без виключення творів літератури за близькістю, схожістю або подібністю всіх /або хоча б усіх основних/ компонентів змісту і форми одночасно.

Оскільки "рід" літератури базується лише на одному / хай і дуже важливому, але одному факторі змісту, "вид" - лише на одному - двох факторах змісту / зовнішній вигляд і ритмо-діалогізація/, а "жанр" - на дуже багатьох факторах змісту і форми одночасно, то і жанрових груп значно більше, ніж родових та видових.

Таке розуміння всіх трьох диференціюючих категорій дасть нам не тільки неабиякі підстави досить чітко їх розмежувати, а й розв'язати ще одну надзвичайно складну проблему: за чим і як саме визначати типи жанрів - за родовими чи за видовими ознаками творів.

Принципово відкинувши думку про те, що між родом і видом літератури існує ієрархічна залежність, і згадавши, що між основними факторами змісту / ставлення письменника до зображуваного/ та форми / зовнішній вигляд, спричинений внутрішньою структурою і ритмізацією мови/ можуть бути і діалектично-гармонійні взаємовідповідності, інші типи взаємозв'язків, робимо висновки: основні типи жанрів треба визначати на основі відповідності змісту формі і навпаки. Значить, треба говорити про ліро-поетичні, епічно-прозові і / такого терміна ще, на жаль, не існує, але він давно вже запрошується/ "драмо-драматургічні" жанри та жанри змішаного типу. У даному словнику вони подані в більш або менш достатній кількості. До того ж не зображено й схематично.

І знову особливу увагу привертає до себе драматургія - тепер уже її жанри: то вони визначаються тільки за формальними ознаками / маємо п'єси багатоактні, одноактні тощо/; то - тільки за ознаками змісту / історичні, політичні, побутові та інші п'єси/; то в основу жанрового поділу творів драматургії кла-

деться не зміст і не форма, навіть не відповідність між формою та змістом і не схожість основних компонентів змісту та форми, а домінанта / повна перевага/ трагічного, драматичного чи комічного начал у всій п'єсі. Це значить: 1/ до трагедій віднесено лише ті п'єси, в яких: повністю переважають трагічні характери; їх зумовляють переважно такі ж умови, події і ситуації; повністю, закономірно і неминуче трагічно розв'язується основний конфлікт п'єси; переважно трагічним є загальний тон / настрій або, як ми ще кажемо, пафос твору/; 2/ до комедій належать тільки ті твори драматургії, в яких переважають комічні умови, характери, події, ситуації, конфлікт і пафос твору; 3/ а всі останні п'єси - драми. Історія драматургії підказує, що жанрове визначення "трагікомедія" кілька століть вживалося в значенні сучасного терміну "прама" / як жанр/. Сучасне тлумачення терміну "трагікомедія" передбачає виокремлення з-поміж основних жанрів драматургії такого типу творів, у яких би контрастні елементи трагічного та комічного відігравали приблизно однакову і в той же час вирішальну роль. Саме таких творів не тільки в українській, а практично і в усій світовій драматургії дуже і дуже мало, бо поєднання трагічного і комічного - явище принципово протилежних - просто неприродне - і воно може породитись або за лише якихось унікальних суспільних умов, або бути штучно сфантазованим у голові художника, до чого драматурги вдаються надзвичайно рідко - не дозволяють закони сцени.

У роздумах і дискусіях з однокурсниками над словниковими визначеннями диференціюючих категорій та понять і над тим, що ми пропонуємо, в розмовах з викладачем можна максимально наблизитися до найточнішого розуміння цих понять і до своїх власних / а значить, особливо цінних/ доказів.

Кілька порад хочеться дати студентіві і з приводу роботи над тими ключовими підрозділами словничка, які, на нашу думку, і не повинні б викликати особливих ускладнень. І все ж:

І. Розглядаючи мову твору художньої літератури, треба досить чітко розрізняти загальноприйняті засоби нормативної мови народу певної нації, якими письменник користується як базовою основою своєї і в той же час національної творчості, і засоби так званої поетичної мови, системи засобів творення образу, що сформулювалися в усій світовій літературі, але кожного

разу вживаються зі специфічними національно-народними зображеннями, в індивідуальній інтерпретації, тобто системи тропів. Тільки такий підхід дасть нам право говорити про багатство засобів творення образу, про майстерність їх використання письменником на високому професійному рівні та про його індивідуальність. При цьому слід пам'ятати, що аналіз твору перекладеного чи твору, мова або текст якого помітно адаптовані, може бути повноцінним лише тоді, коли дослідник володіє мовою оригіналу і здатний охарактеризувати мовні особливості оригіналу. -

2. У словник введено цілий ряд підрозділів про прийоми творення образу в літературі / такого поняття, на жаль, не дають навіть сучасні теорії літератури/ та певні групи прийомів. І не зроблено для того, щоб якоюсь мірою систематизувати все те, що зустрічається в повсякденній практиці літературознавства / гумор, сатира, психоаналіз, опис, характеристика, фантазування та десятки інших термінів/; якимось диференціювати всю ту кількість прийомів, що виробила світова література і вивести з усього того бодай найзагальніші теоретичні положення про прийом взагалі і систему прийомів у цілому.

По-перше, категорію "прийом подачі інформації і творення образу в літературі" / далі просто "прийом"/ ми пропонуємо розуміти як своєрідний спосіб використання письменником системи мовно-нормативних, позанормативних та мовно-поетичних засобів і способу мислення з певною, більш або менш чітко визначеною метою: перелік фактів і створення ситуацій та опису умов; аналізу зображуваного явища; ствердження або заперечення об'єкту зображення, інше.

По-друге, працюючи самостійно і в аудиторії над визначенням кожного прийому, необхідно постійно звертатися до текстів художньої літератури і добирати з них найбільш виразні приклади прийомів, записуючи в словник назви творів, розділи і сторінки; а ще краще - звідки починається і де закінчується використання того чи іншого прийому. Класифікація і, звичайно, систематизація прийомів у даному разі здійснюється відповідно до способу мислення і творчості автора та, безумовно, кінцевої цілі - мети творення образу, характеру, умов, ситуацій, явищ, предметів тощо: прийоми "прямого" безпосереднього усвідомлення - СООВ, прийоми опосередкованого відображення - різного типу іносказан-

ні та уособлення, фантазування тощо – за способом творчого мислення, прийоми заперечення, прийоми фантазування... – за метою творчості.

3. Система основних компонентів змісту та форми твору /починаючи від поняття про текст як про те, що можна прочитати, і закінчуючи поняттям про ідейний зміст/ і зовсім не потребує будь-яких пояснень, бо всі поняття, внесені в цю групу підрозділів, так чи інакше / якщо не з уроків літератури, то з самого життя чи із занять інших дисциплін/ уже добре відомі студентові. Саме тут ми бачили нале завдання нагамперед у систематизації відомого. І все ж зміст, значення багатьох із них довелося, безумовно, доповнювати, уточнювати, а то і просто переосмислювати.

І. Найзагальніші поняття літературознавства:

Літературознавство / як ціла система наук про літературу/ не являє надзвичайно складне й розгалужене, адже кожна з наук, що входять до цієї системи має не тільки свої відмінні від інших цілі, а й підходи, методи, принципи, методики й способи дослідження; у більшості випадків у них навіть різні об'єкти вивчення. Так, літературний критик, що б він у творі не усвідомлював і про що б він у своїй рецензії чи статті не писав, нікавитиметься передовсім художньою, суспільною та естетичною рідністю твору, збірника творів тощо; історик мусить акцентувати увагу перш за все на процесі написання твору; його шляхи до читача, функціонування в суспільстві різних часів і т.ін.; теоретика ж приваблюють всі ці аспекти в однаковій мірі, але він повинен ливитися на твір чи явище літератури / як, до речі, і на весь літературний процес/ найбільш об'єктивно, діалектико-еволюційно і всебічно.

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА – це такий вид мистецтва, в якому художні моделі, характери чи образи творяться засобами нормативною, позанормативною та поетичною словесною мови /її письмового та, рідше, усного варіантів/.

- ЛІТЕРАТУРО-**
ЗНАВСТВО - система наук / або галузей науки/ про художню літературу як вид мистецтва в цілому. До складу цієї системи входять передовсім: літературна критика, історія літератури, теорія літератури, бібліографія та ін.
- ЛІТЕРАТУРНА**
КРИТИКА - така галузь літературознавства, яка шляхом глибокого / але не стільки аналітичного, скільки інтуїтивно-дедуктивного та цілісно-естетичного/сприймання й осмислення намагається дати найбільш об'єктивну й справді реалістичну оцінку твору - визначити його художню, суспільну, естетичну та гедоністичну цінність, його духовний та виховний потенціал на момент написання й виходу в світ, на час критичної оцінки тощо, тобто літературна критика ставить за основну мету дати оцінку літературному творові / явищу/, групі творів чи творчості письменника і т.ін. При цьому слід пам'ятати, що ця оцінка може стати явищем мінливим, оскільки вона зумовлена багатьма особистими, суспільними та іншими факторами і, зокрема, способом оцінювання.
- ІСТОРІЯ** -
ЛІТЕРАТУРИ - галузь літературознавства, що шляхом найрізноманітніших методів досліджує творчий шлях / чи літературний портрет/ письменника, історію виникнення конкретного твору чи творів літератури; їх зв'язки з історією народу; зміст і форму, ознаки, функції та сутність окремих творів і явищ; художню, суспільну та естетичну їх цінність; літературний процес узагалі.
- ТЕОРІЯ** -
ЛІТЕРАТУРИ - галузь літературознавства, що різними шляхами, але передовсім аналітичними методами вивчає сутність, зміст, форму, ознаки / специфіку/ та функції художньої літератури як виду мистецтва і кожного її твору зокрема; способи творчості та аналізу конкретних літературних явищ; роди, види і жанри літературних творів як окремі явища; способи диферен-

вітанні всіх нащбавь літератури в цілому тощо, засоби і прийоми творення образів, шляхи творів до читача, особливості цього виду мистецтва в цілому.

ІНШІ ГАЛУЗІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА – бібліографія / наука про місця, форми та інші дані виходу твору чи творів з друку/; стилістика – наука про засоби, прийоми й стилі творення уявлення, моделі, образу чи поняття, категорії в словесній творчості взагалі, ін.

ЛИСЬМИНИК – людина, що створила хоча б один значний і художньо довершений твір художньої літератури.

АВТОР ТВОРУ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ – це особа, що сама, без будь-якого стороннього втручання написала даний конкретний твір.

СПІВАВТОР – особа, що брала будь-яку участь у процесі написання твору. При цьому: право визначення ступіню чи ролі співавтора в написанні твору в решті решт належить основному авторові.

АВТОРСТВО – переконливо і незаперечно доведена причетність /в літературі/ якоїсь особи до написання твору художньої літератури.

АВТОРСЬКЕ ПРАВО – це юридично обґрунтовані й підтверджені обов'язки автора чи співавтора і його права на свободу творчості; на публікацію твору; на недоторканість тексту твору при підготовці його до видання; на гонорар / чи винагороду/ за працю; на укладання договору з видавництвом тощо.

СЛОВЕСНИЙ ОБРАЗ АВТОРА – це такий характер й навіть образ автора, який виявляється / чи виводиться/ читачем з мовних та мовно-поетичних характеристик цілого твору, тобто, враховуючи й здібності автора говорити від імені інших людей – від імені персонажів свого твору / особливо це важливо для осмислення характеру автора п'єси .

ОПОВІДАЧ - особа, від імені якої ведеться розповідь /повіст- /**ПОВІСТУВАЧ** /ування/ в творі. Оповідачем у творі художньої літератури можуть бути і сам автор / частіше всього/, і хтось із персонажів, і навіть якась абсолютно вигадана істота, предмет тощо.

СЛОВЕСНИЙ ОБРАЗ ОПО- ВІДАЧА /ПО- ВІСТУВАЧА/ - характер чи образ оповідача, виведений безпосередньо з тієї частини твору, яку "висловив" /"наговорив"/ даний оповідач, адже у творі можуть бути і один, і кілька оповідачів: автор, персонаж, автор і персонаж, автор і кілька персонажів-оповідачів тощо.

II. Розрізнення /диференціація/ всіх творів літератури за родами:

СТАВЛЕННЯ АВТОРА ДО ЗОБРАЖУВАНОГО - це система засобів, прийомів і способів вияву авторських симпатій, антипатій чи авторської байдужості до того, про що він пише в своєму творі. В цій системі найбільш важливу роль, безумовно, відіграють власні авторські / суб'єктивні, загальноприйняті в суспільстві / об'єктивні/ чи нейтрально-відчужені/точки зору, позиції і принципи усвідомлення / СООВ/ письменником предметів, явищ, процесів і людей.

РІД ЛІТЕРАТУРИ - літературознавча категорія, що визначає, з чийх чи з яких точок зору, позицій і принципів сприймається, осмислюється, описується й відображається в творі реальна чи вигадана дійсність: з особистісно-об'єктивних авторських; з об'єктивних загальноприйнятих; з точок зору, позицій і принципів самих персонажів. Отже, **РІД ЛІТЕРАТУРИ** - це спосіб розрізнення / диференціації/ всіх творів літератури за одним із названих трьох типів точок зору, позицій і принципів світовідтворення.

ЛІРИКА - це такий рід / тип творів/, в якому реальна чи вигадана дійсність сприймається, осмислюється, опи-

ністю й відображається в творі художньої літератури з об'єктивно-особистісних точок зору, позицій та принципів самого автора, тобто розповідь ведеться від першої особи - від авторського "я". При цьому не слід плутати авторське "я" з "я" оповідача і тим більше - з "я" ліричного героя.

- ЛІРИЧНИЙ ТВІР** - це твір, у якому реальна чи вигадана дійсність сприймається, осмислюється, опіюється та відображається тільки / або переважно/ з точок зору, позицій та принципів самого автора і виклад змісту ведеться від першої особи автора.
- ЛІРИК** - письменник, що пише тільки / або переважно/ ліричні твори.
- ЛІРИЗМ /ЛІРИЧІСТЬ/ ТВОРУ** - наявність і ступінь вираженості в творі художньої літератури елементів і ознак лірики; заглибленість автора в свою сутність.
- МЕДИТАЦІЯ** - найвище проникнення автора / чи людини взагалі/ в свій особистий внутрішній світ.
- ЛІРИЧНЕ ВКРАПЛЕННЯ** - такий незначний ліричний фрагмент в епічному творі, який не вносить у зміст твору ніяких помітних змін, а служить лише засобом вияву симпатії, імпатії чи антипатії автора до окремих об'єктів чи до всього зображуваного.
- ЛІРИЧНИЙ ВІДСТУП** - такий ліричний фрагмент в епічному творі, наявність якого помітно доповнює зміст епічного повіствування, викликаючи значні роздуми та асоціації читача.
- ЛІРИЧНИЙ МОТИВ** - такий вид ліричних відступів у творі епічного характеру, який складає помітний авторський роздум або одну з авторських ідей.
- ЛІРИЧНИЙ ГЕРОЙ** - такий персонаж епічного чи драматичного твору, виступаючи якого автор висловлює свої власні / суб'єк-

- тивні, тобто, ліричні/ погляди на зображуване.
- ЕПОС** - не такий рід / тип творів/ літератури, в якому реальна чи вигадана дійсність сприймається, осмислюється, оцінюється та відображається тільки /або переважно/ з об'єктивних / загальноприйнятих/ точок зору, позицій і принципів, тобто, в якому оповідь / поліствування/ ведеється від неозначеної особи, від імені одного з персонажів твору або від якоїсь уособленої істоти / предмета/.
- ЕПІЧНИЙ Твір** - це твір, у якому реальна чи вигадана дійсність сприймається, осмислюється, оцінюється та відображається тільки / або переважно/ з об'єктивних /або загальноприйнятих/ точок зору, позицій та принципів і виклад змісту ведеється, як правило, від неозначеної особи автора чи від імені одного із персонажів.
- ЕПІК** - письменник, що пише тільки / або переважно/ епічні твори.
- ЕПІЧНІСТЬ** - це наявність і ступінь вираженості в творі елементів та ознак епосу, зовнішня відчуженість автора від зображуваного.
- ДРАМА** - це такий рід / тип творів/ літератури, в якому автор формально / а то і фактично/ уникає вияву і своїх власних /суб'єктивних/, і загальноприйнятих / об'єктивних/ поглядів на зображуване в творі, надаючи тим самим право діючим особам самим виявити і свої власні / суб'єктивні/, і групові / чи класові/, і загальноприйняті / об'єктивні/ точки зору, позиції та принципи сприймання, осмислення, оцінювання і відображення реальної чи вигаданої дійсності, що робить слова, вчинки і дії персонажів особливо гострими, часто антагоністичними, підкреслено дієвими / вшивовими/ та емоційними.

ВІДЧУЖЕНІСТЬ АВТОРА - повна або майже повна відмова автора від формального вичуву будь-яких своїх власних /суб'єктивних/, будь-яких загальноприйнятих /об'єктивних/ поглядів на зображуване в його творі.

ДРАМАТИЧНИЙ ТВІР - це твір, у якому реальна чи вигадана дійсність сприймається, осмислюється, оцінюється та відображається з гострою протиставлених точок зору, позицій і принципів самих діючих осіб.

ДРАМАТИЗМ - наявність і ступінь вираженості в творі елементів і ознак протиставленості думок, вчинків і дій персонажів твору.

ВНУТРІШНЯ СУПЕРЕЧНІСТЬ - це протистояння обов'язку і бажання, бажання і можливості і т.п. в свідомості однієї людини.

КОЛІЗІЯ - поодинокі зіткнення протидіючих сил або осіб.

ЮСДИНОК - гостра колізія або система колізій між двома особами або між двома протидіючими силами.

ПРОТИСТОЯННЯ - така система колізій двом і більше протидіючих сил, яка триває довгий час і протиставляє великі маси його учасників.

ДРАМІК - письменник, що пише тільки/або переважно/драматичні /гостроконфліктні/ твори.

ЗМІШАНИЙ РІД ЛІТЕРАТУРИ - це тип творів, у яких спостерігається поєднання приблизно рівнозначних родових начал: ліро-епос, епічна драма, лірична драма, драматизована, драматична лірика і т.ін.

II. Розрізнення / диференціація/ всіх творів літератури за видами:

ВНУТРІШНЯ БУДОВА /СТРУКТУРА/ МОВИ/МОВЛЕННЯ/ - це передовсім характер розміщення наголошених і ненаголошених складів, інтонацій, логічних наголосів; пілих ремік, висловлювань автора і персонажів твору тощо.

- ВИД ЛІТЕРАТУРИ** - це така літературознавча категорія, котра означає, що для творення образу в художній літературі письменник використовує або чітко і постійно ритмізоване, або нечітко і непостійно ритмізоване, або / незалежно від характеру ритмізації/ діалогізоване мовлення, тобто ВИД ЛІТЕРАТУРИ - це спосіб диференціації всіх творів художньої літератури, без виключення, за їх найважливішими формальними ознаками.
Примітка: в основі видового розрізнення творів лежить загальний принцип диференціації мистецтва взагалі на види - передовсім відмінність матеріалу, з якого твориться образ, потім - інструмента та способу творчості.
- а/ ПОЕЗІЯ** - такий вид / тип творів/ літератури, в якому основним засобом творення образу є чітко і постійно ритмізована мова.
Примітка: тут не слід змішувати терміни "поезія" / як вид літератури/ з поняттям "поезія", вживаного іноді з давно застарілим значенням "художня література" взагалі; щось емоційно-образне; щось піднесено-урочисте і т.ін.
- ВІРШУВАННЯ** - це надання мові твору літератури /передовсім/ **/ВЕРСИФІКАЦІЯ/** чіткої і постійної ритмізації, а потім - емоційності, виразності і образності.
- РИТМ** - кількість і характер розміщення наголошених і ненаголошених складів у мові.
- ТЕМП МОВЛЕННЯ** - частота повторюваності наголошених і ненаголошених складів у мові.
- РОЗМІР ВІРША** - це характер і система наголошених і ненаголошених складів, тобто, характер тих його частин, що повторюються в заримованих рядках.
- СТОПА** - частина віршованого рядка, що повторюється в ньо-

- му без / або майже без/ змін.
- ХОРЕЙ** - стопа, що складається з двох / одного, першого, наголошеного і одного, другого, ненаголошеного/ складів - $\underline{\quad} \quad \quad$
- ЯМЬ** - стопа, що складається з двох / одного, першого, ненаголошеного і одного, другого, наголошеного/ складів - $\quad \quad \quad \underline{\quad}$
- ХОРІЯМЬ** - стопа, що складається з двох складів, але при повторенні в рядку ненаголошеними чи наголошеними можуть бути обидва з них - $\underline{\quad} \quad \quad \underline{\quad}$
- АНАПЕСТ** - трискладова стопа з останнім наголошеним складом - $\quad \quad \quad \underline{\quad}$
- АМФІБРАХІЙ** - трискладова стопа, в якій середній склад наголошений - $\quad \quad \quad \underline{\quad}$
- ДАКТИЛЬ** - трискладова стопа, в якій наголос падає на перший склад - $\underline{\quad} \quad \quad$
- ПІРІХІЙ** - допоміжна стопа з двох ненаголошених складів $\quad \quad \quad \quad \quad$, яка часто заміняє двоскладові стопи - ямб або хорей.
- СПОНДЕЙ** - допоміжна стопа з двох наголошених складів $\underline{\quad} \quad \quad \underline{\quad}$, яка іноді заміняє двоскладові стопи - ямб або хорей.
- ГЕКСАМЕТР** - поширений в античній поезії шестистопний дактиль із паузою / пезурою/ в середині віршового рядка.
- ЦЕЗУРА** - пауза, що ділить віршовий рядок на піврядки чи прибічні частини з метою посилення їх ритмічності.
- СТРОФА** - така частина віршованого твору, яка містить у собі певну систему стоп і римування і яка повторюється / особливо в римованих рядках/ два і більше разів.

- ВІРШ** - чітко темпо-ритмізований / віршований/ рядок; чітко і постійно темпо-ритмізований / віршований/ твір; жанр віршованих творів.
- ДВОВІРШ** - строфа, що має два віршовані рядки, пов'язані римою.
- ТРИВІРШ** - строфа, що містить три віршованих рядки з певною формою римування.
/ТРІОЛЕТ/
- ЧОТИРИВІРШ** - строфа, що містить чотири віршованих рядки.
/КАТРЕН/
- ШЕСТИВІРШ** - строфа, що містить шість віршованих рядків.
/СІСТЕМА/
- ВОСЬМИВІРШ** - строфа, що містить вісім віршованих рядків.
/ОКТАВА/
- СИСТЕМА ВІРШУВАННЯ /СВ/** - тип поєднання кількості та якості наголошених і ненаголошених складів у рядках вірша, котрі римується.
- МЕТРИЧНА СВ** - така СВ в стародавній Греції, при якій вірш будувався на повторюванні довгих та коротких голосних.
- РЪЧИТАТИВ** - така первісна народно-пісенна СВ, в якій ще немає достатньо стійкої повторюваності наголошених і ненаголошених складів - повторюються частіше всього інтонаційно-мелодичні конструкції та малюнки.
- НАРОДНО-ПІСЕННА СВ** - це більш стійке/порівняно з попереднім викладом-речитативом/ повторення наголошених і ненаголошених складів, але темпо-ритміка при цьому повністю залежить від характеру мелодії пісні.
- СШАВІЧНА СВ** - будується на однаковій кількості складів у рядках, що римується.

- ТОНІЧНА СВ** - будується на однаковій кількості складів і наголосів у рядках, що римується.
- СИЛАБОТОНІЧНА СВ** - будується на однаковій кількості складів і наголосів та ще й на рівномірному / відповідно до характеру стоги/ розміщенні їх у рядках, що римується.
- ВЕРЛІФ** - СВ, що допускає свідоме, умисне/продиктоване потребами процесу творення образу/ порушення силаботонічного темпо-ритмізування.
- БІЛИЙ ВІРШ** - така система силаботонічного віршування, в якій відсутнє / або майже відсутнє/ римування.
- ПОЕТИЧНИЙ /ВІРШОВАНИЙ/** - створений у формі чітко і постійно ритмізованого мовлення, емоційний та образний.
Примітка: надання даному терміну значення "художній взагалі" веде до плутанини.
- ВІРШ** - твір літератури / або частина твору/, що написані у формі постійно і чітко ритмізованої мови.
- ПОЕТ** - письменник, що пише віршовані твори.
- Б/ ПРОЗА** - це такий вид / тип творів/ літератури, в якому основним засобом творення образу виступає нечітко й непостійно ритмізоване мовлення - оповідь / повіствування/, розповідь, переказ тощо.
Примітка: дане значення терміну "проза" не слід змішувати зі змістом поняття про прозу як про буденщину / прозаїчність/ тощо.
- ПРОЗОВИЙ ТВІР** - це твір, написаний засобами прози; такий, що належить до прози.
- АБЗАЦ** - така частина прозового твору, яка виділяється відступом початку рядка на кілька літер і містить у собі певною мірою закінчене висловлювання чи закінчену думку.

- РОЗДІЛ** - така невелика частина прозового твору, що вирізняється в тексті твору своєю назвою / чи іншими засобами / і містить у собі опис значної події в житті персонажів.
- ТОМ, ГЛАВА** - такі значні за розміром частини великого прозового твору, що не мають своєї назви і не можуть видаватися як самостійні твори.
- ЧАСТИНА, КНИГА** - такі значні за розміром частини великого віршованого чи прозового твору, що можуть мати свої назви і /головне!/ можуть видаватися як самостійні твори.
- ПРОЗАІК** - письменник, що пише тільки / або переважно/ прозові твори.
- в/ДРАМАТУРГІЯ** - це такий вид / тип творів/ літератури, в якому /незалежно від рівня й характеру ритмізації процесу мовлення/ зміст передається у формі / переважно!/ поіменованих монологів, діалогів та полілогів.
Примітка: термін "драматургія" дуже часто наповнюється змістом попередньо розглянутого терміну "драма", ще частіше - навпаки. Такої взаємозаміни слід не допускати ніколи.
- ДРАМАТУРГІЧНИЙ** - створений засобами і в формі драматургії. Тут також не слід допускатися заміни даного терміну поняттям "драматичний", тобто гострий, протиставлений і т.ін.
- ДІЮЧА ОСОБА /ДО/** - персонаж п'єси, основним завданням якого є вплив /діяння/ словом, жестом, вчинком, дією на інших персонажів.
- ПЕРЕЛІК ДІЮЧИХ ОСІБ** - авторське представлення всіх учасників драматургічного дійства / персонажів п'єси/, як правило, перед початком тексту самого твору.

- АВТОРСЬКІ ПОНЯТТЯ** - опис драматургом умов, декорацій, часу, місця, форм і засобів, кінцевої мети дії тощо.
- РЕМАРКА** - зауваження / іноді - підказування/ режисерові чи акторові щодо поведінки і дій персонажа на сцені, до чи після процесу його мовлення і т.ін.
- МОНОЛОГ** - така мова діючої особи до самої себе, що нагадує глибокий роздум і тому не потребує жодних реплік-відповідей.
- РЕПЛІКА** - таке речення чи висловлювання діючої особи, яке вона здійснює між висловлюваннями інших діючих осіб.
- ДІАЛОГ** - така розмова двох / або й кількох/ діючих осіб чи груп людей, у якій є дві / і не більше/ позиції і в якій кожна репліка діючих осіб обов'язково вимагає відповіді словом /жестом, вчинком, дією/.
- ПОЛІЛОГ** - така розмова трьох і більше осіб чи груп людей, у якій наявні і протистоять одна одній **3** і більше позицій / точок зору тощо/.
- МОВА ДО ГЛЯДАЧА** - репліка діючої особи до залу з метою викликати співчуття, підтримку чи загальний осуд свого противника і т.ін.
- ДРАМАТУРГ** - письменник, що пише тільки / або переважно/ твори драматургії.
- Г/ЗМІШАНІ ВИДИ** - поезія в прозі / ритмізована проза/, діалогізована проза, віршована п'єса, прозова п'єса, діалогізовані вірші тощо.

IV. Розрізнення /диференціація/ всіх творів літератури за жанрами:

- ЗМІСТ ТВОРУ** - все те в ньому, що може бути: або тільки

**ХУДОЖНЬОЇ ЛІ-
ТЄРАТУРИ** - сприйнятим; або сприйнятим і осмисленим; або сприйнятим, осмисленим і оціненим; або сприйнятим, осмисленим, оціненим та відображеним.

Примітка: на скільки компоненти / складові частини / змісту і зміст в цілому "оформлені" / подані в певній, чітко визначеній формі /, на стільки вдало й скомпонований зміст твору.

**ФОРМА ТВОРУ -
ХУДОЖНЬОЇ
ЛІТЕРАТУРИ** - все те в ньому, що свідчить про його зовнішній вигляд і внутрішню будову / структуру /.

Примітка: наскільки окремі компоненти форми чи форма в цілому доступні для сприймання, осмислення, оцінення та відображення, настільки й змістова форма твору.

**ЖАНР ЛІТЕРА-
ТУРИ** - це така літературознавча категорія, котра означає подібність, близькість або схожість двох, групи чи й цілого ряду / іноді - сотні і навіть тисячі / творів за їх змістом і формою одночасно. Отже, **ЖАНР ЛІТЕРАТУРИ** - це ряд таких творів, котрі мають багато подібного, схожого чи близького в змісті і формі одночасно. Або **ЖАНР ЛІТЕРАТУРИ** - це і спосіб розрізнення / диференціації / всіх творів за їх подібністю, схожістю чи близькістю змісту і форми одночасно.

Примітка: Вживання категорій "рід літератури", "вид літератури" і "жанр літератури" як рівнозначних чи синонімічних не допустиме, оскільки кожна з цих трьох категорій по-своєму, неповторно характеризує всі без винятку твори художньої літератури, зумовляє нас подивитися на всі твори з принципово відмінних точок зору: рід - з точки зору авторської позиції по відношенню до зображуваного; вид - з точки зору найважливіших ознак форми; жанр - з точки зору подібності, схожості чи близькості цілого ряду ознак форми і цілого ряду компонентів змісту одночасно. Про це свідчать гармонійні та відповідні зв'язки між родовими й видовими явища-

ми / і поняттями про них/: зміст ліричного характеру краще сприймається й природніше вкладається у форму вірша / поезії/; зміст епічного характеру – в форму прози; зміст драматичного типу найкраще виявляється в формі п'єси /драматургії/. Звідси впливає поняття й про основні / ліро-поетичні, епічно-прозові, драмо-драматургічні/ та змішані групи жанрів – див. таблицю "Родо-видо-жанрова диференціація" / перед змістом книги/.

- а/ЛІРО-ПОЕТИЧНІ ЖАНРИ** – це групи / чи ряди/ таких ліричних творів, що написані чітко і постійно ритмізованою мовою і мають подібні, схожі або близькі розміри, масштаби й характеру тематики, проблематики тощо.
- ЛІРИЧНИЙ ВІРШ** – це/незалежно від характеру і рівня свідомості та проблематики / невеликий за розміром віршований твір, у якому автор сприймає, осмислює, оцінює та відображає світ тільки / або переважно/ з своїх особистих / тобто, здебільшого суб'єктивних/ точок зору, позицій і принципів.
- ВІРШ-МЕДИТАЦІЯ** – такий ліричний вірш, у якому автор досягає найпомітнішого заглиблення в свою особисту сутність, у свій внутрішній світ.
- ЛІРИЧНА БАЙКА** – такий ліричний вірш, у якому: весь / або майже весь/ зміст передається шляхом ді і вчинків уособлених персонажів, тобто в підтексті, але зміст при цьому носить повчально-притчевий характер.
- ЛІРИЧНИЙ РОМАНС** – журливо-романтична пісня, написана від імені авторського "я", яка виконується в підкреслено мелодійному темпоритмі.
- ЛІРИЧНА ПІСНЯ** – це надзвичайно мелодійний ліричний вірш, що вже покладений чи може бути покладеним на музику.
- БЛЕЦІЯ** – ліричний вірш, у якому достатньо гармонійно поєднуються сумні й веселі мотиви одночасно.

- ГАНЬГІРИК** - невеликий за розміром ліричний відверто хвалебний вірш відверто компліментарного характеру.
- ЛІРИЧНА ОДА** - значний за розміром ліричний віршований твір хвалебного характеру, в якому об'єкт оспівування показується багатогранно й зовні дуже переконливо.
- ЛІРИЧНА БАЛАДА** - значний за розміром лірично-віршований твір, у якому ставляться й розв'язуються особистісні та міжособистісні проблеми, що вирішуються за допомогою / чи за участю/ якихось непізнаних, загадкових і навіть фантастичних умов, сил тощо.
- ЛІРИЧНА ПОЕМА** - великий за розміром віршований твір, у якому переважають елементи лірики над елементами епосу чи драми і ставляться та розв'язуються проблемами загальносуспільного / або й загальнолюдського/ значення.
- Б/ЕПІЧНО-ПРОЗОВІ ЖАНРИ** - це групи / чи ряди/ таких епічних творів, що написані не чітко і не постійно ритмізованою мовою - прозою.
- НОВЕЛА** - малий за розміром епічно-прозовий твір, у якому відтворюється один, але вирішальний момент із життя одного чи двох персонажів.
- ОПОВІДАННЯ** - невеликий за розміром епічно-прозовий твір, у якому змальовано один чи кілька епізодів з життя однієї чи кількох осіб.
- ЛЕГЕНДА** - невеликий за розміром епічно-прозовий твір, у якому розповідається про епізод з життя незвичайних людей у незвичайних обставинах з елементами творчого доміслю і навіть фантастики.
- ПОВІСТЬ** - значний за розміром епічно-прозовий твір, у

якому сприймається, осмислюється, оцінюється та відображається життя якоїсь людини, а тому ставляться й розв'язуються проблеми й питання особистісного плану.

РОМАН - це великий за розміром епічно-прозовий твір, у якому йде мова про життя й діяльність багатьох людей, ставляться й розв'язуються питання та проблеми загальносуспільного масштабу й характеру.

РОМАН-ЛОГІН - це такий роман, який складається з двох і більше частин, що мають свої назви, великі розміри і можуть видаватися як самостійні твори.
/-дилогія,
-трилогія/

РОМАН-ЕПОПЕЯ - такий роман, що складається з двох і більше самостійних і складних романів, у яких ставляться не стільки загальносуспільні, скільки загальнолюдські питання та проблеми.

в/ ДРАМО-ДРАМАТУРГІЧНІ ЖАНРИ - це групи / чи ряди/ таких переважно драматичних творів, що написані в формі поіменованого діалогу-п'єси.

Примітка: на відміну від лірично-поетичних та епічно-прозових жанрів, жанри даного типу в практиці художньо-літературної творчості і в науці про неї розрізняються і за змістом, і за формою, і за ідейно-естетичним змістом / потенціалом, пафосом/ твору, і за іншими ознаками п'єс.

ЗА ЗМІСТОМ / тематикою, проблематикою тощо/ всі п'єси поділяються на:

МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВА П'ЄСА /П./ - п'єса, в якій ставляться й розв'язуються проблеми і теми матеріально-побутового рівня.

ВИРОБНИЧА П. - п'єса, в якій сприймається, осмислюється, оцінюється й відображається процес виробництва / здебільшого матеріальних/ цінностей.

- СОЦІАЛЬНО-ПЕБУТОВА П. - п'єса, в якій сприймаються, осмислюються, оцінюються та відображаються теми та проблеми соціально-побутового рівня та характеру.
- СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНА П. - твір, у якому переважають / домінують / теми і проблеми соціально-етичного характеру.
- МОРАЛЬНО-ПЕБУТОВА П. - твір, у якому всі стосунки між діючими особами сприймаються, осмислюються, оцінюються та відображаються з морально-побутового рівня свідомості.
- ЗВИЧАЄВА П. - твір, у якому всі питання і проблеми вирішуються з точки зору і на рівні народних звичаїв, традицій, обрядів, ритуалів, свят і гулянь.
- ПРАВОВА П. - п'єса, основний конфлікт якої будується й вирішується / розв'язується / передовсім юридично-правовими регламентаціями поведінки і вчинків діючих осіб.
- ПОЛІТИЧНА П. - твір, у якому все сценічне дійство будується на рівні суспільно-політичних проблем, тем і мотивів. Як правило, політична п'єса пишеться на історичну тематику.
- ІСТОРИЧНА П. - як правило, це історична п'єса на історичну тематику й проблематику, що здебільшого якомось перегукується з сучасністю драматурга.
- ФІЛОСОФСЬКА П. - п'єса, в основі суперечностей і конфліктів якої лежать об'єктивні, загальнолюдські / філософські / протиріччя й закони.
- ІДЕОЛОГІЧНА П. - /або за визначенням Лесі Українки, "ДРАМА ІДЕЙ"/ - п'єса, в основі дії та протидії персонажів якої лежить протистояння ідей, думок та шляхів пошуку вирішення важливих проблем.
- ПЕДАГОГІЧНА /ПОВЧАЛЬНА/ П. - твір, у якому вирішуються проблеми й питання будь-якого рівня особистісної чи суспільної свідомості, але кінцевою метою драматурга є: дати глядачеві

/читацькї/ якїсь настанови, уроки життя тощо.

Примітка:були в історії української драматургії й казусні визначення жанрів - "СУМОДРАМА", "СМІХО-ДРАМА", "БІОДРАМА", "АГРОДРАМА", "АВІАДРАМА" тощо.

ЗА ФОРМОЮ:

П'ЄСА-ДІАЛОГ - маленька п'єса, що складається з одного єдиного діалога.

П'ЄСА-ЕТОД - така невеличка п'єса, яка складається з кількох /ДРАМАТИЧНИХ/ діалогів чи полілогів.
ЕТОД

П'ЄСА-КАРТИНА-така невеличка п'єса, дія якої протікає на одному /П'ЄСА-СЦЕНА/ фоні / картині, сцені тощо/, в одних умовах.

ОДНОАКТНА П. - п'єса, дія якої є неперервною і єдиною - все здійснюється одним актом і вирішується, як правило, одним вчинком/ однією дією людини тощо/.

БАГАТО-АКТНА П. - п'єса, дія якої переривається на два /три і більше/ акти /дійства/ - дії відбуваються в двох і більше місцях, в різних умовах, на фоні різних подій, картин тощо.

П.-ДИЛОГІЯ - п'єса, що складається з двох самостійних, але ідейно чи тематично пов'язаних між собою багатоактних п'єс.

П.-ТРИЛОГІЯ- п'єса, що складається з трьох самостійних багатоактних п'єс, пов'язаних між собою ідейно чи тематично.

П.-ТЕТРАЛОГІЯ - п'єса, що складається з чотирьох ідейно чи тематично пов'язаних між собою самостійних багатоактних п'єс.

ЗА ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНИМ ЗМІСТОМ, - тобто, за наявністю і доміантною роллю в п'єсі трагічного, драматичного чи комічного.

ТРАГІЧНЬ - це такі люди / образи чи характери людей/, котрі є втіленням ідеалу або добра / позитивності/ взагалі, але в боротьбі з нездоланими для них силами зла / стихії/ зазнають повної, неминучої і остаточної поразки і тим самим викликають у читача /глядача/ настільки глибокі й переконливі співчуття та співпереживання з ними, страх за них /Арістотель назвав цей стан "катарсисом" - "очищенням душі"/, що не залишають спокійними навіть тих, котрі й самі є носіями зла. Події, умови, ситуації та настрої, що породжують і перш за все роблять трагічне закономірним і неминучим, також називаються трагічними.

ДРАМАТИЧНЬ - це такі люди / образи чи характери людей/, котрі своїми природно-генетичними даними, суспільною поведінкою та її духовною спрямованістю здатні в боротьбі зі своїми антиподами породити переважно гострі колізії, конфлікти і навіть постійні протистояння. Драматичними називаються і ті настрої, ситуації, умови і події, котрі сприяють виникненню колізій, конфліктів і протистоянь. Драматичні образи, характери, події, умови і ситуації можуть викликати і співпереживання та співчуття / якщо вони видають нам позитивними/, і відразу та зневагу / якщо вони негативні/.

КОМІЧНЬ - це такі люди / образи чи характери людей/, котрі є втіленням антиідеалу або зла /негативності/ взагалі, але в боротьбі з нездоланими для них силами добра в зовсім несприятливих для їх існування суспільних умовах зазнають повної, неминучої і остаточної поразки і тим самим викликають у читача /глядача/ настільки обов'язковий зневажливий сміх, що сміються над ними навіть і ті, котрі також відчувають себе "комічними". Події, умови, ситуації і настрої, які сприяють неминучому викриттю комічного, називаються комічними.

ТРАГІКОМІЧЬ - це такі люди, події, умови, ситуації / та їх образні чи характерні відображення/, що посидують у собі рівноцінно і трагізм, і комізм одночасно. Але таких явищ у житті дуже мало - вони можуть народитися тільки в надзвичайно невизначеній суспільній ситуації, а тому частіше всього трагікомічними називають явища драматичні.

Примітка: звідси слід виводити й дефініції / визначення/ таких жанрів як трагедія, драма, комедія, трагікомедія.

ТРАГЕДІЯ - п'єса, в якій позитивні сили, герой чи герої добра в цілому, постають проти нездоланих для них сил зла, зазнають закономірної, неминучої і остаточної поразки, аж до фізичної чи духовної загибелі.

Примітка: крім того в трагедії повинні переважати /домінувати/ трагічні умови, трагічні ситуації і трагічний пафос / загальний настрій/ твору.

ДРАМА - п'єса, в якій і позитивні та негативні сили, і герой та антигерой приблизно рівносильні, а тому їхня боротьба /конфлікт/ розвивається на різних ступенях гостроти, але завершається, як правило, тимчасовою / неповною і не остаточною/ перемогою одного із протагоністів / сил і осіб, що протистоять одні одним/, подальшою непримиренністю /дисгармонізацією/ стосунків, або, навпаки, тимчасовим примиренням - пошуком гармонії між протилежностями.

КОМЕДІЯ - п'єса, в якій уже немічні й позасубстанційні / ті, що втратили свій суспільний сенс існування/ негативні сили та антигерой у боротьбі з позитивними силами чи й просто в несприятливих для їх існування суспільних умовах зазнають закономірної, неминучої і остаточної поразки - аж до фізичної чи духовної загибелі.

Примітка: в комедії мають переважати / домінувати/

комічні умови, комічні ситуації і комічний пафос /загальний настрій/ твору.

ТРАГІКОМЕДІЯ - п'єса, в якій повинні протистояти трагічні і комічні події, умови, ситуації, сили та діючі особи як рівносильні, трагічне в цілому повинно бути рівносильним комічному взагалі і т.ін. Але оскільки такі ситуації в реальній дійсності зустрічаються надто рідко, то й творів трагікомічного характеру маємо лише одиниці.

Примітка: не слід плутати смішну драму з трагікомедією - в першій може бути дуже багато веселих і смішних сцен, випадків і навіть подій тощо, але кульмінація і розв'язка там завжди тільки драматичні. Саме тут необхідно пригадати, що трагікомедією називали в XVI-XVIII ст. жанр драми, бо тоді терміну "драма", саме з таким значенням, ще не було. Хтось із літературознавців учив цей термін у XIX ст., чим ще більше ускладнив наукове розуміння драми як роду літератури, як виду літератури і як жанру драматургії.

г/ ЗА ІНШИМИ ОЗНАКАМИ ТВОРИ ДРАМАТУРГІЇ РОЗДІЛЯЮТЬСЯ НА:

ІНТЕРМЕДІЯ - маленька п'єса-сценка, що ставилася та й тепер /за функцією іноді ставиться в перерві /антракті/ між діями цих п'єс/ /актами/ великої і дуже серйозної п'єси і служить своїм переважно розважально-веселим змістом для відпочинку глядача /читача чи слухача/ від серйозного сприймання та мислення.

ВОДВІВІЛЬ - така невеличка п'єска-сценка переважно розважально-комедійного характеру, в якій ставляться і розв'язуються проблеми морально-побутового та соціально-етичного плану.

СЛІЗОЗЛИВА ДРАМА - така переважно драматична п'єса, але в якій дуже багато сентиментально-сльозозливих сцен, ситуацій тощо. Частіше всього все це домінує і в змісті твору.

- КОМІЧНА ОПЕРА** - така переважно комічна, /але зрідка й драматична/ п'еса, в якій діючі особи виконують дуже багато пісень, романсів, танців тощо.
- МЕЛОДРАМА** - така переважно драматична / іноді й трагічна/ п'еса, в якій, крім багатьох пісень / як в комічній опері/, передбачається поширений музично-мелодичний супровід діяства взагалі.
- ОПЕРА** - така переважно драматична, а нерідко і трагічна вистава, в якій спів діючих осіб стає єдиною / або домінуючою/ формою висловлювання думок, а музичний супровід дії є постійним / або майже постійним.

п/ Жанри драматургії в інших видах мистецтва

жанри типу "сценарій", "лібретто", "кінокомедія" тощо якоюсь мірою лише умовно віднести до виду драматургії, оскільки всі ці жанри дуже специфічні і мають принципово відмінні призначення. То ж зупинимось лише на деяких із них.

- ЛІБРЕТТО ОПЕРИ** - специфічний твір з елементами поіменованого діалога, що призначений для вистави трагедійного чи драматичного характеру, в якій спів діючих осіб стає єдиною / або переважно/ формою їх висловлювань, а музичний супровід стає постійним.
- ЛІБРЕТО ОПЕРЕТИ** - специфічний твір з елементами поіменованого діалога, що призначений для вистави розважально-комедійного характеру, в якій основною формою висловлювань виступають легкий спів з танцювальними жестами, а музичний супровід стає майже постійним.
- СЦЕНАРІЙ КІНОФІЛЬМУ /КІНОСЦЕНАРІЙ/** - такий специфічний твір з елементами поіменованого діалога, зміст якого передається діалогами і поєднанням поезії, прози, драматургії, музики, живопису тощо.

КІНОТРАГЕДІЯ – такий кіносценарій, який передбачає фільм трагедійного характеру.

КІНОДРАМА – такий кіносценарій, який передбачає фільм драматичного характеру.

КІНОКОМЕДІЯ – такий кіносценарій, який передбачає фільм комедійного характеру.

е/ ЗМІШАНІ ЖАНРИ ЛІТЕРАТУРИ:

РОМАН У ВІРШАХ, ЛІРО-ЕПІЧНА ПОВІСТЬ, ЛІРО-ЕПІЧНА ПЬЄМА, ЛІРИЧНА ПЬЄМА В ПРОЗІ, ЕПІЧНА ПЬЄМА, ДРАМАТИЧНА ПЬЄМА, ДІАЛОГІЗОВАНА ПОВІСТЬ, ДІАЛОГІЗОВАНЕ ОПОВІДАННЯ, ДІАЛОГІЗОВАНИЙ ВІРШ, ЕПІЧНИЙ ВІРШ, ІНШІ / визначення цих жанрів і приклади до них студент добирає тільки самостійно/.

У. Поетика твору:

Зміст категорії "поетика" постійно уточнювався. На ній основі не раз виникали дискусії різних масштабів. По-різному трактується значення цього слова й нині. Не вдаючись ні до дискусій, ні до глибоких теоретичних доведень, скажемо, що категорію "поетика" вживаємо зі значенням "системи" засобів та прийомів, рівень майстерності їх використання.

Засобами творення в художній літературі як своєрідному виді мистецтва виступають передовсім такі одиниці й конструкції, які характерні для кожної конкретної словесної мови.

ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ – це така мовна, мовно-поетична чи мовно-стилістична одиниця або й цілий блок одиниць і конструкцій, з допомогою яких письменник творить образи і характери людей, процесів, явищ і предметів, творить події, тобто передає зміст твору.

а/ МОВНО-НОРМАТИВНІ ЗАСОБИ:

ФОНЕТИЧНІ ЗАСОБИ – це всі ті засоби унормованої мови і вимови, суть котрих складають окремі звуки та звукосполучення / читаємо: букви чи буквосполучення/. При цьому слід пам'ятати і те, що характер співвідношення

між голосними й приголосними впливає й на ступінь мелодичності мовлення.

- АЛІТЕРАЦІЯ** - цілеспрямоване / образотворче , тобто, підпорядковане породженню в свідомості та уяві читача певних асоціацій або хоча б створенню емоцій і настроїв/ повторення однакових чи однотипних /переважно приголосних/ звуків в одній із мовних чи віршованих конструкцій / строф тощо/.
- АКРОВІРШ** - вірш, у якому перші, середні чи останні літери /АКРОСТИХ/ / або звуки/ складають якесь слово, словосполучення, думку.
- РИМА** - це звукове повторювання чи уподібнення окремих пар або груп рядків вірша.
- НАГОЛОС** - така вимова окремих складів з підвищенням голосу чи інтонації, котра є основою і для темпоритмічних ознак мовлення, і для вказівки на значення окремих багатозначних слів.
- РИТМ** - характер / рівномірної чи нерівномірної/повторюваності наголосів у тій чи іншій мовній одиниці, конструкції або й у цілому творі.
- ТЕМП** - швидкість повторення наголошених і ненаголошених складів, а, значить, і швидкість процесу мовлення в цілому.
- ТЕМПОРИТМ** - це характеристика поєднання темпу з ритмічністю мовлення.
- МЕЛОДИЧНІСТЬ**-це така ознака / і характеристика/ процесу мовлення в творі, що впливає з поєднання та співвідношення голосних звуків з приголосними, наголошених складів з ненаголошеними і змістовно-логічної поєднаності цілих слів, словосполучень і речень тощо.

- СЛОВОТВОРЧІ ЗАСОБИ** - це система тих засобів і способів морфемно-словесного словотвору, які стали в мові унормованими. А саме:
- ПРЕФІКСАЛЬНІ ЗАСОБИ** - це засоби надання словам нових відтінків значення або й нових значень шляхом додавання до коренів слів окремих або й кількох префіксів.
- СУФІКСАЛЬНІ ЗАСОБИ** - це засоби надання словам нових відтінків значень або й нових значень шляхом додавання до коренів слів окремих чи й кількох суфіксів.
- СЛОВОСКЛАДАННЯ** - це всі унормовані способи поєднання частин і цілих слів в одне слово.
- АРХАІЗМИ** - дуже застарілі, але по-новому / як правило, з іронією/ переосмислені слова.
- НЕОЛОГІЗМИ** - новостворені / нерідко самим автором/ слова, що позначають щось принципово нове / почуття, предмет, явище тощо/.
- СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ:**
- ПОРЯДОК СЛІВ У РЕЧЕННІ:** прямиий, непрямиий / інверсія/.
- ТИПИ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ** : нестійкі словосполучення, стійкі словосполучення / ідіоми/ тощо.
- ТИПИ РЕЧЕНЬ** - прості й складні; сполучникові / складносурядні і складнопідрядні/, безсполучникові.
- ЗАВЕРШЕНІСТЬ-ДУМКИ** - така ознака, як правило, складної мовної конструкції, яка свідчить про максимальну її комунікативність, придатність до повного сприймання й осмислення.
- СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ:**
- АСОЦІАТИВНІСТЬ** - це здатність мови і мовлення викликати в уяві читача передбачувані автором асоціації / образи, явища, уявлення, домисли, фантастичні, містичні

картини і навіть хворобливі марення/. Асоціативність – основа виникнення й існування підтексту.

ЕМОЦІЙНІСТЬ – здатність мови викликати /збуджувати/ в душі і в жестах читача потрібні авторові / передбачувані ним/ емоції.

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ МОВИ ПЕРСОНАЖА – надання мові персонажа неповторних особистісних, передовсім стильових / манірних/, ознак.

ТИПІЗАЦІЯ МОВИ ПЕРСОНАЖА – надання мові персонажа загальноприйнятих соціально- чи професійно; національно- чи діалектно-установлених / типових/, передовсім стилістичних ознак.

Б/ІНЗАНОРМАТИВНІ МОВНІ ЗАСОБИ – це такі відхилення від норм вимови і правопису, що можуть провнитися на всіх без виключення рівнях мовлення і в усіх без винятку засобах творення образу: заткуванні, шепеливості, невідповідності наголосу; професійні та жаргонні вимови й слова; спорадичні зміни, специфічні інтонації, невідповідності стилів, макаронічне мовлення тощо.

В/ ПОЕТИЧНА-МОВА/ТРОПИ/ – це система таких засобів творення образів, які на базі переважно унормованих мов усіх віків і народів сформувалися як специфічно літературні, емоційно-образні, асоціативно-уявні та виразно-оцінювальні "будівельні блоки" та "цілі конструкції", структура яких більш-менш стабільна, а зміст кожного разу неповторно мінливий / навіть у межах одного й того ж твору/.

ЕПІТЕТ – це такий мовно-поетичний засіб / троп/, який шляхом /загальне поняття/ художнього домислювання й переосмислювання змісту прикметників та дієприкметників надає означальним словам особливої художньої забарвленості й наповненості, тобто, Е. – це особливе художнє означення.

ВЛАСНЕ ЕПІТЕТ – це такий епітет, котрий виражається означальним якісним прикметником і характеризує предмет через

таку його якість, що може бути виражена більшою чи меншою мірою.

- МЕТАФОРИЧНИЙ ЕПІТЕТ** - такий епітет, котрий виражається дієприкметником і означає якість / предмета, явища/, набуту в результаті якоїсь дії.
- ОБРАЗНИЙ ЕПІТЕТ** - це епітет, що виражається присвійним чи відносним прикметником і вказує на цілий комплекс якостей предмета, явища, процесу, людини, що взятий з іншого предмета / явища .../
- ПОРІВНЯННЯ** - такий мовно-поетичний засіб /троп/, з допомогою якого один предмет / явище, людина/ або його якість характеризуються шляхом порівнювання з іншим предметом або його якістю.
Примітка: в порівняннях будь-якого типу обов'язково наявні порівняльні слова: як, наче, неначе, мов, немов, ніби, мовби тощо.
- ВЛАСНЕ ПОРІВНЯННЯ** - це таке порівняння, в якому зіставляються й характеризуються окремі риси, якості чи ознаки предметів, явищ, людей тощо.
- МЕТАФОРИЧНЕ ПОРІВНЯННЯ** - це таке порівняння, в якому порівнюються / зіставляються/ дії чи функції одного предмета, людини, явища з діями чи функціями інших предметів, людей чи явищ.
- ОБРАЗНЕ ПОРІВНЯННЯ** - порівняння, в якому зіставляються й характеризуються цілі комплекси дій, ознак та властивостей предметів, явищ, процесів чи людей, тобто, порівнюються цілі їх образи, характери, моделі тощо.
- МЕТАФОРА** - це такий художній засіб / троп/, у якому дія чи функція одного предмета, явища, людини характеризуються через дію чи функцію іншого предмета, явища, істоти чи людини; шляхом зіставлення дії або стану одного предмета, явища, процесу,

людини з дією або станом іншого предмета, явища, процесу або людини. Ціи цьому в метафорі ніколи не вживаються слова порівняння. Метафора виражається словосполученням, реченням або й висловлюванням.

- ВЛАСНЕ
МЕТАФОРА** - метафора, в якій характеризуються лише окремі цілі, функції або стани предметів, явищ, людей.
- ОБРАЗНА
МЕТАФОРА** - метафора, в якій характеризуються цілі комплекси дій і функцій або цілі картини, сцени тощо.
- АНТИТЕЗА** - троп, у якому один предмет / явище, процес, людина/ характеризується шляхом протиставлення його іншому предметові, явищу, процесові, людині. Причому предмети, що зіставляються, повинні мати і деякі спільні риси, форми, функції тощо.
- ОБРАЗНІСТЬ** - засіб, у якому комплекс рис, ознак та функцій одного явища чи людини характеризується через комплекс рис та якостей іншого явища чи людини шляхом зміни назви того, що характеризується, назвою того, з допомогою якого здійснюється така характеристика.
- ГІПЕРБОЛА** - засіб, у якому якості, риси і дії явища чи людини подаються в умисно й неприродно перебільшеному вигляді.
- ЛІТОТА** - засіб, у якому ознаки, риси та дії явища чи людини подаються в умисно й неприродно применшеному вигляді / протилежне гіперболі/.
- ІРОНІЯ** - засіб, з допомогою якого якість явища чи людини або й цілі комплекси якостей та вчинків / дій/, цілі явища та предмети висміюються шляхом надання сумнівності самої наявності висміюваного, їх істинності тощо.

б/ Прийоми творення образу в літературі.

Поняття "прийом" теоретики літератури все ще обходить увагою. І відбувається це з різних причин. З одного боку, в практиці літературознавства просто не прийнято цього терміну, а з другого боку, в ХХ ст. не явище вивчалось представниками формалістичного напрямку, що само по собі відштовхнуло теоретиків від пошуків бодай визначення цього терміну. Разом з тим у практиці науки про літературу постійно вживаються поняття про ті явища, які далі будуть розглядатися як прийоми. Прийомів в літературі багато, і тому всю масу прийомів слід хоча б якось розрізнити / класифікувати/ і вивчати їх як певну систему типів прийомів.

- УІ. ПРИЙОМ ТВО- - це така достатньо визначена система функціонально
РЕННЯ ОБРА- близьких, позанормативних та мовнопоетичних засо-
ЗІВ / заг. бів творення образу, яка піддається стилізуванню
поняття/ і, головне, підпорядковується більш чи менш окрес-
леній меті зображення: інформуванню, аналізуванню,
ствердженню, запереченню або й фантазуванню,
домислюванню тощо.

ІНФОРМАТИВНО-ОПИСОВІ ПРИЙОМИ

- КОНСТАТУВАН- - звичайний перелік чи називання окремих, часом ду-
НЯ/КОНСТАТА- же розрізнених, фактів, подій, предметів, речей то-
ЦІЯ./ що з метою повідомлення про їх наявність.
- ІНФОРМУВАН- - доведення до відома читача знань про які-небудь
НЯ/ПОВІДОМ- події, причини та наслідки цих подій чи ще чогось.
ЛЕННЯ/
- ПЕРЕКАЗ - переказування автором чиясь розповіді.
- ОПИС - довільне, зрідка систематизоване називання пере-
важно зовнішніх ознак / властивостей/ предметів,
явищ, людей та ін.
- СПОСТЕРЕЖЕН- опис, що здійснюється свідомо і в певній системі,
НЯ щоб після нього можна було вивести і деякі виснов-
ки.

ОГЛЯД - таке спостереження, яке містить у собі вже елементи порівняння предметів, явищ, людей, подій і після якого обов'язково також подаються висновки.

СЮРАД - розповідь у вигляді пригадування вже здійсненого, минулого.

ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС - таке переважно оглядове пригадування минулого, яке передбачає розповідь про суто історичні факти, причини, умови й події / або хоча б про попереднє життя персонажів/ у чіткій подієво-хронологічній послідовності.

СНОВИДІВНИЙ - розповідь у формі переказування сну.

б/ АНАЛІТИЧНІ ПРИКОМИ

ЗІСТАВЛЕННЯ - описування двох і більше явищ, людей тощо або спостереження за ними, що містять у собі боляй елементи порівнювання та пошуки спільного й відмінного в тих явищах чи людях, за якими ведеться спостереження або які піддаються описові.

ХАРАКТЕРИСТИКА - такий перелік автором якостей, ознак форми, функцій, чогось найсуттєвішого в змісті явищ, подій чи персонажів, який обов'язково містить у собі досить чіткі оцінки.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА - це характеристика двох і більше явищ, подій, персонажів, у якій обов'язково є зіставлення цих явищ та їх оцінок.

САМОХАРАКТЕРИСТИКА - характеристика людини чи персонажа, подана ними самими.

ІНОХАРАКТЕРИСТИКА - характеристика одного персонажа іншим, однієї людини іншою.

РОЗДУМ - пошук автором чи персонажем причин, суті і наслідків подій або вчинків людей, явищ тощо.

- ВНУТРІШНЄ
МОВЛЕННЯ** - такий роздум персонажа, який не звернений ні до якого з персонажів і подається автором як плин думки персонажа.
- ПСИХОАНАЛІЗ** - вияв автором чи персонажем причин, суті, наслідків емоцій, настроїв, станів, почуттів та переконань діючих осіб твору; пошуки автором чи персонажем шляхів та причин впливу психологічного стану одного персонажа на стан іншого тощо.
- ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ** - пошук і відтворення / підкреслення/ індивідуальних та неповторних рис персонажа.
- ТИПІЗАЦІЯ** - пошук і відображення / підкреслення/ в персонажі рис, характерних для багатьох людей / явищ/, для певної соціальної групи, нації, народу, раси тощо.

в/ СТВЕРДЖУВАЛЬНІ ПРИЙОМИ

- ЗАМОВЧУВАННЯ** - умисне зображення в персонажі тільки позитивних НЕГАТИВНОГО сторін.
- ОСПІВУВАННЯ** - свідоме й умисне, іноді навіть компліментарне підкреслення / перебільшування/ заслуг та позитивних рис, вчинків персонажа.
- ВИХВАЛЯННЯ** - гіперболізація / часто надумана/ заслуг та позитивних вчинків, рис і дій персонажа.
- ГЕРОЇЗАЦІЯ** - умисне підкреслювання, концентрація уваги читача на дійсно героїчних вчинках персонажа, групи людей, народу тощо / героїзація реалістичного плану/ або й просто умисне приписування персонажеві героїчних вчинків і дій, на котрі він просто не здатний / нереалістична; штучна, кон'юнктурна героїзація/.
- РОМАНТИЗАЦІЯ** - умисне підкреслення дійсно романтичних властивостей та ознак подій чи реалістична романтизація персонажів.

ІДЕАЛІЗАЦІЯ - свідоме й умисне виокремлення в персонажі його справді існуючих ідеальних рис, вчинків / реалістична ідеалізація / або нехарактерних і навіть неможливих ознак ідеальності / нереалістична ідеалізація /.

г/ ЗАПЕРЕЧУВАЛЬНІ ПРИЙОМИ

ЗАМОВЧУВАННЯ - умисне й і свідоме зображення лише негативних рис і вчинків персонажа, явища тощо.
ВІ ПОЗИТИВНОГО

ГУМОР - висміювання таких / переважно індивідуальних / негативних рис і якостей, звичок персонажа, котрі не шкідливі і не небезпечні для цілого суспільства. А тому і сміх при цьому носить характер доброзичливого кепкування, веселого побажання виправитись.

Примітка: Гумор можна розглядати і як цілу систему гумористично-заперечувальних прийомів, до якої входять: шаржування, легке іронізування/, гумористична трагедія. Гумористичними іноді можуть бути і бурлеск та гіперболізування.

ШАРЖУВАННЯ - різновид гумористичного висміювання, для якого характерне научно-живописне зображення рис чи цілого об'єкта заперечення.

ТРАГЕДІЯ - не таке / переважно гумористичне / "перелицьовування" /переробка/ твору, при якій усе в "переробці" подається навпаки. Як і іронізування, трагедія може бути і прийомом гумору, і прийомом сатири.

ІРОНІЗУВАННЯ - прийом, у якому / на відміну від іронії як засобу / іронізуванню піддається все, що зображується. При цьому іронізування може носити і дружній, гумористичний, і їдкий сатиричний характер.

- САТИРА** - прийом, об'єктом зображення якого можуть бути тільки суспільно шкідливі й небезпечні типи людей, лавища, а тому сміх / висміювання / сатири жорсткий, безпощадний, нищівний, викликає обурення. Примітка: як і гумор, сатира може розглядатися і як система прийомів нищівного / руйнаційного / характеру. До складу цієї системи входять перш за все: бурлеск, гротеск, буфонада, пасквіль та ін.
- БУРЛЕСК** - прийом, що дуже схожий на трагестію, але в принципі відрізняється від неї: для творення трагестійної "переробки" потрібно мати той першотвір, який буде піддаватися трагестійному "перелиццюванню", а для бурлеску такого твору не потрібно. Однак, для бурлескного зображення когось чи чогось необхідно, щоб про об'єкт зображення уже була складена думка як про явище високе чи низьке, прекрасне чи огидне і т.п. І тоді той, хто застосовує бурлеск, має змалювати високе як низьке, прекрасне як огидне тощо. Тобто, бурлеск є прийомом зворотного естетичного бачення світу. Б., як правило, використовують сатирики, хоча зрідка цей прийом застосовують і гумористи.
- ГРОТЕСК** - різновид сатиричного зображення когось чи чогось, який жорстокістю сатиричного / нищівного / висміювання викликає у читача гомеричний / нестримний / сміх.
- ГІПЕРБОЛІЗУВАННЯ** - прийом сатири, при якому негативні риси, якості, звички перебільшуються надмірно.
- БУФОНАДА** - прийом сатири, при якому об'єкти висміювання подаються узагальнено-символічними і очевидно перебільшеними.
- КАРИКАТУРА** - такий прийом нищівного заперечення, при якому автор бачить в об'єкті зображення тільки негативні риси та ще й змалює їх у гіперболізованому-спотвореному вигляді.

ПАСКВІЛЬ - прийом сатири, при якому допускається звичайне вигадування й приписування об'єкту зображення чогось негативного, свідоме очернювання і навіть звичайний наклеп.

д/ ПРИЙОМИ ДОМИСЛЮВАННЯ ТА ЗАНТАЗУВАННЯ

ДОМИСЛИ - прийом, при якому автор уявляється до домислювання того, чого в реальній дійсності він спостерігати не зміг або не захотів, але домислене може бути типовим / реалістичним/, нетиповим / суб'єктивно-приводкоцібним/ і нереалістичним / при обмеженості знань митця/.

ПЕРЕТВАЧЕННЯ - своєрідний художній тип пророкування явищ і подій майбутнього на основі досконалого вивчення теперішнього, видий ступінь реалістичного домислювання.

ВИГАДУВАННЯ/ВИГАДКА/ - різновид домислювання, в результаті якого виходять неправдиві, навіть неправдоподібні факти, деталі, події.

ЗАНТАЗУВАННЯ - домислювання на основі високорозвиненої уяви, вислідок якого можуть виникнути і життєво ймовірні, і неможливі за будь-яких умов явища, події, типи людей.

МІСТИФІКАЦІЯ/МІСТИФИКУВАННЯ/ - вигадування на основі аномально / штучно або хворобливо/ збудженої уяви, внаслідок якого з'являється на перший погляд і за небачених іноді умов нібито й правдоподібні, але фактично неправдиві, навіть не можливі образи, події, явища.

е/ ПРИЙОМИ ПОВОСЬМАННЯ

УСОСЬМАННЯ/ПЕРСОНІФІКАЦІЯ/ надання предметам чи тваринам людських ознак, здібностей, умінь діяти і говорити по-людськи, тобто створення дійових осіб у зовнішній оболонці предметів, явищ, процесів, тварин, іноді й сим-

волів тощо.

ЕЗОПІВСЬКЕ - прийом, при якому автор говорить про одне, а, подаючи читачеві певні натяки, підказки / уособлення, клички, імена тощо/, має на увазі щось інше, іноді - навіть протилежне сказаному. Цим прийомом написані майже всі байки, "Енеїда" І.Котляревського, "Лісова пісня" Лесі Українки та ін. твори.

Примітка: Слід розрізняти зміст поняття "підтекст" і "езопівську мову". На перший погляд, це щось подібне, але підтекст передбачає наявність змісту і основного тексту, і "підтекстного", а в прийомі "езопівської мови" цінність складає лише зміст "підтекстовий", оскільки основний / текстовий / зміст втрачає будь-який людський глузд.

МАКАРОНІЧНА- свідоме й навантажене емоційно та художньо перекручування слів або їх вимова слів рідної мови на іншомовний манер з метою створення потрібного / переважно веселого / фону.

ПОЕТИКА - це система мовно-нормативних та позанормативних, мовно-поетичних засобів і прийомів творення образів, характерів і моделей у літературі, оригінальність і майстерність їх використання.

МАНЕРА - це система таких специфічно-авторських особливостей поетики, котрі характерні тільки для даного письменника, тобто, це індивідуальні особливості чи ознаки поетики одного автора.

Примітка: поняття "стиль письменника" значно ширше і включає в себе ще й схильність письменника до роду, виду, жанру і до ідейно-тематичного кола та ідейного спрямування тощо.

VII. ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ / ЕЛЕМЕНТИ / ЗМІСТУ ТВОРУ.

Нагадуємо, що зміст твору - це все те в ньому, що можна або тільки сприйняти, або сприйняти і осмислити, або сприйняти, осмислити і оцінити, або сприйняти, осмислити, оцінити і відо-

образити. Але все те, що можна в творі усвідомити виявляється найчастіше в якомусь втіленні. Основними втіленнями змісту в творі художньої літератури виступають текст, підтекст, асоціації. Своєрідними "одinicями виміру" змісту твору літератури виступають "образ", "подія", "умова" та ціла низка інших. Зупинимось на тлумаченні боцай найважливіших з них.

ТЕКСТ - все те в творі, що можна прочитати.

ПІДТЕКСТ - такий додатковий до основного потекстового змісту, котрий передбачається автором, як передбачувана ним читацька асоціація, тобто, це "спровокована" автором асоціація в голові читача.

АСОЦІАЦІЇ - додаткові до написаних у тексті та до прихованих автором у підтексті картини, образи й деталі, які виникають тільки в свідомості кожного окремого читача і тільки за певних умов читання даного твору, тільки в залежності від його індивідуальних здібностей уяви, настрою тощо.

ПЕЙЗАЖ - такі описи природи й спостереження за нею в творі, які потрібні авторові для підсилення емоційного напруження / пейзаж-гармонія/, контрасту / пейзаж-контраст/, заспокоєння / пейзаж-фон/ тощо.

ІНТЕР'ЄР - такі описи і картини внутрішньої частини житла чи приміщення, які автор використовує як засоби поглибленого розкриття характеру персонажа.

УМОВИ /ОБСТАВИНИ/ - ті фактичні, події / природні, економічні, етикетні, моральні, звичасві, правові, політичні, філософські, ідеологічні та педагогічні/ чинники, які стають причинами емоцій, почуттів, вчинків, поведінки, діяльності і способу життя людини /персонажа/.

ПОДІЯ - такий вчинок окремої людини, акція групи людей; таке явище або процес, що привертають увагу або й вирішують долі окремих чи багатьох людей.

Примітки: 1/ масштаби подій залежать від масштабів /кількості/ тієї частини людей, на яких вони так чи інакше впливають: від подій особистісного й родинного масштабу – до подій всесвітнього плану.
2/ Характер подій та умов повністю в літературі залежить і від рівня свідомості людини чи суспільства, і від способу / прийому/ їх зображення: події та умови природні, події та умови політичні, події та умови реальні і вигадані і т.д., і т.п.

КОЛІЗІЯ – це таке поодиноке зіткнення між окремими особами, особою і групою людей, між групами, родинами, родами, кланами, класами, націями, народами, світопорядками й цивілізаціями, в процесі протікання і в наслідок якого виникає або початок боротьби, або її загострення, або найвище напруження, або розв'язка / остаточне з'ясування відношень/

КОНФЛІКТ – це точка система колізій / поодиноких зіткнень/ між особами, особою і групою людей, між групами, родинами, родами, кланами, класами, націями, народами, расами, світопорядками й цивілізаціями, в якій є і початок боротьби / зав'язка/, і ряд колізій загострального плану / розвиток подій/, і найгостріший момент / кульмінація/, і розв'язання чи завершення боротьби / розв'язка/.

Примітка: конфлікти твору можуть бути і повноцінними / наявні всі елементи/, і неповноцінними, фізичними, інтелектуальними, духовними тощо.

ЗАВ'ЯЗКА – це таке перше зіткнення / перша колізія/ між героєм та антигероєм або між протидіючими силами, починаючи з якої боротьба між ними буде / мусить/ розгоратися і далі.

РОЗВИТОК ПОДІЇ /КОНФЛІКТУ/ – такий ряд наступних після зав'язки колізій / зіткнень/ між героєм та антигероєм, між протидіючими силами, кожна наступна з яких свідчить про нарощення гостроти боротьби чи протистояння героя і анти-

героя, протидіючих сил тощо.

- КУЛЬМІНАЦІЯ** - така колізія, яка в втіленні найвищого напруження в боротьбі героя з антигероєм або протидіючих сил і яка свідчить уже про попередню перемогу позитивного начала над негативним чи навпаки, але перемога ця ще не остаточна.
- РОЗВ'ЯЗКА** - така завершальна колізія між героєм та антигероєм або між протидіючими силами, котра свідчить про чинсь остаточну перемогу в боротьбі цих протагоністів.
- ПРОТАГОНІСТ** - особа, що протистоїть іншій особі; сила, що протистоїть іншій силі.
- АНТАГОНІСТ** - такий непримиренний протагоніст, котрий не бачить ніякого компромісу чи хоча б тимчасового примирення. Антагоніст бачить завершення своєї боротьби зі своїм противником лише шляхом його остаточного знищення.
- СИЖЕТНА ЛІНІЯ ТВОРУ** - система всіх колізій, що пов'язані з тим чи іншим персонажем або з тією чи іншою подією, з тим чи іншим явищем.
- СИЖЕТ ТВОРУ** - система всіх без виключення колізій твору, до складу якої може входити і кілька конфліктів одразу.
- ХУДОЖНІЙ ЧАС ТВОРУ** - це ті часові рамки, в межах яких відбувається все те, що ми називаємо елементами змісту, твору, включаючи й сновидіння, спогади, часові екскурси, та мрійливі забігання персонажів чи самого автора в майбутнє, художні пророкування чи передбачення тощо.
- РЕАЛЬНИЙ ЧАС ТВОРУ** - лише ті часові рамки / або й пунктири, котрі обмежують власне дії і події твору / без будь-яких мислимих / екскурсів у минуле чи майбутнє /.

- КОНСТРУКТИВНИЙ-ЧАС ТВОРУ** - та частина часу художнього, яка лежить за межами "реального часу" і яка бере безпосередню участь у конструюванні не стільки зовнішньої діяльності персонажів, скільки в розкритті їх внутрішнього світу.
- ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР ТВОРУ** - це ті просторові межі й масштаби, в рамках яких відбувається в творі все те, що складає його зміст, виключаючи й уявні та домислені картини чи ознаки простору.
- РЕАЛЬНИЙ ПРОСТІР ТВОРУ** - це лише ті просторові рамки, в межах яких живуть і діють / а не мріють.../ персонажі і ведеться розповідь про них.
- КОНСТРУКТИВНИЙ-ПРОСТІР ТВОРУ** - той позареальний простір, що потрібен автору або персонажу для розкриття внутрішнього світу діючої особи.
- ХРОНОТОП ТВОРУ** - це художній час і художній простір твору одночасно.
- ТЕМА** - те, про що розповідається в творі, в його часовому, просторовому та суспільному визначенні.
- ТЕМАТИКА** - система тем твору, що доповнюють одна одну або й протистоять одна одній.
- ПРОБЛЕМА** - те основне питання чи завдання, яке стояло перед письменником у момент написання ним твору і пошукам відповіді на яке присвячений весь твір.
- ПРОБЛЕМАТИКА** - система проблем твору, що доповнюють одна одну або протистоять одна одній.
- ІДЕЯ ТВОРУ** - відповідь на основне питання / проблему/ твору, яку письменник висловлює в творі, основна думка /основа/ твору.
- ІДЕЙНИЙ ЗМІСТ ТВОРУ** - система щойно названих відповідей / ідей/ чи шляхів вирішення проблеми.

УІІІ. ЛАДЦІА НК ОСНОВНІЙ ОБ'ЄКТ ЗОБРАЖЕННЯ В ТВОРІ ЛІТЕРАТУРИ.

В об'єкт зображення твору художньої літератури потрапляє практично все багатство світу, з усім його позитивом, негативом, добром і злом. І все-таки в центрі будь-якого твору стоїть, безумовно, людина, якщо й не сама людина, то її людське / частіше всього ліричне авторське / ставлення до всього, що оточує людину. І оскільки людина сама по собі явище далеко ще не пізнане, то видати рецепт для освітнення змісту, форми, ознак, функцій і сутності людини ще не можна. Ми спробуємо лише окреслити бо-дод основні аспекти та параметри / характеристики / цього явища.

а загальне поняття про людину / див. ст. /, а поняття "образ людини" і а поняття "характер людини". Спробуємо все ж їх розрізнити.

ОБРАЗ ЛЮДИНИ- це таке відтворення / відображення / людини, яке передбачає показ її в усіх без виключення аспектах, з усіх точок зору або хоча б з наявністю всіх основних характеристик.

ХАРАКТЕР ЛЮДИНИ це таке відтворення / відображення / людини, яке передбачає показ лише основних, визначальних і вирішальних її сторін і установок, позицій і принципів.

А. ПРИРОДНО-ГЕНЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ:

ТИП ОРГАНІЗМУ- стать, здоров'я, будова, інше.

СПАДКОВІ ОЗ- код руки, тіла, ін.
НАШІ

ОБЛИЧЧЯ І - розмір, розміщення і колір очей; чоло; брови;
ПОРТРЕТ ніс, уста, підборіддя; волосся, вуха і т.ін.; загальна краса обличчя.

БУДОВА ТІЛА - співвідношення між частинами тіла, кращі чи гірші відхилення від норми, особливі прикмети тощо; загальна краса тіла.

ЗОВНІШНІ ОЗНАКИ ОБДАРОВАНОСТІ - фізичної, творчої, інтелектуальної тощо.

ІДЕАЛЬНЕ ТІЛО-ЛЮДИНИ - це таке тіло, в якому дотримана співвіднесеність між його частинами; всі або більшість частин тіла і окремих органів є нормативними / такими, що, на перший погляд, і не привертють увагу/; співвідношення між недоліками / відхиленнями від норми/ і нормативними ознаками є, безумовно, і переважно/ на користь останніх.

Б. МАТЕРІАЛЬНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА.

СТАВЛЕННЯ ДО ІМІ - аскетизм, необхідність, гурманство, обторство; культура харчування, одухотвореність. Основні функції їжі: життєзабезпечення, соціальна, гедоністична...

СТАВЛЕННЯ ДО ОДЯГУ - необхідність, байдужість, засіб гігієни, засіб окраси тіла, самоціль, соціальне утвердження, гедонізм ...

СТАВЛЕННЯ ДО ЖИТЛА - наявність, необхідність, гедонізм, самоутвердження / то на якому рівні/, для душі ...

СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ - ціль, спосіб, рівень інтелекту, за призначенням / "сродна праця"/ чи ні, гедонізм, соціальне самоутвердження, праця в ім'я.

СТАВЛЕННЯ ДО ЗЕМЛІ - як до основного засобу існування людства, як до своєї чи чужої власності.

СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ - як гість, як господар, як експлуататор, як загарбник, як частина самої природи...

СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ - як до засобу обміну, як до цілі життя, як засобу збагачення, як до засобу експлуатації, як до засобу поневолення, як до засобу звільнення людей...

СТАВЛЕННЯ ДО - як до засобу виживання і життя, як до засобу самореалізації, як до засобу експлуатації, владарування...

СТАВЛЕННЯ ДО - як до важкої необхідності, як до сфери існування, як до високого ...

В. СОЦІАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА.

- РОЗУМІННЯ НЕОБХІДНОСТІ ПОДІЛУ СУСПІЛЬСТВА НА ПЕВНІ ГРУПИ
- РОЗУМІННЯ ІНТЕРЕСІВ КОЖНОЇ АБО КОЧАБ ОСНОВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП
- РОЗУМІННЯ ХАРАКТЕРУ СПІВВІДНОСИН МІЖ УСІМА / ОСНОВНИМИ / ГРУПАМИ
- РОЗУМІННЯ СВОЇ НАЛЕЖНОСТІ ДО ОДНІЄЇ З СОЦІАЛЬНИХ ГРУП - ЧОМУ, ЯК, НА СІЛЬКИ.

ФІЗИЧНА ОСОБА - така людина, що є громадянином держави й може користуватися своїми законними правами.

ПРИДИЧНА ОСОБА - група людей, організація, установа, що зареєстрована державою як така, що має статут і узаконене право на певний тип діяльності чи просто існування.

РОДИНА /СІМ'Я/ - група людей / чоловік, жінка і їхні діти/, стосунки між якими певним чином узаконені або дозволені.

РІД - дві і більше родин, що мають між собою кровні зв'язки.

КЛАН - рід або група людей, що мають певні суспільні інтереси і усталений характер співвідношень між собою.

КЛАС - така частина громади цілого суспільства, члени якої зайняті в одній сфері виробництва, мають спільні інтереси, усвідомлюють свою суспільну роль і свої права на долю продуктів виробництва та певну систему юридичних та політичних прав і обов'язків.

Г. ЕТИКЕТНО-ПОВУТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА / ЯК СИСТЕМА ПРАВИЛ ПОВЕДІНКИ І СТАНІВ ЛЮДИНИ/:

СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВ, ДО СЕСТЕР І БРАТІВ, ДІДА, БАБИ, ПРЕДКІВ...

СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ ВЗАГАЛІ, ДО СВОЇХ ВЛАСНИХ ДІТЕЙ, ДО СИРІТ...

СТАВЛЕННЯ ДО НЕРІДНИХ ЧЛЕНІВ РОДИНИ, ДО РОДУ ВЗАГАЛІ І ЙОГО ЧЛЕНІВ ЗОКРЕМА.

СТАВЛЕННЯ ДО ПІДЛЕГЛИХ, ДО НАЧАЛЬСТВА, ДО СТОРОННІХ

ПОВАГА ДО СЕБЕ/САМО-ПОВАГА/ - знання своїх власних позитивних рис і достоїнств та вміння реально позитивно чи негативно оцінювати їх.

ДОСТОЇНСТВО - вміння не тільки внутрішньо поважати самого себе, а й показати це на людях, не переоцінивши.

ГОРДІСТЬ - не тільки вміння високо цінувати самого себе, а й вимагати від інших такої оцінки.

САМОЗАКОХАНІСТЬ - хвороблива переоцінка своїх достоїнств.

ЧЕСТОШЕСТВО - постійне прагнення похвал від інших людей.

ПОВАГА ДО ІНШИХ ЛЮДЕЙ - вміння бачити й реально цінувати в людях їхні позитивні риси й заслуги, вміти показати свою оцінку.

ВЗАЄМОПОВАГА - вміння знаходити контакт з людьми на основі реальної і взаємної поваги.

ЗАХОПЛЕННЯ - сильне позитивне емоційне збудження при інстинктивному, інтуїтивному або й свідомо контрольованому сприйманні людиною чогось чи когось, окремих людських рис, дій, вчинків, подій тощо.

ЧУЙНІСТЬ - здатність людини адекватно і співчутливо реагувати на щастя і горе, на радість і страждання інших людей, тварин.

- ЗАХОПЛЕННЯ** - сильне позитивне емоційно-чуттєве збудження людини при інстинктивному, інтуїтивному або й при свідомо-контрольованому сприйманні особи однієї статі особою іншої статі, що супроводиться, як правило, статевим потягом / лібідо/.
- КОХАННЯ / ГАРМОНІЯ ТІЛ/** - такий емоційно-чуттєвий настрій або й стан двох осіб різної статі, під час якого вони обоє мають найвищий ступінь насолоди від тілесного спілкування між собою і особливо від статевого спілкування.
- ЛЮБОВ** - це цілий комплекс сильних позитивних емоційно-чуттєвих настроїв, етапів і почуттів, що виникає різної статі / оть у наслідок захоплення, кохання і гармонії душ.
- ЛЮБОВ ПЛАТОНІЧНА** - такий стан душі однієї людини / дуже рідко - двох/, коли їй / їм/ здається, що об'єкт любові є духовним ідеалом, наблизитися до якого через якісь умови неможливо або й не потрібно.

Д. МОРАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА / ЯК СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ МОРАЛІ/:

- ЕГОІЗМ** - свідоме підпорядкування інтересів і життя інших людей своїм власним інтересам і життю.
- ЕГОЦЕНТРИЗМ** - свідоме визнання переваги своїх власних інтересів над інтересами будь-кого з інших людей, але при цьому егоцентрист не паразитує на інших людях і не живе для них - він просто байдужий до всіх на світі і живе за принципом волі і недоторканості своєї власної особи і душі.
- АЛЬТРУІЗМ** - свідоме підпорядкування своїх власних інтересів і свого власного життя інтересам і життю інших людей.
- ГЕРОІЗМ** - різновид альтруїзму, коли людині для здійснення альтруїстичного вчинку потрібно максимально напружити фізичні і духовні сили або й піти на са-

мопечертву.

ПРОМЕТЕУІЗМ - найвища форма прояву альтруїзму, коли героїчний вчинок / подвиг / здійснюється в ім'я цілого людства.

САМОВІДДА-НІСТЬ - готовність людини свідомо або й підсвідомо пожертвувати в ім'я когось чи чогось, пожертвувати своїми матеріальними чи духовними цінностями або й своїм життям.

ЧІСНІСТЬ - такий принцип, відповідно до якого людина здатна не тільки реально осмислювати й оцінювати вчинки, процеси і людей, їхні вчинки, як і свої, а й говорити про своє ставлення до них відверто й об'єктивно перед будь-ким.

ЛІДІСТЬ - такий принцип, відповідно до якого людина, значить й розуміючи справжню цінність вчинка, процесу, людини, її вчинків / умисно й з вигодою для себе чи на зло іншим людям /, висловлює необ'єктивні й несправедливі оцінки та це й робить це, як правило, підступно, таємно тощо.

СПРАВЕДЛИ-ВІСТЬ - принцип, відповідно до якого людина вміє правильно оцінити людські заслуги чи участь у будь-якій справі, а також об'єктивно розподілити матеріальні та духовні цінності між людьми відповідно до долі їх участі у виробництві, вміння правильно оцінити роботу людини.

ПЕРЕКОНАНІСТЬ
НЕВПЕВНЕНІСТЬ

ДОБРОТА
ЗЛІСТЬ

ЛЮДНІСТЬ/ГУМАНІЗМ/
ЛІДНОЗНЕВИСИМІСТЬ

Е. ЗВИЧАЄВА ХАРАКТЕРИСТИКА / як ставлення людини до звичаїв, традицій, обрядів, ритуалів, свят та гулянь народу /.

ЗВИЧАЙ - така звичка, звичний спосіб поведінки чи життя, які виробляються за матеріальних та духовних умов, суспільного устрою, способів виробництва й способу розподілу матеріальних та духовних цін-

ностей. При цьому слід пам'ятати: хоча звичаї і міняються відповідно до змін у матеріальному й духовному житті суспільства, найбільш стабілізовані зичні дієства залишаються ознакою предстанників нації, народу тощо і складають сутність їх менталітету.

- ТРАДИЦІЯ** - такий звичай, який залишається майже незмінним впродовж певного часу, але здійснюється / повторюється / лише періодично, а не щоденно.
- ОБРЯД** - така стійка традиція, при здійсненні якої обов'язково передбачається діалогізоване чи театралізоване дієство.
- РИТУАЛ** - такий обряд, який залишається майже незмінним протягом цілих століть, а то й тисячоліть.
- СВЯТО** - такий комплекс звичаєвих, традиційних, обрядових і ритуальних дієств, який виконується на честь людей якоїсь професії, ювілею якоїсь події чи випадкової особи, урочистостей тощо.
- ГУЛЯННЯ** - це, як правило, таке всенародне свято, в якому беруть участь всі / або майже всі / члени громади без запрошення.

С. ПРИДИЧНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА.

ЗНАННЯ ЗАКОНІВ	ДОТРИМАННЯ ЗАКОНІВ	ТВОРЕННЯ НОВИХ ЗАКОНІВ
РОЗУМІННЯ ЗАКОНІВ	ОЦІНКА ЗАКОНІВ	ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНІВ

КОНСТИТУЦІЯ - основний закон або юридично-правова основа для творення всіх останніх законів, розподілу і здійснення влади, характеру стосунків між людьми, соціальними групами, націями, народностями і державами та державами.

ЗАКОН - усталений звичаєвий тип / спосіб або характер / співвідносин і ставлень між людьми, між людьми і матеріальними цінностями чи духовними надбаннями,

що сформульований державою, записаний державною мовою і став обов'язковим для виконання всіма членами суспільства.

КОДЕКС ЗАКОНІВ - зібрання законів певного типу або усіх без винятку законів.

ЮРИСПРУДЕНЦІЯ - система законів та державних установ, покликаних доглядати за виконанням всіх законів всіма членами суспільства.

ПРАВО - загальна назва юриспруденції; дозвіл фізичній чи юридичній особі на певний характер дій, форму діяльності тощо.

АВТОРСЬКЕ ПРАВО - узаконений дозвіл авторові на: написання і видання твору; одержання за нього гонорару чи винагороди; юридичне доведення і захист свого авторства; покарання того, хто неправомірно посягнув на авторство, тощо.

ж. ПОЛІТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА.

СТАВЛЕННЯ ДО ВЛАДИ СТАВЛЕННЯ ДО РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП
СТАВЛЕННЯ ДО НАЦІЙ СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ НАРОДІВ СВІТУ

СТАВЛЕННЯ ДО ГРОМАДСЬКОГО ОБОВ'ЯЗКУ

ВЛАДА - узаконене / іноді - узурповане / право людини, групи людей, установи чи системи установ керувати іншою людиною, групою людей, соціальним класом, нацією, народом, державою, державами.

НАЦІЯ - група / або певна маса / людей суспільства, що мають спільну мову, свій менталітет, свою історію, спосіб життя, систему звичаїв і т.ін.

НАРОД - така маса людей, до складу якої можуть входити певна кількість націй, що мають спільний суспільний устрій, тип матеріальних та духовних стосунків тощо.

ГРОМАДСЬКИЙ - система найважливіших завдань і зобов'язань громадянина перед державою.

3. ІДЕОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА.

ЯКІ ІДЕЇ ЗНАЄ ЛЮДИНА І ЯК ВОНА ЇХ РОЗУМІЄ, ТЛУМАЧИТЬ, ПІДТРИМУЄ?

ЯК ЛЮДИНА БОРЕТЬСЯ ЗА ВТІЛЕННЯ В ЖИТТЯ ТИХ ЧИ ІНШИХ ІДЕЙ?

ЯК ЛЮДИНА ВДОСКОНАЛЮЄ ВІДОМІ ЇЇ ІДЕЇ?

ЧИ ТВОРИТЬ /ПОДАЄ/ ЛЮДИНА СВОЇ /НОВІ/ІДЕЇ,ЯКІ ВОНА /ІДЕЇ/ ?

ПРОБЛЕМА - мета, завдання, план, задум ..., що виникають перед людиною під впливом умов їхнього життя або й з початку якоїсь особистості і які осмислюються людьми такими, які їм необхідно вирішувати, розв'язувати, досягати, виконувати тощо.

ІДЕЯ - думка, мета, завдання, план, задум, що можуть подаватися і як проблема / проблемна ідея/; шлях чи спосіб вирішення проблеми / власне ідея/.

ІДЕЯ/КОМПЛЕКС ІДЕЙ/ ПЕРВІСНО-ОБЩИННОГО СВІТОПОРЯДКУ - люди живуть родами і племенами; кожен рід і кожне плем'я відрізняється від іншого настільки, що одне з них може бути знищеним іншим як вороже; в середині роду / племені/ люди займають той соціальний статус, на який вони здатні від природи - силою, кмітливістю, статевими та іншими особистісними властивостями. Навіть імена люди одержують здебільшого відповідно до вияву особистісних властивостей.

ІДЕЯ /КОМПЛЕКС ІДЕЙ/ РАБОВЛАСНИЦТВА - люди повинні жити державами, котрі мусять збільшуватися за рахунок праці представників менших і слабше організованих держав; а в середині держави люди повинні майже незмінно займати той соціальний статус, з яким вони народилися; основною продуктивною силою такої держави повинні стати раби - люди, що потрапили в полон під час міждержавних війн або просто куплені як робоча сила /скотина/, тому раби позбавлені не тільки громадянства, а й будь-яких інших прав. Серед бага-

тьох богів, як і серед багатьох керівників імперію-демократичної держави, з'являється єдине, верховне божество, яке й здійснює загальне "керівництво" світом, а на землі встановлюється монархізм, самодержавство і т.ін.

ІДЕЯ/КОМПЛЕКС-люди мусять жити в супердержавках /імперіях/, на чолі яких повинні стояти самодержавні супердержавці / імператори/, і слабші імперії повинні поглинатися сильнішими, більш організованими і озброєними, оскільки одним із найважливіших джерел прибутку людей стає завойований у війнах трофей /исир/, а основними виробниками повинні стати закріплені за власниками трудові / переважно селянські/ сили; всі власники в межах імперії одержують той соціальний статус, який їм дозволяє розмір їхньої власності і родова належність; Бог, остаточно утверджується не тільки творцем, а й єдиноправителем світу. До того ж прагнуть і земні правителі.

ІДЕЯ/КОМПЛЕКС-люди можуть і повинні жити в правових державах, і в тих державах кожна максимально індивідуалізована особа, будучи рівноправною з усіма перед законом, може діяти в рамках закону і займати той соціальний статус, на досягнення якого в неї вистачає сил, власності, здібностей, винахідливості і т.ін., а основною виробничою силою стає постійний чи тимчасовий, але найкращий робітник; при такій активній діяльності особистості і при тому, що все в житті людини починає залежати в основному від неї самої і від уміння поступитися не тільки правилами та принципами моралі, а й самим законом, Бог і релігія в цілому відходять на задній план, а на порі постає система і спосіб освіти, наука і техніка - світогляд стає спочатку переважно дуалістичним, а потім і матеріалістичним.

ІДЕЯ/КОМПЛЕКС - люди можуть жити під владою народно-демократичних держав і самовпорядкованими колективами праці; вся влада здійснюють обрані народом ради; виробництво й розподіл матеріальних та духовних благ стає спільними, загальнонародними, і, таким чином, вперше виникає можливість хоча б видимої соціальної справедливості; наука і освіта, що стали вже за капіталізму важливими факторами життя й виробництва, починають майже повністю витискати релігію, стають важливими продуктивними силами.

1. ФІЛОСОФСКА ХАРАКТЕРИСТИКА.

Філософська характеристика передбачає знання й розуміння людиною своїх світоглядних установок; найзагальніших законів і закономірностей виникнення, розвитку й занепаду природи та життя на землі; найзагальніших категорій.

ІДЕАЛІСТИЧНИЙ - не така система точок зору, позицій і принципів, яка базується на тому, що людина вірить: світ створено Богом / чи кимось іншим/, і все, що відбувається в світі, постійно керується й контролюється тільки творцем світу. Ідеаліст, котрий зрозумів, що ідея єдиного, всевидячого, всезнаючого, всемогутнього і т.ін. Бога, уже застаріла, але котрий все ще не може розлучитися зі своїми ідеалістичними поглядами, шукає і понині інших "керівників" Всесвіту. Так виникають ідеї й гіпотези про інші богоподібні начала: Вселенський інтелект; Вселенський трансцендентальний дух /Вселенська Духовність/; якісь всемогутні інопланетяни, що експериментують на нашій Землі тощо.

ДУАЛІСТИЧНИЙ - система точок зору, позицій і принципів, при якій людина допускає те, що Бог / чи хтось богоподібний/ створив світ, а далі цей світ став розвиватися за своїми матеріалістичними законами. При цьому допускається і те, що творець світу має

право і знищити світ.

МАТЕРІАЛІСТИЧНИЙ СВІТОГЛЯД — така система точок зору, позицій і принципів, при якій людина усвідомлює світ як вічний / нестворений і незнищений / рух матерії в безкінечному часі та просторі; як здатність матерії розвиватися / ускладнюватися / й розкладатися до ще невідомо дрібних часточок, щоб потім знову ускладнитися; як здатність матерії до самоусвідомлення.

ЧИ ЗНАЄ Й ОСМISЛЮЄ ЛЮДИНА ЗАКОНИ ФІЛОСОФІЇ / ДІАЛЕКТИКИ / — тобто такі законні й невідворотні процеси, які відбуваються за певних / матеріальних чи духовних, часових чи просторових, конкретних чи загальних ... / умов.

ЯКИМИ ПОНЯТТЯМИ ТА КАТЕГОРІЯМИ ФІЛОСОФІЇ ВОЛОДІЄ ЛЮДИНА: особистість і маса; індивід і народ; нація і раса; час і простір; рух, еволюція, революція, розвиток, деградація; інші.

II. ЕСТЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА.

ЧИ МАЄ ЛЮДИНА СИСТЕМУ КРИТЕРІЇВ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ПРЕДМЕТІВ, ЯВИЩ, ПРОЦЕСІВ І ЛЮДЕЙ, ВСЬОГО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ?

ЧИ РОБИТЬ ВОНА ТАКІ ОЦІНКИ?

ЧИ МАЄ ВОНА СВОЇ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТЬ І КАТЕГОРІЙ ДОБРА ТА ЗЛА?

КРАСИВЕ — все те в зовнішності предметів, явищ, процесів, тварин і людей, способів їх діяльності, життя і поведінки, що складає класичні, типові, найхарактерніші ознаки їхньої форми / реальна краса / або лише ознаки нереальних людських уявлень про їхні форми / нереальна краса /.

ПОТВОРНЕ — те в зовнішності предметів, явищ, процесів, людей і тварин, а також у способах їхнього життя, поведінки і діяльності, що свідчить про відхилення від класичних, типових, найхарактерніших ознак їхньої форми / реальне бачення і розуміння потворного / або лише ознак людських уявлень про такі фор-

ми / нереалістичне розуміння потворності/.

- ВИСОКЕ** - все те в змісті, формі, ознаках, функціях та суті предметів, явищ, процесів, людей, що складає вищу, духовну цінність для людства.
- НИЗЬКЕ** - все те в змісті, формі, ознаках, функціях та суті предметів, явищ, процесів, людей, що не складає ніякої духовної цінності для людства і свідчить про вульгарну приземленість та примітивну зматеріалізованість.
- ПРЕКРАСНЕ** - все те в природі і в суспільстві, в матеріальному і духовному житті людей, що здатне максимально задовольнити їхні матеріальні, інтелектуальні і передовсім духовні потреби та принести при цьому її вищу духовну насолоду.
- ОПІДНЕ** - все те в природі і в суспільстві, матеріальному і духовному житті д людей, що максимально заврачає / шкодить/ людям задовольняти свої матеріальні, інтелектуальні і передовсім духовні потреби і приносить при цьому максимальні неприємності.
- ІДЕАЛ** - це дуже узагальнене поняття про те, що міститься у змісті, формах, ознаках, функціях і сутності краси, високості, прекрасного та всіх інших позитивних начал, але, в той же час, і не позбавлене зовсім якихось негативних ознак чи властивостей; в ідеалі повністю переважають позитивні начала над негативними. Отже,
- ІДЕАЛЬНА ЛЮДИНА** - це така людина, в характері, природі, зовнішності, в житті та діяльності якої повністю переважають позитивні начала, наміри, цілі та шляхи їх досягнення над негативними. В ідеальній людині навіть деякі її негативні риси спрямовані на творення добра.
- АНТИІДЕАЛ** - це поняття про те, що міститься в змісті, формах,

ознаках, функціях і сутності потворності, низькості, огидності та всіх інших негативних начал, але, в той же час, не позбавлене якихось позитивних ознак чи якостей. Отже, **АНТИІДЕАЛЬНА ЛЮДИНА** - не така людина, в характері, природі, зовнішності, житті та діяльності якої позитивні переважають негативні начала, наміри, цілі й шляхи їх досягнення над позитивними. В антиідеальній людині і такі, здавалось би позитивні ознаки як талант, розум тощо спрямовані на творення зла.

ДОБРО - це все те, що втілює в собі і красиве, і високе, і прекрасне, і ідеальне, і всі інші позитивні начала.

ЗЛО - це все те, що втілює в собі і потворне, і низьке, огидне, та антиідеальне, і всі інші негативні начала.

ГАРМОНІЙНЕ - взаємопридатно чи взаємонеобхідно поєднані або примирені протилежності, що викликають у навколишньому середовищі і передовсім у людей приємність і навіть насолоду.

ДИСГАРМОНІЙНЕ - все те, що не тільки не створює, але й руйнує гармонію між протилежностями.

ТРАГІЧНЕ, ДРАМАТИЧНЕ, КОМІЧНЕ - див. підрозділ "жанри драматургії".

К. ПЕДАГОГІЧНО-ВИХОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА.

ЯК СТАВИТЬСЯ ЛЮДИНА ДО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І НАРОДУ?

ЯК СТАВИТЬСЯ ЛЮДИНА ДО ОСВІТИ СВОЇХ І ЧУЖИХ ДІТЕЙ, НАРОДУ?

ЧОМУ ВІДДАЄ ПЕРЕВАГУ ЛЮДИНА - ВИХОВАННЮ ЧИ ОСВІТІ?

ЧИ ЗНАЄ ЛЮДИНА ПРИЙОМИ, МЕТОДИ ТА І МЕТОДИ ВИХОВАННЯ?

ЧИ ЗНАЄ ЛЮДИНА ПРИЙОМИ, МЕТОДИ ТА І МЕТОДИ ОСВІТИ?

ЧИ ЗНАЄ ЛЮДИНА ІСТОРІЮ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА ВИХОВНОЇ НАУКИ?

ЧИ РОЗУМІЄ ЛЮДИНА КІНЦЕВУ МЕТУ І КОНКРЕТНІ ЗАВДАННЯ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ В ЦІЛОМУ?

ВИХОДАННЯ - процес доведення людини до усвідомленого одухотворення її праці й діяльності в сфері природно-матеріального виробництва; орієнтація людини на певну систему осмислених соціально-побутових та соціально-духовних стосунків між людьми; прищеплення людині цілої системи етикетно-побутових та етикетно-суспільних правил поведінки і моральних принципів життя й діяльності в суспільстві; ознайомлення людини з системою звичаїв, традицій, обрядів, ритуалів, свят та гулянь народу; призначення її до знання, розуміння й дотримання та потреби вдосконалення системи законів; пояснення людині суті, змісту, форм та функцій влади, певної системи стосунків між націями і народами; формування її свідомості на основі певного світогляду; розкриття перед нею суті та суспільної цінності найважливіших ідей світу, понять про ідеал та антиідеал, про прекрасне і огидне, про красиве й потворне тощо - про добро і зло в цілому - та про їх конкретні прояви в житті людей, формування в людині природної потреби культурно жити й діяти в ім'я добра або зла.

НАВЧАННЯ /ОСВІТА/ - процес набуття людиною певною кількістю усвідомлених і вірно оцінених знань, умінь й навичок інтелектуального й інстинктивно-інтуїтивного мислення і діяння на всіх рівнях людської свідомості, в усіх галузях життя /у вузькому розумінні - на окремому рівні, в окремій галузі/.

Л. ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА ЛЮДИНИ

ПРИРОДНО-ГЕНЕТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ:

великі /потужний організм, виключно міцна нервова система/, надзвичайні обладнання, унікальна краса тощо/;

незначні /нормальне здоров'я, талант чи схильність до якогось виду діяльності, правильні риси тіла, нормальні інші дані/;

малі /слабке здоров'я, хворобливо вразлива нервова

система, майже ніяких задатків для інтелектуальної чи творчої діяльності, створені окремі риси тіла, інші недоліки/.

МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВІ НАХИЛИ:

до егоїстичного користування матеріальними благами й зажерливості ... / позитивно/;

до альтруїстичного користування матеріальними благами й щедрості... / негативно/;

до гармонії між егоїстичністю й альтруїстичністю, між жадністю і щедрістю / ідеально/.

СОЦІАЛЬНА :

самосвідомість - осмислення себе як соціальної і суспільної одиниці;

свідомість - осмислення всієї системи соціальної структури; суспільства;

грамотність - розуміння характеру, причин наслідків співвідношень між соціальними групами в суспільстві.

ЕТИКЕТНО-ПОБУТОВІ ОЗНАКИ :

незнання й недотримання правил етикету - некультурність знання, але недотримання правил етикету; знання й дотримання етикетних норм на зло людям / негативно/; знання й дотримання етикетних норм на добро людям / позитивно/.

МОРАЛЬНІ ПРИНЦИПИ:

відсутні / негативно/; наявні другорядні / негативно/; наявні окремі основні / егоїзм - негативно, альтруїзм - позитивно, гармонія між ними з перевагою альтруїзму - ідеально/.

наявні всі негативні - антимораль;

наявні всі позитивні - висока мораль;

наявні всі негативні і всі позитивні з перевагою позитивних над негативними - ідеально.

ЗВИЧАЇ, ТРАДИЦІЇ, ОБРЯДИ, СВЯТА, ГУЛЯННЯ:

усвідомлене знання й дотримання звичаїв, традицій, обрядів та свит свого народу й розуміння звичаїв інших народів - позитивно, неусвідомлення й недотримання звичаїв, традицій, обрядів і

- свят свого та інших народів - негативно.
- ЮРИДИЧНО-ПРАВОВА ОЦІНКА:** знання й виконання, а також творення прогресивних і гуманних законів / законів добра/ - позитивно; знання, виконання й творення реакційних законів, або використання чи порушення будь-яких законів задля творення зла - негативно.
- ПОЛІТИЧНА ОЦІНКА:** розуміння й підтримка добротворчої влади чи боротьба проти злої влади за такі міжнародні та міжнаціональні стосунки, які спримовані на добро - позитивно; розуміння й підтримка злотворчої влади чи боротьба проти добротворчих ідей - негативно.
- ІДЕОЛОГІЧНА ОЦІНКА:** творення, розуміння, підтримка і реалізація добротворчих ідей - позитивно; творення, розуміння, підтримка і реалізація злотворчих ідей - негативно.
- ЕСТЕТИЧНА ОЦІНКА:** розуміння й підтримка добра - позитивно; розуміння й підтримка зла - негативно.
- ПЕДАГОГІЧНА ОЦІНКА:** знання й уміння виховувати й просвіщати на добро - позитивно; знання й уміння виховувати та просвіщати на зло - негативно.
- ОСВІЧЕНІСТЬ** - це володіння людиною певною сумою знань, умінь та навичок - висока, середня, низька освіченість.
- ВИХОВАНІСТЬ** - таке засвоєння нормативів і регламентацій, дотримання яких стало необхідністю: висока, середня, низька.
- КУЛЬТУРА ЛЮДИНИ** - це такий спосіб існування, діяльності й поведінки людини в людському суспільстві, який базується на твердо і всебічно засвоєній системі всіх / або хоча б усіх основних/ правил, норм та ін-

ших регламентацій, що стали вже її природною потребою.

Примітка: вихованість є першою стадією культури і культурності людини.

- ДУХОВНІСТЬ ЛЮДИНИ** - це така суто людська, суспільна характеристика самого існування, природних та суспільних рис і ознак, дій, вчинків і самого способу життя окремої людини чи суспільства, котра базується на тому, на що саме спрямовано їхнє буття взагалі - на добро і благо собі і людям / добра чи блага духовність або просто духовність/; на що собі й іншим людям / зла духовність або просто антидуховність/; ні на зло, ні на благо ні собі, ні іншим, а лише на примітивне задоволення своїх низьких фізичних та фізіологічних потреб - бездуховність.
- ДУША ЛЮДИНИ** - це такий комплекс культурних та духовних ознак і рис людини, що характеризується її позитивно-гуманними / світла, правдива душа/, негативно-егоїстичними / чорна душа/ або приземлено-примітивними / бездуховними/ цілями існування й діяння в природі та суспільстві.
- ДУХ ЛЮДИНИ** - це той її внутрішній стан та зовнішня аура / атмосфера/ життя, котра створюється всіма її духовними й душевними порухами та проявами.
Примітка: дух буває добрим / благим/ і злим або його немає зовсім.
- ОДУХОТВОРЕННЯ** - це процес спрямування існування й використання будь-яких предметів, дій, вчинків і способу життя та діяльності окремої людини або й цілого суспільства передовсім на благо і добро / або на зло/ окремій людині, родині, роду, соціальній групі, нації, народу, державі, суспільству або й цілому людству. Тобто, **ОДУХОТВОРЕННЯ** - це вища стадія виховання і самовиховання людини, спрямо-

вана на добро або на зло. І, навпаки, ОБЕЗДУХОВ-
ЛЕННЯ людського життя - це таке виховання і само-
виховання людини, родини ... і цілого суспільст-
ва, яке спрямоване на відродження в людині всього
тваринного, примітивно-фізіологічного і прагма-
тично-егоцентричного.

ДУХОВНІСТЬ, - родини, роду, соціальної групи, нації, народу,
ДУША чи **ДУХ** суспільства або й цілого людства - це рівень оду-
хотвореності, виховання та культури.

АСПЕКТИ ВИЯВУ людської свідомості й духовності.

АСПЕКТ - це сторона, грань, точка зору, з якої спостерігач
або дослідник сприймає, осмислює, оцінює і відо-
бражає / усвідомлює / той чи інший предмет, те чи
інше явище тощо.

ЕМОЦІЙНО- - це усвідомлення людської свідомості і людини вза-
ЧУТТЄВИЙ А. галі з точки зору людських емоцій, настроїв, ста-
нів, почуттів та переконань. Тобто, це фактично
науковий психоаналіз людини.

РАЦІОНАЛЬНО- - це усвідомлення людської діяльності з точки зору
ІНТЕЛЕКТУАЛЬ- інтуїції, спробів і цілей мислення, логіки, ін-
НИЙ А. телектуальних здібностей, наслідків мислення, нау-
кових передбачень тощо - інтелектуальний аналіз
людини.

НАУКОВО- - це усвідомлення людської діяльності з узагальнено-
ТЕОРЕТИЧНИЙ А. теоретичних та абстрактно-умоглядних точок зору й
позицій.

ІХ СИСТЕМА ОБРАЗІВ І ХАРАКТЕРІВ ТВОРУ.

ПОЗИТИВНИЙ - це той, що живе і діє / за авторськими особистіс-
ПЕРСОНАЖ но-суб'єктивними, клановими, класовими; національ-
ними, народними або партійними критеріями, прави-
лами, принципами, законами й іншими регламентація-
ми / повністю або переважно на користь добра, ідеа-
лу, прекрасного, красивого, високого і т.ін.

ГЕРОЇ ТВОРУ - головний позитивний персонаж.

НЕГАТИВНІ ПЕРСОНАЖІ - той, по якому і діє /за авторськими особистісно-суб'єктивними, класовими, класовими, національними, національними або й партійними критеріями, правилами, принципами, законами та іншими регламентаціями /повністю або переважно на користь зла, антиідеалу, агітного, потворного, низького і т.ін.

АНТИГЕРОЇ ТВОРУ - головний негативний персонаж.

ПОЗИТИВНІ СИЛИ ТВОРУ - герої, усі позитивні персонажі, прогресивно-еволюційні процеси тощо.

НЕГАТИВНІ СИЛИ ТВОРУ - антигерої, усі негативні персонажі, реакційно-еволюційні процеси тощо.

СИСТЕМА ОБРАЗІВ /ХАРАКТЕРІВ/ - це всі персонажі твору з їх особистісними рисами зовні, позиціями й типами, співіснування, боротьба чи протистояння яких складає його основний зміст, конфлікт тощо.

ТЕМА ТВОРУ - це те, про що розповідається в творі, в його часо-просторовому та суспільному визначенні.

Помітка: при наявності в творі будь-яких форм інсказань /байки, усміхнення/, притч, підтексту тощо, завжди необхідно їх розшифрувати.

ТЕМАТИКА ТВОРУ - це всі теми твору, незалежно від того, складають вони певну систему /гармонію/ чи ні.

ПРОБЛЕМА ТВОРУ - це те основне питання /чи завдання/, яке турбувало автора перед або під час написання твору і пошукам відповіді на яке автор присвятив увесь твір.

Помітка: формулювати проблему слід /бажано/ в формі запитання або завдання.

ПРОБЛЕМАТИКА ТВОРУ - це всі проблеми твору, незалежно від того, складають вони певну систему /гармонію/ чи ні.

ІДЕЯ ТВОРУ - це відповідь на основне питання /проблему/ твору або шлях /спосіб/ виконання основного завдання твору.

Помітка: в творі ідея може й не бути - автор може лише поставити проблему.

ІДЕЙНИЙ ЗМІСТ - це все багатство відповідей на запитання проблеми, всі шляхи виконання завдань.

УІННІСТЬ ТВОРУ

Уінність твору художньої літератури, як і його сутність, не виводиться з чогось одного - тільки зі змісту, тільки з форми тощо. Більше того, це характеристика досить не стабільна, хоча основа її завжди криється в художній досконалості, в актуальності й вагомості проблематики та ідейного змісту, в естетичній зрілості світогляду письменника.

З одного боку, талант письменника - це його вміння бути і великим майстром словесної творчості, і реалістом, і громадянином, і якимсь міглом пророком, котрий бачить /передбачає/ майбутній від чого напрям розвитку життя.

З іншого боку, автор може бути великим творцем і новатором порівняно з його попередниками та й навіть сучасниками, але час і творчі здібності митців наступних поколінь можуть вияти далеко за межі всіх попередніх творчих можливостей. І тоді, на фоні письменників наступних поколінь цей же автор і його твір помітно

девальвуються - знецінюються. Відбувається переоцінка цінностей, а, значить, "переоцінюється" і твір. Буває й таке, що переоцінка твору приводить читачів і до відкриття його нових цінних факторів і сторін.

І, нарешті, міняються / іноді і геть принципово/ самі критерії оцінок, принципи визначення добра і зла, ідеалу і антиідеалу, прекрасного й огидного - позитивного й негативного взагалі.

І все-таки є вічні критерії і вічні цінності. І серед них: висока художня майстерність, вміння письменника допомогти суспільству йти шляхом самовдосконалення, вище розуміння митцем добра і зла, здібність написати такий твір, читання якого принесе насолоду багатьом поколінням народу.

ХУДОЖНЯ ЦІННІСТЬ - впливає з багатства і майстерності використання письменником в даному творі мовно-нормативних, позанормативних і мовно-поетичних засобів і прийомів творення образів, ситуацій, картин, конфлікту, сюжету тощо.

СУСПІЛЬНА ЦІННІСТЬ - впливає з важливості та актуальності проблеми, проблематики та тематики твору.

ЕСТЕТИЧНА ЦІННІСТЬ - впливає з чіткості уявлень автора і персонажів його твору про добро і зло, про красиве і потворне, про високе і низьке тощо.

РЕЦЕПТИВНА ЦІННІСТЬ - впливає з того, наскільки приємно читається, сприймається, осмислюється, оцінюється й відображається / переказується, екранізується, інсценізується тощо/ зміст і форма твору.

Примітка: слід розрізняти також відносну цінність твору в часі і просторі: тобто момент написання твору і в усі наступні епохи; на території, де жив письменник, і в межах інших народів і країн; в межах національної та світової літератури тощо.

СТИЛЬ/ТВОРЧІСТЬ/ ПИСЬМЕННИК - це не тільки його особлива жетика, а й специфіка /індивідуально-особистісна манера/ його особистого життя, свої власні критерії й оцінки, свої способи й методи творчості та мислення на всіх рівнях.

ПРОБЛЕМА І СУТНІСТЬ АНАЛІЗУ ТВОРУ

Поняття "аналізу" передбачає розчленування цілого на частини й вивчення кожної з цих складових частин окремо. Добре зробити це вдається деяким фізикам, біологам та іншими дослідниками предметів та істот природи. Вони іноді з огляду на "кладуть на хрестовник науки" одну, кілька, десятки, сотні, а то й тисячі одиниць об'єкту дослідження, ліфшиє /в прямому розумінні слова/ передають, розчленовують на частини й вивчають кожну з них окремо. Та й то наслідки такого аналітичного дослідження будуть дієвими лише тоді, коли предмет чи істота будуть вивчені ще й цілісно, у взаємодії складових частин "розщепленого" об'єкта. Навіть об'єкти природи, як явища та процеси, не піддаються прямому й примітивному "розщепленню". Іноді аналіз здійснюється простим вивченням їх з різних точок зору. А все явища суспільного порядку, духовного життя людей, твори мистецтва томо й геть не підлягають "фізичному розщепленню".

В цьому плані дискусії між літературознавцями різних епох про сутність та необхідність аналізу твору літератури сьогодні видаються наївними, бо без багатогранного сприймання, глибокого осмислення будь-якого явища мистецтва слова практично неможливі не те що об'єктивні знання про справжню цінність та дієво вихованій потенціал, а про серйозне цінювання його на тому чи іншому етапі існування цього явища. А як часто ми зустрічаємо бездоказові й безпідставні оцінки окремих людей, переважним літературним критиків, котрим публіка звикла довіряти, як собі. В наслідок такого цінювання виходить частіше всього небезпечна плутанина у свідомості читача - в його системі критеріїв та оцінок.

Особливо небезпечна гра в бездоказові оцінки та кон'юктурні переоцінки, та недооцінки /перенедооцінювання літературних явищ у школі, котра має сіяти "розумке, добре, вічне"/. "Вічне" це переважним виражене, вивірене, правильно оцінене, тобто таке, яке не треба сьогодні неюдумано й сліпо, за кон'юктурним підгучником, хвалити, а завтра соромитися тих похвал, та ще й гуртатися самого явища, жаятися від одного імені автора такого твору.

Від старого /"застарілого"/ і "нового"/ тобто написаного

під диктовку новим політиків/ підручників і лекричних статей та й навіть монографій ніле вчитель і учень не дінуться - їм завжди скажуть, кого й що слід у школі вивчати, хто з письменників геніальний саме сьогодні, а хто таким буде завтра. Так було, й буде доти, доки визначальними будуть форми власності й політики.

Слиним висопом з цього замкнутого кола для школи в цілому, для вчителя й учня окрема в глибоке й слідоме оволодіння методикою літературознавчого аналізу твору - тільки після всебічного й розумового, а головне - об'єктивного вивчення в твору з усіх можливих і основних точок зору можна дати йому справді доказому і відносно реалістичну оцінку, вивчити його значення хочаб для тих, хто вивчає, не керуючи уже про суспільну цінність твору впродовж усього часу його існування; не ведучи мову про духовний, естетичний та виховний потенціал. Для тих, хто й після цього має сумнів щодо необхідності аналітичного вивчення лвиш літератури в школі, наведемо той факт, що практично кожна серйозна програма з літератури, коли б, не їм би вона не укладалася і видавалася, розпочинається пояснювальною запискою, в якій обов'язково в саме так написані слова: "Учень повинен аналізувати твори літератури". Чи ж зможе учень навчитися аналізувати твір самостійно, коли вчитель уникає аналітичного вивчення в твору, а просто повіряє підручнику, кон'юктурній і заполітизованій журнальній / а ще рідше - газетній / статті тощо. Тобто аналітично вивчати твори літератури нас просто зобов'язує сама програма з літератури, а це вже не пропозиція якогось там мудреця-методиста, а прямиий обов'язок кожного вчителя літератури.

ЗАГАЛЬНІ ПОНЯТТЯ ПРО ФОРМИ АНАЛІТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ТВОРУ ЛІТЕРАТУРИ

В практиці українського літературознавства існують різні поняття про аналіз. Так воно ведеться і в науці про літературу інших народів.

Все в цих випадках вирішують мета і конкретні завдання аналітичного дослідження, спосіб здійснення аналізу, можливості й злібності виконання такої роботи, теоретико-методичні уста новки дослідження, чіткість і прозорість методики безпосеред -

ньої роботи тощо.

Найскладнішою і найважчою формою аналізу твору літератури є суто теоретичний літературознавчий аналіз.

Мета такої роботи передбачає - виконання не просто багатьох конкретних завдань вивчення твору - вона, в даному випадку, одна: максимально глибоке вивчення твору з усіх можливих на момент дослідження позицій і точок зору, у всіх можливих аспектах.

Одразу скажемо: такого типу аналіз здійснюється щороку по-різному. І так буде до тих пір, поки літературознавство /як наука, як вузівська та шкільна дисципліна/ не перестане бути явищем заполітизованим, кон'юнктурним.

Тут слід визначити, що навіть ті літературознавці, котрі заявляють про свою "нашпартійність" і "безпартійність", далеко не завжди досягають бодай елементарної об'єктивності і безпристрасного дослідження. А на сучасному етапі розвитку людства особливого значення набуває національний підхід; ідеалістично-дуалістичний підхід тощо. По-новому загострюються класові й партійні позиції й принципи тощо.

Здавалось би, найбільш "нейтральні" й "об'єктивні" представники так званої натуралістично-структуралістичної школи Франції та Європи в цілому, котрі розробили колосальних "розмірів" і масштабів схеми структурування змісту й тексту твору, повинні б дати найбільш об'єктивну й реалістичну оцінку досліджуваним явищам, але й вони нерідко скочувалися до суто формалістичного бачення й підходу.

Значно повніший "об'єктивний спосіб аналітичного значення твору літератури" запропонував професор Лотман Д.М. У своїй книзі "Структура художественного текста" він пропонує дійсно дуже складну схему й не менше складну методику аналізу. Не дарма ця книга стала надзвичайно популярною і в той же час її автор зазнав переслідувань за спробу ввести в теорію і практику радянського літературознавства справді близький до формалізму, але ставший не стільки цим, скільки своєю складністю /і через те непридатністю для застанпартізованого мислення деяких "провідних літературно-критичних порядків"/ структуралістичний підхід. Насправді ж Лотманом пропонувалася достатньо продумана схема літературознавчого аналізу з дещо заформалізованою методикою -

втор, хоча і говорив про необхідність творчого використання його схеми способу виччення явищ літератури, все ж посилає пря-
молінійно й безапеляційно доводив "одноправильність" свого під-
ходу.

Уже своєрідний підхід до організації й проведення літера-
турознавчого аналізу твору літератури запропонувала професор
Бродова М. П. В її книзі "Аналіз художнього твору" подається не
стільки схема і порядок здійснення аналітичного дослідження,
скільки тлумачення суті всіх основних й багатьох другорядних
елементів та компонентів змісту і форми твору. Уточнює і не
породить з тим порядком, у якому розміщені названі тлумачен-
ня компонентів та елементів, однак самі розмови /різнотлумачен-
ня, пошуки співвідношень сутності аспектів; рекомендації по додо
аналітичного осмислення, просто роздуми на теми змісту й форми
твору тощо/ викликала в свій час великий інтерес серед учителів-
філологів, бо названа книжка і справді була найбільш принятною
для школи /з-поміж названих тоді/.

Ті ж, переважно колективні праці /типу "Аналіз літератур-
ного твору"/, у якій говорилося про ті чи інші схеми аналізу,
я подавалися тільки практичні зразки аналізу попередніх творів
з тодішніх шкільних та вузівських програм, зацікавлювали тільки
тих учителів російської літератури /писані ці книги в Ленінгра-
ді та Москві, не, здається, не завжди глибоко розуміли, що за
твори і що за література є в тодішніх союзних республіках/,
яким достатньо було й того, що їм подали готове на конкретний
урок. Може й легше переказати готове...

Біла школа в тому, що такого типу книги не були в людині
бажання самому пізнавати щось непізнане, або пізнане кимось не-
палеким і закостенілим, або закон"актуванням

І все ж такі книги були б потрібними - в них дійсно дава-
лися справді глибокі зразки й навіги аналізу конкретних склад-
них творів "російської та зарубіжної літератури".

Що вже розглянути відомі вже схеми літературознавчого
аналізу і скласти на їх основі одну, але найбільш доступну й
практично придатну для сучасного аналізу, то вийде щось приб-
лизно таке:

ОСНОВНА СУХА АНАЛІЗУ ТВОРУ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
Відомості про авторство та автора даного твору.

Відомості з історії задуму та написання твору.

Шлях твору від автора до видавництва і далі до читача.

Бібліографічні дані про час і місце та мотиви видань і перевидань твору.

Причини та сутність, наслідки авторських і неавторських змін у змісті й формі, ознаках та функціях, сутності твору в процесі перевидань.

Причини, суть та наслідки різномисленнь змісту, форми, ознак, функцій та сутності твору критиками й дослідниками на різних етапах його існування.

Сприймання твору читачами різних верств і народів на всіх етапах його існування.

Народне та офіційно-ідеологічне усвідомлення даного твору на момент спроби проаналізувати за даною схемою.

ПРИМІТКА: Всі ці, попередньо названі пункти не є власне параметрами аналізу твору – вони лише готують дослідника до глибокого і всебічного сприймання, осмислення, оцінювання, відображення кожного з елементів чи компонентів змісту форми твору і його твору взагалі. На даному етапі дослідникові важливо не піддатися впливові ні популярності /чи навпаки непопулярності/ твору серед читачів, ні прихильності /чи навпаки неприхильності/ критики до даного твору; навіть глибокі дослідження та висновки найавторитетніших і тим більше найпопулярніших вчених-літературознавців повинні бути поставлені під певний сумнів – аж доки сам дослідник-аналітик не дійде своїх власних висновків і не зіставить їх з уже відомими.

Власне аналіз починається з назви твору.

НАЗВА ТВОРУ:

форма – коротка чи довга, цікава чи нецікава /за формою/...;
зміст – доступний чи недоступний, багатий чи бідний, цікавий чи нецікавий, вільне чи неможливий, перелаз якимсь зміст твору чи ні – лише вказує на ім'я, соціальний стан, національність... діючих осіб; на місце, час, спосіб дії тощо;
ознаки /особливості/ – оригінальність чи традиційність та ін.;
функції – резюмує зміст, ставить проблему, вказує на тему твору, виражає ідею твору; готує читача до естетичного, пізнавального /аксіологічного/, розумливого, повчального чи

не викорось сприймання твору; зацікавлені читача того;
Сутність назви - це те, що з виявленого в ній поверелньо в най-
ражливішим.

висновок про назву: ядала чи не ядала й чому - докази беруться із аналізу форми, змісту, ознак, функцій та сутності назви твору.

епіграф:

кількість епіграфів до даного твору, що означає /чи означають/ епіграф;

чи виражає епіграф ідею твору /оскільки це його основна функція; поступність і логічність епіграфа тощо.

висновок про епіграф: ядали чи не ядали, потрібний він чи не обов'язковий.

форма твору:

зовнішній вигляд - рукопис чи друкований, суцільний текст чи розчленований на частини, ілюстрований чи ні, напублікований чи рукописний / яким шрифтом чи яким почерком/;

/можна зробити висновок і про зовнішній вигляд/

внутрішня будова /структура/ твору - вид літератури:

а/ поезія - розмір; темп і ритм мовлення; строфіка; інші частини віршованого твору;

- композивання /порядання - композиція/ складових частин твору...

- інтонаційно-логічна характеристика мовлення...

б/ проза - особливості темпориіміки повістввання, абзаци, розділи, частини, книги, томи, "самостійні" твори в складі великих прозових творів тощо...

- особливості композивання /порядання/ всіх складових частин прозового твору...

- інтонаційно-логічна мовленнєва характеристика твору...

- наявність, якість і роль позасюжетних елементів у прозовому творі - ліричні чи філософські відступи, історичні екскурси тощо...

в/ драматургія - зміст і значення авторських полонень до тексту та постановки п'єси...

- автор про час, простір та суспільні масштаби подій п'єси...

- монологи, діалоги та полілоги - їх кількість-якісні і

функціональні характеристики...

- особливості переліку діючих осіб...
- особливості реплік у монологів, діалогів та полілогів...
- авторські ремарки, мова до читача; мовлення персонажа в бік /по глядача/;
- послідовність /композиційна/ та/чи названих частин...
- тематична та інтонаційно-логічна загальна характеристика мовлення кожної діючої особи...

Висновок про зовнішній вигляд і функції

Будова /органу/ твору: при цьому обов'язково слід враховувати специфічні особливості кожного з видів літератури - прози, поезії чи драматургії.

ПОЕТИКА ТВОРУ:

ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ХАРАКТЕРІВ, ОБРАЗІВ ЧИ УВІДОЖИВЛЕННЯ ТВОРУ:

Мовно-нормативні засоби:

- а/ фонологічні засоби** - звукові /вокалічні та консонантні/ гяди, алітерація, какофонія, мелодичність, наголоси, інтонації, ритми...
- б/ морфологічні** - типи й способи словотворення, граматичний склад слів, їх граматичні особливості...
- в/ лексичні** - склад і характер лексики, особливості використання різнохарактерної лексики...
- г/ фразеологічні** - наявність, якість та особлива майстерність і доцільність використання фразеологічних зворотів, їх художня функція...
- д/ синтаксичні** - типи речень, особливості побудови речень та висловлювань автора та персонажів, як усе це характеризує письменника і персонажів його твору...
- е/ стилістичні** - система стилістичних засобів та прийомів і використання письменником художніх завдань...

Позанормативні засоби: діалекти, відхилення, жаргонізми, спеціальні зміни, індивідуальні відхилення від норм мови та мовлення - /авторські, у персонажів/ - їх роль у створенні образів, ситуацій, сцен, картин, яскравих тоно...

Мовно-поетичні засоби:

- а/ епітети** - розряди, кількісно-якісні характеристики, роль епітетів у художній тканні, функції епітетів...

- б/ порівняння - розгляди, якісно-кількісні характеристики, роль та функції порівнянь...
- в/ метафори - розгляди, якісно-кількісні характеристики, змістовність метафор, їх художні функції...
- г/ образності - зміст, форми, особливості, якості та функції...
- д/ інші художні засоби /тропи/ - гіперболи, літоти, метонімії - крім названих; їх роль у художній тканині твору...
- проміжний висновок про БАГАТСТВО І РІЗНОМАНІТНІСТЬ ЗАСОБІВ ТВОРЕННЯ ОБРАЗІВ, ПРО МАЙСТЕРНІСТЬ ІХ ВИКОРИСТАННЯ...

прийоми творення образів:

- а/ описово-інформативний - опис, повідомлення, констатація...
- б/ аналітичний - характеристики, розум, інформативності, персоналізація...
- в/ стверджувальний - розізнання, романтизація, оцінювання, зарічування негативного...
- г/ заперечувальний - гумор /легке іронізування, розбудовне кепкування, пародіювання - як складові гумору/; сатира /травестія, бурлеск, гротеск, карикатура, буфолодія, але чи гнівне іронізування, пасквіль як складові сатири/;
- проміжний висновок про ЛЮБОВНІСТЬ ТА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ РІЗНОМАНІТНІХ ПРИЙОМІВ ТВОРЕННЯ ОБРАЗІВ, СИТУАЦІЇ, СЛІВ, ФРАЗІВ, ПОЛІТ ТВОРУ

Загальний висновок про поетику твору як ступінь письменницької майстерності та про стилістичну оригінальність твору в цілому.

З М І С Т Т В О Р У:

- Тіл твору: лірика - чому і які основні ознаки її домінування та своєрідності;
- епос - чому і які основні ознаки його домінування та своєрідності;
- епіка - чому і які основні ознаки її домінування та своєрідності.
- Познання родових начал - причини, сутність та наслідки такого познання; місце кожного з наявних родових начал в художній тканині твору; значення такого познання для вияву майстерності та цінності твору в цілому.

ПРОМІЖНІЙ ВИСНОВОК ПРО ВИДОВУ ТА РОДОВУ ВИЗНАЧУЮЧІСТЬ
ТВОРУ Й ПОЗИЦІЮ АУТОРА

ХАРАКТЕРИ /У/, ХУДОЖНІ МОДЕЛІ /УМ/ ТА ОБРАЗИ /О/ ТВОРУ:

- а/ образи предметів - наявність, основні ознаки /риски/, ступінь персоналізації, художня та змістова функції...
- б/ образи, УМ чи У явил - наявність, основні ознаки, ступінь змістовної наповненості /в тому числі й підтекстової/, художні та змістові функції...
- в/ образи, УМ чи У процесів - наявність, масштабність, ступінь змістовності, функції...
- г/ художні моделі /як достатньо творче "оботграфовані" письменником люди з реальної дійсності - перш за все не ті персонажі, що мають у реальній дійсності своїх прототипів /характери/ як не всесічно, а тільки частково - з однією чи кількома рисами - зображені персонажі /та образи/ як персонажі, що змальовані у творі у всій багатогранності їх зв'язків з навколишнім, чи й вигаланим, світом - тут полетять вся або майже вся гама найважливіших характеристик і стосунків людини з оточенням, а аналітик-дослідник має визначитися з рівнем і масштабами таких зв'язків кожного окремого персонажа відповідно до твору.

ПРИРОДНО-ГЕНЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ:

- тип організму: жіночий чи чоловічий, здоровий чи хворий, потужний чи хворий, енергетичний донор чи вампір - і в це все виливається в подальшій діяльності персонажа;
 - тип темпераменту: холеричний, сангвіністичний, меланхолічний, флегматичний, /невизначений/ - як це відбивається на житті й діяльності персонажа;
 - будова організму: гарно чи потворно складене тіло, чи немає яких-небудь відхилень... - чи впливає все це на поведінку персонажа;
 - кол туки й зовнішності: ознаки здоров'я чи хвороби, інтелекту, обдагувань, етнічної приналежності... - як все це відбивається на характері й поведінці персонажа.
- Висновок про портретну характеристику персонажа в цілому - що передав письменник у портреті персонажа.

МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВА УХАРАКТЕРИСТИКА:

- ставлення персонажа до праці: прагне, щоб жити, живе, щоб працювати; прагне, щоб вижити; щоб нажитися; щоб принести іншим щастя й задоволення; щоб одержати самому насолоду від процесу праці; щоб розвиватися тощо...
- Чи ставиться до праці іншим?
- ставлення до їжі: їсть, щоб жити, чи живе, щоб їсти; яку їжу ї як зловуває, чому і як оформляє процес приймання їжі, які риси характеру виявляє при прийманні їжі...- як використовує персонажа;
- ставлення до одягу: чи розуміє що, для чого призначений одяг; коли і як треба одягатися; чи з одяг засобом прикраси, обману чи й навіть експлуатації інших людей...
- ставлення до житла: чи з воно у персонажа, як воно йому дісталося, як він його пінує, чи розуміє всі функції свого в чужого житла, чи прикрасив когось у своєму житлі, як користувався за своїм житлом...
- ставлення до природи: як до джерела існування, як до майстерні, як до об'єкту грабування й самовиявлення, як до об'єкту турботи...
- ставлення до землі: як до об'єкту чи засобу наживи, як до засобу експлуатації інших людей, як до засобу свого власного й народного існування, як до національної цінності, як до об'єкта насолоди від спілкування з нею й праці на ній...
- ставлення до грошей, капіталів та інших матеріальних цінностей: чи розуміє персонаж призначеність названих і не названих цінностей, чи осмислює він їх справжню цінність, для чого вони йому, та й чи є вони в нього взагалі...- як це характеризує цінну особу;
- ставлення до побуту взагалі: як до середовища й умов свого існування, як до місця самовиягу, як до засобу насолоди, затишку, відпочинку...

Висновок про матеріально-побутовий рівень свідомості діяльності персонажа твору.

СОЦІАЛЬНА УХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРСОНАЖА:

- розуміння неминучості, необхідності поліду суспільства на гру-

- пи та угруповання за станом матеріального й духовного забезпечення; чому і як діляться матеріальні та духовні блага в суспільстві; чому і як діляться родина, рід, клан, колектив, громада... на певні групи; які наслідки такого поділу можуть бути;
- осмислення, інтерес кожної групи в суспільстві в цілому; які й чому має кожна з таких груп матеріальні та духовні інтереси; як ці інтереси гармонізують чи дисгармонізують стосунки між соціальними групами; в що виливається така гармонія чи дисгармонія.
 - соціально самосвідомість персонажа: рівень усвідомлення цінностей себе як окремої /фізичної/ особи чи особистості; як члена родини, чи роду, клану чи класу, етносу чи нації, народу чи народності, раси чи людства в цілому...

Висновок про соціальну свідомість і самосвідомість персонажа та про те, як усе відбилося на характері його діяльності.

ЕТИЧНО-ПОВУТОВА УВАЖЛИВІСТЬ:

- ставлення до самого себе: самоповага, вміння поводити себе так, щоб і інші ставилися до нього з повагою - дійсно заслужити таку повагу своїми вчинками і діями, самого себе хвалити без підставно /чи й заслужено/ хвалитися або просто хвастатися...
- ставлення до ближніх: дотримання встановленої системи правил та етикетних нормативів у ставленні до батьків, сестер і братів, рідних по крові і за шлюбними обов'язками тощо...
- ставлення до своїх дітей, до дітей своїх родичів та знайомих, до дітей взагалі, до силіт...
- ставлення до підлеглих та до начальства; до людей, що стоять нижче або вище за соціальним, адміністративним та іншим становищем...
- повага до інших: вміння реально оцінити окремі вчинки в цілому життя іншої людини надати їй в цілому вірну оцінку; вміння визначити в іншій людині її недоліки, постійства і навіть перевагу перед собою, тобто навчитися поважати і шанувати інших людей...
- захоплення іншою людиною: вміння осмислено й високо порівнювати іншу людину /чи інших людей взагалі/; або, навпаки, таке непорозуміле чи й зовсім нерозуміле високе порівнювання в інших якихось рис чи постійств, яке часом засліплює погляд на

рші особисті достоїнства й невідомі об'єкта захоплення... особливо важливим є захоплення в стосунках осіб протилежної статі - тут або захоплення /якщо воно осмислене/ стає основою кохання в любові, або причиною любовної трагедії/ частіше всього не буває, коли людина захоплюється "сліпо", несвідомо, інстинктивно; на дагом захоплення називають "люб'в'ю з пегшого погляду"...

- кохання: як процес пошуків та знаходження тілесно-статеві гармонії осіб різної статі, що приносить найвищу насолоду обом захопленим і закоханим; чи кохається персонаж з якоюсь особою іншої статі без свідомого чи навіть інстинктивного захоплення...
- любов: чи має персонаж у процесі кохання, окрім гармонії тіл, ще й гармонію душ; яка це гармонія, на чому вона будується...; чи вміє персонаж любити особу іншої статі без тілесного кохання /без гармонії тіл/...

Висновок про свідомі й несвідомі дії та вчинки персонажів на етикетно- побутовому рівні.

МОРАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА:

- осмислення персонажем відмінностей між правилом етикету і моральним принципом...
- наявність у персонажа своїх власних принципів моралі...
- які з принципів моралі персонаж знає, а які він з них ще й дотримується в своєму повсякденному житті: егоїзм - егоцентризм - альтуїзм; честь і нечесність; справедливість чи несправедливість; доброта чи злість; людяність чи людиноненависництво...
- який принцип моралі є для персонажа головним /визначальним/...

Висновок про те, моральна /морально позитивна/ ця людина, антиморальна /морально негативна/ чи взагалі аморальна, тобто така, що не має ніяких принципів моралі...

ЗВИЧАЄВА ХАРАКТЕРИСТИКА:

- знання персонажем звичаїв, традицій, обрядів, ритуалів, свят та гулянь свого й інших народів...
- дотримання /свідоме чи несвідоме чи примушене/ звичаїв...
- свідоме чи несвідоме, примушене порушення звичаїв...
- використання звичаїв персонажем на свою користь чи на користь

права, інших людей тощо...

Висновок про звичайний рівень свідомої і несвідомої діяльності персонажем..

ПРАВОВА УВАЖЛИВІСТЬ:

- знання і розуміння сутності бодай основних законів персонажем: конституція, конкретні статті конкретних законів, пілі закони, кодекси і т.ін....
- правове осмислення свого місця в суспільстві...
- правове дотримання всіх чи бодай основних законів /статей, пунктів тощо/...
- свідоме чи неосмислене порушення персонажем законів...
- на скільки персонаж осмислює основні громадянські права і обов'язки...

Висновок про свідоме ставлення персонажа до права і відповідності в пілому.

ПОЛІТИЧНА УВАЖЛИВІСТЬ:

- розуміння персонажем сутності влади: людини над собою; людини над іншими людьми, над родиною, родом, кланом, класом, нацією, народом, людством...; групи людей над собою, іншою групою, класом, народом і т.п.
- розуміння форм влади;
- підтримка влади /свідоме чи інстинктивне/;
- протистояння владі /свідоме чи інстинктивне/;
- ігнорування влади /свідоме чи інстинктивне/;
- розуміння сутності й інтересів своєї нації і народу /національна самосвідомість і свідомість/...
- ставлення до інших націй і народів...
- визначення своєї ролі в системі владних і підвладних, в міжнародних та міжнародних стосунках...
- осмислення персонажем суті, змісту, шляхів та засобів виконання свого громадянського обов'язку.

Висновок про політичну грамотність, свідомість, активність та діяльність персонажа та про те, на що спрямована його політична діяльність.

ФІЛОСОФСЬКА ХАРАКТЕРИСТИКА:

- які світогляди позирні має персонаж: ідеалістичні, матеріалістичні, дуалістичні чи ще якісь інші...
- як цей світогляд виявляється в житті і діяльності персонажа...
- чи знає /осмислює/ персонаж закони виникнення, розвитку, розквіту й занепаду природи і суспільства...
- якими філософськими поняттями й категоріями володіє і користується персонаж: людина і свідомість, особа і особистість, закон і закономірність, особистість і маса/народа/, простір і час, рух і розвиток, еволюція і революція, природний і суспільний інстинкти...

Висновок про свілому діяльність персонажа на філософському рівні, оцінка цієї діяльності.

ІДЕОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА:

- чи розуміє людина, що ідея виникає як спосіб /пошук/ вирішення певних проблем...
- чи розуміє людина сутність, зміст і функції абстрактного поняття "ідея"...
- які ідеї знає персонаж і як він їх тлумачить...
- чи бореться персонаж зв /проти/ реалізацію якоїсь ідеї...
- чи впроваджує відомі ідеї іншим людям...
- чи висуває людина свої ідеї /коли, які, як, для чого/.

Висновок про діяльність персонажа на ідеалістичному рівні свідомості, її оцінка.

ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА:

- як персонаж розуміє процес виховання та освіти...
- якими бачить персонаж цілі виховання й освіти...
- яку участь бере у процесі виховання та навчання...
- чи знає теорію і практику виховання та навчання...

Висновок про педагогічні погляди персонажа

ЕСТЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА:

- чи має персонаж систему /вісь/ критеріїв, думок...
- як оцінює персонаж себе і навколишні предмети, явища, пропеси, інших людей - за критеріями чи підсвідомо...

чичи має персонаж власні тлумачення категорій "добро" і "зло", ідеал і антиідеал, прекрасне і огидне, красиве і потворне, високе і низьке, трагічне-драматичне-комічне, гармонія і дисгармонія...

- чи стійкий у всіх цих позиціях персонаж...

Висновок про естетичну зрілість і стійкість персонажа.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК ПРО ОБРАЗ /ДИ УХАКТЕРІВ/ ПЕРСОНАЖА В ЦІЛОМУ, ПРО РІВНЬ ДОВІРЛИВОСТІ /ПОВНОВІДНОСТІ/ ТА МАСТЕРНОСТІ ЙОГО ЗОВРАЖЕННЯ.

УХАКТЕРИСТИКА ЦІЛІХ ПЕРСОНАЖІВ /ЗА ДАНОЮ СКЕМОЮ/

СИСТЕМА ОБРАЗІВ /УХАКТЕРІВ/ ТВОРУ:

Повновісна система образів твору передбачає:

- наявність у творі позитивних і негативних чи нейтральних сил або діючих осіб /персонажів/; героїв і антигероїв...
- наскільки чітко поділені персонажі на так звані "табори"...
- окреслити характер співвідношення між позитивними і негативними силами й початами...

Висновок про систему образів: складна /проста/, як збудована.

УКІЗЛІК І СКІЕТ ТВОРУ:

- визначити й охарактеризувати початок боротьби /першу колізію/ між основними протидіючими силами - ЗАВ'ЯЗУ: де саме, чому, як...
- визначити й охарактеризувати ряд таких наступних колізій /"події" ряд/, який засвідчує, що боротьба між героєм і антигероєм, основними позитивними і негативними силами поступово загострюється. - РОЗВИТОК ПОДІЙ...
- виявити й охарактеризувати таку вирішальну колізію /зіткнення/ між основними протидіючими силами, в ході /особливо в наслідок/ якої стає в принципі зрозумілим, які сили будуть переможеними, а які переможуть і чому - КУЛЬМІНАЦІЯ.
- виявити, довести й охарактеризувати таку останню колізію /зіткнення/ між протидіючими силами в процесі протікання /і особливо в наслідок якої/ стає зрозумілим на чисту боні оста-

точна перемога - розв'язку...

- зіставивши ще раз співвідношення позитивних і негативних сил, побачити трагедійність, драматичність чи комедійність і самої боротьби, і характерів її учасників, і особливо - наслідків конфлікту - це: трагедія, драма чи комедія.
- розглянувши і ряд інших конфліктів чи конфліктних ситуацій та сюжетних ліній, виявити зміст і особливості СМЕТУ ТВОРУ /як системи всіх наявних у ньому колізій/.

Висновок про основний і другорядні конфлікти, про основні й додаткові сюжетні лінії - в цілому про СМЕТ.

ТЕМА І ТЕМАТИКА ТВОРУ:

- тема - це те, про що йде мова в основному і його визначення: вчасі, просторі та суспільних координатах /масштабу/; визначити правильну тему.
- тематика - це не просто сукупність тем, а система взаємопов'язаних тем, які доповнюють і розкривають одна одну - розкрити і склад /сукупність/, і характер взаємопов'язаності та взаємодоповнення тем/атики/.
- чи владо /майстерно/ пізібрані й пов'язані теми - як один із критеріїв майстерності письменника...
- наскільки важливі й актуальні /для часу написання й часу аналізу/ теми...

Висновок про важливість і актуальність теми й тематики та майстерність тематичної композиції.

ПРОБЛЕМА І ПРОБЛЕМАТИКА ТВОРУ:

- що хвилювало письменника під час зачатку й написання твору...
- як слід сформулювати проблему твору...
- які інші проблеми в даному творі? як саме вони сформулюються...
- хто з персонажів чи це саме в тексті автор має формулювання основної та другорядних проблем...
- як виводиться не сформульована ні автором, ні персонажами проблема /головна чи другорядна/ - повісти...
- важливість, масштабність, актуальність проблеми й проблематики твору в різні часи його існування...

Висновок про багатство, важливість, актуальність та мас-

табність проблеми й проблематики та про чіткість її формулювання й майстерності втілення.

Ідея та ідейний зміст твору:

- чи дає /знайшов/ автор відповідь на те питання /проблему/, котре його хвилювало під час написання твору...
- яка саме та відповідь - ідея твору.
- чи дає /знайшов/ автор відповідь на інші проблеми...
- які саме ті відповіді - ідейне багатство.
- ступінь важливості, вагомості, виправданості й актуальності головної відповіді /ідеї/ та другорядних /мотивів/ твору...

Висновок про ідейне багатство, вагомості, актуальність, масштабність провідної і додаткових відповідей /ідеї/ твору...

Естетика твору:

- чи з уявлення автора й персонажів про добро і зло, ідеал і антиідеал, високі і низькі, гармонійне і дисгармонійне, трагічне-драматичне-комічне і на скільки чіткі ці уявлення...
- на скільки чіткі критерії і визначення естетичних антиподів...
- що всім ним хотів сказати чи довести автор - на чимую боці він стоїть...

Висновок про естетичну зрілість персонажів і автора в цілому...

Цінність твору:

- художня: на скільки майстерно і повноцінно виписані всі образи /характери/, картини, сцени, події тощо; на скільки оригінальна естетика твору чи виявляється в творі неповторний стиль /манера/ автора; чи цікаво й доступно написано весь твір...
- суспільна: які теми, проблеми та ідеї несе твір читачеві і суспільству; чи допомагає письменник даним твором формувати духовність /антидуховність/ або, навпаки, бездуховність читача й цілого суспільства...
- естетична: чи формує в читача чіткі уявлення про добро і зло, ідеал і антиідеал тощо.
- гедоністична: чи приносить саме читання твору насолоду...
- оксюморічна: чи формує в свідомості читача чіткі критерії оцінок пригальних та суспільних явищ...

- інформаційна: чи несе цей твір у собі нову для читача інформацію /в різні часи його існування/...

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО РОБОТИ ЗІ СХЕМОЮ

1. Хоча кожний художній твір є не що інше як гармонійна єдність суспільного, власне художнього та естетичного начал, аналітичний підхід, як бачимо, вимагає розчленування проблематики, ідейного змісту на суспільні, художні та естетичні і, отже, самої цінності кожного окремого твору на його художню, суспільну, естетичну та гелоністичну цінність.
2. Дана схема не є остаточною, повною чи незмінною - це лише один із багатьох можливих варіантів переліку параметрів аналізу. На нашу думку, на даному етапі саме така схема дозволяє чи не найглибше проникнути в сутність форми і змісту твору, в його ознаки, функції та потенційні можливості для загального розвитку читача і передусім для виховання його почуттів та переконань. Отже, елементи й компоненти змісту, форми та майстерності твору можна й за іншими схематичними композиціями параметрів аналізу, але ніяк залишається одна: якомога глибше й повніше осмислити художню, суспільну, естетичну, гелоністичну... цінність твору.
3. Після якісного і кількісного вивчення та осмислення кожного окремого компоненту змісту й форми твору необхідно обов'язково зробити проміжний висновок, який обов'язково міститиме у собі оцінку частини змісту чи форми.
4. Суспільну цінність ми рекомендуємо бачити передусім в актуальності, важливості та істинній суспільній цінності проблеми та ідеї /чи ідей/.
5. Різні таланту і майстерності процесу творення образу чи системи образів, у довгостроковості образів і, нарешті, у визначеності концепції образу людини, явища чи процесу, радимо вважати художню вартість твору.
6. Те, наскільки чітко і безсумнівно в творі виявляються розуміння добра і зла, ідеалу та антиідеалу, прекрасного і огидного, високого і низького тощо і наскільки широким глибоким розумінням причини, наслідки і складності діалектичних переходів між названими протилежностями, зумовлює гук від одного полюса до протилежного та ін., свідчить про естетичну

граматичності самого письменника і естетичну виардість /а отже, і цінність/ його твору.

"Грицева мета всієї роботи над посібником "Азбука літературознавства" має бути такою: на базі максимальної кількості здобутих усіма попередниками знань сформулювати свої, найбільш зрозумілі /доступні насамперед майбутнім учням/ і показово переконливі тлумачення та визначення основних термінів, понять і категорій методології процесу образного пізнання, теорії художньої творчості взагалі і теорії літератури зокрема. Тільки після досягнення цієї мети переважно власними зусиллями можна розраховувати на ґрунтовну професійну готовність /а не "підготовленість"/ до роботи в школі над окремими творами і зокрема уроком літератури, тільки тоді можна мати тверді знання і навчитися не сліпо і довірливо засвоювати все те, що подається в школі, вузі, пишеться про літературу в пресі і навіть у деяких "наукових" працях, а самому думати над сказаним і написаним, тобто наблизитися до того, що ми називаємо нестандартним мислячою особистістю, а значить, можна такими самими підготувати своїх учнів.

З М І С Т

Розділ I. Основи методології пізнання і творчості	
1. Людська свідомість і її основні форми	
а/ Людина і її свідомість	
б/ основні форми людської свідомості	10
в/ основні рівні вияву людської свідомості	13
г/ найзагальніші поняття про світогляд людини	15
д/ основні об'єкти пізнання в літературі	15
е/ основні параметри пізнання	
2. Основні методи практичної, художньої та наукової діяльності	16
а/ основні методи практичного освоєння світу	16
б/ основні методи художньої діяльності /творчості/	18
в/ основні методи наукової діяльності	19
Розділ II. Основи теорії мистецтва	23
1. Основні поняття про творчість і мистецтво взагалі	24
2. Основні види мистецтва	25
3. Автор і авторство	27
4. Основні методи, напрями й течії художньої творчості	29
Розділ III. Основи літературознавства	40
а/ літературна критика	40
б/ історія літератури	41
в/ теорія літератури	42
1. Найзагальніші поняття літературознавства	51
2. Розпізнання /диференціація/ всіх творів літератури за родами	54
3. Розпізнання /диференціація/ всіх творів літератури за видами	57
4. Розпізнання /диференціація/ всіх творів літератури за жанрами	59
а/ ліро-поетичні жанри	65
б/ епічно-прозові жанри	66
в/ драмо-драматургічні жанри	67
г/ за іншими ознаками твори драматургії розділяються	73
п/ жанри драматургії в інших видах мистецтва	73
е/ змішані жанри літератури	74
5. Поетика твору	74
а/ мовно-нормативні засоби	77
б/ позанормативні мовні засоби	77
в/ поетична мова /тропи/	77
6. Прийоми творення образів /заг. поняття/	80
а/ інформативно-описові прийоми	80
б/ аналітичні прийоми	81
в/ стверджувальні прийоми	82
г/ заперечувальні прийоми	82
д/ прийоми ромислювання та фантазування	85
е/ прийоми іносказання	85
7. Основні компоненти /елементи/ змісту твору	86
8. Людина як основний об'єкт зображення в творі літератури	91
а/ прирочно-генетична характеристика людини	91

б/ матеріально-побутова характеристика	92
в/ соціальна характеристика	93
г/ етикетно-побутова характеристика / як система правил поведінки і станів людини	94
п/ загальна характеристика / як система принципів моралі/	95
е/ звичаєва характеристика	96
с/ релігійно-правова характеристика	97
ж/ політична характеристика	98
з/ ідеологічна характеристика	99
і/ філософська характеристика	101
я/ естетична характеристика	102
к/ педагогічно-виховна характеристика	104
л/ загальна оцінка людини	105
9. Система образів і характерів твору	109
10. Тема, проблема, ідея твору	110
Розділ IV. Проблема і сутність аналізу твору	112
Загальні поняття про форми аналітичного вивчення твору літератури	113
Орієнтована схема аналізу твору художньої літератури	115
Загальні рекомендації до роботи зі схемою	129

